

«БУРЯД ҮНЭН» Хэблэлэй байшанда заншалта болоһон «Сэхэ утаһанай» үедэ республикын экономикын министрэй орлогшо **Тимур БУДАЕВТА** нилээд олон асуудалнууд табигдаа юм. Тиш тон шухалануудыень уншагшадтаа дурадханабди.

с. 4

«ЗОЛОТЫЕ ЧЕТКИ»:

«...Астрологи ещё задолго до его рождения предсказывали, что в 1870 году родится Батыр (богатырь, герой) тиртхов и нанесет большой вред религии».

с. 7

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Дүхэриг

Бүгэдэ арадай сонин

2011 оной
октябриин 13
Четверг

№ 40
(21837)
№ 40 (752)

Намарай дунда
улаагшан тахья
һарын 16 гарагай 5
www.ynen.ru

с. 12

АНАТОЛИЙ МИХАХАНОВ - АБАРГА ЖЭШЭЭ

**БУРЯД ХЭЛЭНЭЙ ҮДЭР -
НИИСЛЭЛ ХОТЫН ТАЛМАЙДА**

с. 3

Бурядай
радиогой 80,
телевидениин 50
жэлэй ойдо

с. 9

с. 13

«БУРЯД ҮНЭН»
газетые дэлгэрүүлхэ
зорилготойгоор редак-
циин дэргэдэ
«ГАЛХАН» гэхэн
литературно-
хүгжэмтэ
салон нээгдэбэ.

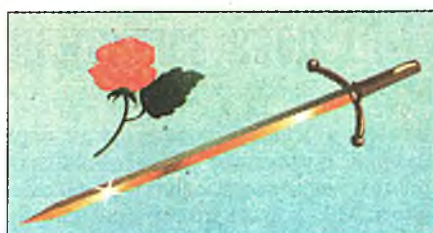
САЙШИЯЛ

«ТАЙЖИ, ИЛИ
ЦАРЕВИЧИ
ЧИНГИСА»

с. 21

Суута НАГАРДЖУНЫН
ушарта ябадалһаа

«НАРАТЫН ЗАМЫЕ
ДАБАМААР БАЙНА»

гэхэн дуун

МОНГОЛОЙ
оньһон үгэнүүд

с. 24

БУРЯТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ТЕАТР ОПЕРЫ И БАЛЕТА
ИМ. Г.Ц. ЦЫДЕНЖАПОВА

19:00

14
ОКТАБРЯ

ПАРИСА ШАРАПДАНОВА
ЗДУАРД ЖАГБАЕВ
ДУУМА СУНРАПОВА
АНСАМБЛЬ ВОСТОЧНОГО
ТАНЦА "ЛОТУС"

ЗАКАЗ БИЛЕТОВ
СПРАШИВАЙТЕ ПО ТЕЛЕФОНУ
300-533

Aleksandra Aster

АЛЕКСАНДРА АСТЕР
СОЛЫННЫЙ КОНЦЕРТ
ETHNIC SOUL BLUES

ЗАЛУУ ГЭР БҮЛЭНҮҮД ҮНЭМШЭЛГЭНҮҮДТЭ ХҮРТЭБЭ

Улаан-Удын мэридэ республика доторхи зуунһаа үлүүтэй залуу бүлэнүүд гэр байрын үнэмшэлгэнүүдтэ хүртэбэ.

Залуу бүлэнүүдые гэр байраар хангалгын программа федеральна, республиканска, хотын бюджетһээ тэдхэмжэ-тэй. Тус программа 2006 онһоо бэелүүлэгдэжэ эхилээ. Энэ хугасаа соо 340 бүлэнүүд гэр байрын үнэмшэлгэнүүдтэ хүртэһэн байна.

Түрүүшын 18 үнэмшэлгэнүүдые Буряа-дай Президент Вячеслав Наговицын залуу бүлэнүүдтэ барюулаа. Тэдэнэрэй тоодо эгээл эдэбхитэй аймагуудай бүлэнүүд оролсоо.

Тэрэнэй удаа Улаан-Удын мэр Геннадий Айдаев тус документнүүдые хотын 32 бүлэнүүдтэ тараагаа. Мэр залуушуулые шэнэ баригдаһан олон дабхар гэрнүүд соо квартиратай бологты гээд уриба. Паяар Октябрьска районотой Энэргетик по-

сёлотго шэнэ гэрнүүд баригдажа дүүрэхэ. Тэрээгүүр залуушуул квартира худалдажа абаха аргатай болоо.

Сугларагшадые Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэмэй министр Алдар Дамдинов, Арадай Хуралай депутатууд, Росийн Сбербанкын буряад таһагай түлөөлэгшэ хани халуунаар амаршалаа.

Янжама ЖАПОВА.
Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

НТВ каналаар харуулха

Росийн НТВ телеканалаар Ивалгын аймагай «Пригородный» ТОС тухай «Профессия-репортёр» гэжэ программада октябрийн 22-то харуулха.

Тус территориальна олонийтын өөһэдн хүтэлбэри (ТОС) Улаан-Удын захын анханай Вертолётно заводот хажуугаар гэрнүүдэ бариһан ээдые хамтаруулна. ТОС-го «Пригородное», «Пригородное плюс», «Пригородное два» гэжэ дачно-коммерческэ бэшэ бүлгэмүүд оролсонхой.

Анхан тус талмай дээрэ хүдөө нютагай зон нүүжэ ерээд, өөрын дураар гэрнүүдые бариһан байна. Арбаад жэл соо хүдөөгэй зон хотын захата зобожо байһанаа, гүрэн дотороор ТОС-уудые эмхидхэжэ эхилхэ-дэнь хамтаржа, мүнгээ суглуулаад, зайн галтай болоо, дачно-коммерческэ бэшэ бүлгэм гээд хамтаржа, гүрэнэй саарһатай болобо.

Эндэхи зоноо Клавдия Ряжина суглуулжа, хамтаруулжа шадаа. ТОС-ой ажал тухай Интернет соо бэшээтэй байгаа. НТВ телеканалай редактор тэрэн тухай уншаад, республикын засагай түлөөлэгшэдтэй съёмконуудые үнгэргэхэ тухай хөөрөлдөө. Тус съёмконууд октябрийн 5-6-да үнгэргэгдөө. Түрүүшын үдэртэн Евгений Баламутов журналист ТОС-ой ажалаар һонирхоод абаа, ажаһуугшадтай хөөрөлдөө, участково полицейскитэй уулзаа. Хоёрдохи үдэртэн Ивалгын аймагай захиргаанда болон республикын засагай түлөөлэгшэдтэй уулзаха байгаа.

Росийн дотор түрүүшынхисэ зон иимэр ажабайдалаа һэргээжэ байна. Тимэл хадань Буряадай жэшээ Москвагай журналистнарые ехэ һонирхуулаа.

Хабартаа ТОС-ой зон арадай барилгаар амбулатори, аптека, парикмахерска, полицийн пункт, ТОС-ой захиргаанай пункт, хүүгэдэй талмай бариһан байна. Үдэшэ бүри тус газараар полицитэй суг хамта хасагууд харуул баригдаж юм.

ТОС-ой зоной түсэб соо хүүгэдэй сэсэрлиг бариха ехэ ханаан бии. Тиин автобусно маршрутые хэргэтэй юм.

Социальна инфраструктураа гүйсэд хайнаар барихадаа, Клавдия Ряжина гурбан ДНТ-гээ Ивалгын аймагай Гүрэлбын хүдөөгэй поселениин бүридэлэй тосхон болгоохо ханаатай.

Янжама ЖАПОВА.

АВТОРАЙ ФОТО-ЗУРАГ дээрэ: Клавдия Ряжина.

Тренажёрнууд һайшаагдаа

Росийн дотор эгээл түрүүшын үйлсын тренажёрнууд энэ жэл Подмоскье-до бии болоо. Мүнөөдөр Улаан-Удын хүүгэд иимэ тренажёрноор бээ хорихо аргатай болонхой. Октябрийн эхээр Бабушкина, 20 болон Трубочева, 2 гэжэ хаягуудаар спортивна 9 тренажёрнууд табигдаа. Харин июль соо Октябрьская, Тулаева, Ключевская гэжэ үйлсэнүүдээр табигдан байна.

Бабушкина, 20 гэжэ хаягаар оршодог гэрэй ажаһуугша Татьяна Бертаковада иимэ снаряд ехэ һайшаагдаа. Тэрэнэй хүүгэд ходел газагуур наадаха сагтаа, бээ тренажёрноор хоронод. Үдэр бүри хээлитэй хамган газагуур ябахандаа, хүүгэдэй баярые харана.

Үйлсын тренажёрнууд бүхөөр табигданхай. Иимэ нэгэ снаряд 7 мянган түхэригһөө дээшэ сэнтэй. Хотын бүхы районууд соо ноябрь нарада үйлсын 63 тренажёрнууд табигдаха тухай Улаан-Удын захиргаанай физическэ культурын болон спортын талаар управленидэ мэдүүлээ.

Тус тренажёрнуудые худалдажа абахын түлөө Арадай Хуралай депутатууд мүнгэ һомолоо. Спортивный инвентарь 12 хаягаар табигдаха: Лысогорская, 87А, Клыпина, 18, Гагарина, 59, Юных Коммунаров, 10, Пушкина, 12, Ермаковско-го, 39, Димитрова, 6, Бабушкина, 20, 24, Трубочева, 2, Приречная, 3, 7, Жердева, 21, 21А, 25, Мохова, 8.

Иимэ хэрэгсэл Австрали, Англи, Хитад, США гэжэ гүрэнүүдтэ ехэ

үргэнөөр дэлгэрэнхэй. Хитадта 37 миллион дүрбэлжэн метртэ гимнастическа залнууд нээгдэнхэй. США-да 6 мянган паркнууд болон нээмэл талмайнууд бии. Австралийн паркнуудай 50 процентнь элүүржүүлгын хэрэгсэлээр хангаданхай. Англида парк, сквер бүхэн соо тренажёрнууд бии юм.

Тиин республика доторхи аймагуудые Арадай Хуралай депутатууд иимэ тренажёрнуудаар хангаа хаань, хүдөө нютагай залуушуул, хүүгэд баһал бээ хорихо аргатай болоно.

Янжама ЖАПОВА.
Автора́й фото-зураг.

УНАНАЙ СОРГО ТАТАГДАА

Римбүүшын дасанай хажуугаар ажаһуугшад өөһэдөө үүсхэл гаргаһанай ашаар уһатай болобо.

Улаан-Удэ - Лысая гора гэжэ микро-районот зон энэ жэл өөрын хүсөөр уһанай сорго татажа шадаа. Тус соргодо хотын бюджетһээ 5,2 миллион түхэриг дамжуулагдаһан байна. Микрорайонот ажаһуугшад хамтаржа, 6 миллион суглуулаа. Энээн тухай Железнодорожно

районот холын микро-районуудаар ажал ябуулдаг Управлениин ахмад мэргэжэлтэн Баир Цыбеннов мэдээсэбэ.

Троицкая, Жарковская, Новоселов, Проектная, Панора́мная, Снегиревская гэжэ үйлсэнүүдэй зон хамтаржа, олонийтын өөһэдн хүтэлбэри байгуулһан юм. Ти-

гэжэ хамтын хүсөөр «ул. 1-Дзержинского – Дачан «Ринпоче Багша» гэхэн 978,5 метрэй магистральна уһанай сорго бүтээгдээ. Новоселов, Дарвина, 1-Дзержинского гэжэ үйлсэнүүдээр уһанай 3 колонко тодогдоо. Иимэ аргаар бэшэ бу-сад тээ хотын микро-районуудта татагдаха аргатай.

Янжама ЖАПОВА.

WI-FI пока запустили в одном трамвае Улан-Удэ

С октября в Улан-Удэ запустили первый трамвай с услугами WI-FI. Бесплатным Интернетом могут воспользоваться пассажиры маршрута №4. Узнать такой трамвай будет нетрудно. Его разукрасили рекламными сти-

керками компании МТС.

В настоящее время совместный социальный проект городской администрации и компании МТС в Бурятии проходит тестирование.

Исследование проводится в течение двух месяцев. Об этом сообщил директор филиала компании МТС в Бурятии Антон Марченко на брифинге в мэрии Улан-Удэ.

Идею организации бесплатного wi-fi для горожан улан-удэнские власти почерпнули из информации сайта Ассоциации сибир-

ских дальневосточных городов. Бесплатный Интернет может привлечь приток молодых пассажиров в такой социальный вид транспорта, как трамвай. По мнению Антона Марченко, молодые люди получили уникальную возможность воспользоваться бесплатным Интернетом. Мощность wi-fi достигает до 24,4 МБИТ в секунду.

Доступ к Интернету могут получить все, кто имеют соответствующие терминалы: смартфоны, ноутбуки, коммуникаторы.

В настоящее время услугами WI-FI активно пользуются в социальном транспорте Магнитогорска, Нижнего Новгорода и других городов России.

Янжама ЖАПОВА.

Буряад хэлэнэй үдэрнүүд

ТҮРЭЛ ХЭЛЭМНАЙ – ТҮШЭГ БАЯЛИГНАЙ

Үндэн хэлээ, ёһо заншалаа, соёл, түүхээ үргэх, дэлгэрүүлх, залуу үетэндөө хүргэх, дамжуулха тухай республика соомнай хаа хаанагүй зүбшэн хэлсэлгын, тиихэдэ буряад хэлээр сочинениүүдэй хэлээ үзэдэг бүхы хургуулинуудта, хуралсалай бусад эмхинүүдтэ, тэршэлэн литературна үдэшнүүдэй, уран зохёолшодтой уулзалганууд, концерт наадануудай клубуудта, Үндэн номой сангай, мүн олон тоото библиотекэнүүдтэ эмхидхэгдэжэ байганинь хэды гүн удхатай, хайхан дэмбэрэлтэй хэрэг гээшэб?! Эдэ үдэрнүүдтэ түрэл

хэлээ хайшан гэжэ хүгжөөх, ямар онол аргаар хүүгэд, залуушуулые буряадаар дуугаржа, хэлүүлжэ хургахаб, эндэ ямар ажал ябуулагдаха зэргэтэйб, мүн бидэ, «Буряад үнэн» газетын ажалшад, юу хэхэ, ямар хүдэлмэри ябуулха, залуушуулай, хурагиадай анхаралда ямар удхатай хуудануудые, номуудые барлан гаргаха, олондо хүргэхэ зэргэтэйбиди гэнэн удхатай асуудалинуудые республикында мэдэжэ зондо, хүтэлбэрлэгшэдтэ, бэлигтэй зондо табижа хандаһан байнабди. Харюунуудын – танай анхаралда.

Доржо Осорович ЭРДЫНЕ-ЕВ – республикын арадай уран зохёолшо, драматург, республикын Гүрэнэй шангай лауреат:

- Бидэ үнинһөө хойшо буряад хэлээ хайнаар зааха, залуу зоние дуугаруулха гэжэ урьалһаар зандаабди. Урьалхааа гадна хэлээ абараа гэжэ хэлсэхэ ёһотой болонобди.

Нэгдэхээр, хургуулинуудта буряад хэлэ үзэлгэ, заалгаяа хари хэлэ заалгын методикойн заагаа наа дээрэ гэлсэхэдэнь, юу хэхэ, юу хэлэжэ байнабта гэжэ оролсоһон байнаб.

Хоёрдохор, буряад хэлээрээ бодожо үзөөд, бэшэхэ ёһотойбди гэжэ ханагдана. Тиймэнэ бэшэхэдэ хаа хаанагүй, мүн газетэдэнь үгэ бүхэнэй удха гол үүргэ бэелүүлнэ: үгэ бүхэн логическа хуурияа олохо ёһотой. Цыби-ковэй, Понпе гэгшэдэй грамматикын номууд эндэ олондо аша туһатай байха.

Гурбадахар, буряад хэлэнэй багшын ажал ехэ орёо, хүндэ, ехэ нагрукатай. Часыень олон болгоо наа, хайн байгаа, юуб гэхэдэ, неделин оройдоол 2 час соо программа дүүрэнээр ойлгуулжа үрдинзгүй, тин буряад хэлэ, литературын кабинетүүд бүхы хургуулинуудта байха зэргэтэй. Багшлалгын методико хадаа хэлэнэй гүн бодолдо таралдаха ёһотой гэхэ байнаб. Түрэл хэлээ абархын түлөө юун хэгдэхэ зэргэтэйб гэхэдэ, засагай дээдын зургаанай тухай тогтоол хэрэгтэй.

Михаил Махеевич МАДАЕВ – хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат, литература

М.М.Мадаев «Тоонто» ансамблинхидтай

шэнжэлэгшэ-фольклорист, аман зохёолой музей нээгшэ, ВАРК-ын ажалай эдбхитэн:

- ВАРК-да амжалттай хүдэлхэн ялас гэмэ хурса бэлигтэй уран зурааша, бэрхэ хүтэлбэрлэгшэ байһан Д-Н.Д.Дугаровтай суг нилээд хүдэлөөб. 1991 оной Бүгэдэ буряадуудай съезд дээрэ ВАРК тухай Устав, Дүрим бүтээлгэдэ хабаадан, хэлэнэй асуудал диалект бүхэндэ дэлгэрүүлхэ хэрэг тухай радио, телевиденээр нэгэнтэ бэшэ үгэ хэлэһэн байнаб. Хэлэн тухай дүрим, Устав бэлдэлгэдэ Буряадай, Эрхүү, Шэтын олон эрдэмтэд хабаадаа нэн. Тэрэ

үедэ түүхын эрдэмэй кандидат, мүнөө мэдээжэ олзын хэрэг эрхилэгшэ, Арадай Хуралай депутат А.Г.Зыбинов хабаадаа бэлэй. Арадаа хэзээдэшье үргэдэг Б.Б.Жамсуев (Ага), түүхын эрдэмэй доктор Ш.Б.Чимитдоржиев (Буряад орон), һүүлдэнь ВАРК-ын вице-президент болоһон (Усть-Орда, урданайхаараа Харгана) Г.Н.Богданов, өөһэдөө ВАРК-ынхид-дарганар Д-Н.Д.Дугаров, Б.Б.Баяртуев гэгшэд түрэл хэлэ, түүхэ, соёлоо дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ ехэхэн хубитая оруулалсаа гэжэ мартаха ёһогүйбди. Радио, телевиден-

неэр, буряад газетэ, журналнуудтаа хүүгэдые түрэл хэлэндэ хургаха, хургуулинуудта зааха ажал хайжаруулха шухала. Тийн хуралсалай ном, пособи дахинаа гаргаха хэрэгтэй, юуб гэхэдэ, үнинэй Д.Д.Ошоровой ганса «Үзэглэл» гансаараа үлэнхэй шахуу. Эрхүү можын уран зохёолшод Шадаев, Мадасон, Ильин, Петонов булта сэбэр буряад хэлэтэй байгаа бшуу. Эндэ бэрхэ хэлэдэг Арадайнгаа Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Ц.Б.Батуева сэхэ хандаха зэргэтэйбди, түрэл хэлээ абарха, аршалха ёһотойбди.

Рэгзэма Гомбоцыреновна

БАТОМУНКУЕВА – Үндэн номой сангай тусхай секторые даагша, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Буряад Республикын Журналистнуудай холбооной гэгшүүн:

- Миниил ханахада, хүүгэдтэ зориулагдаһан, түрэл хэлэндэнь хургаха хайхан зурагтай, багашуулай ойлгохоор, хурахаар хүүгэдэй номууд хэрэгтэй. Тиихэдэ мүнөө техникескэ дэбжэлтын үедэ электронно гуримаар хүүгэдэй компьютер дээрэ уншаха арга олгохо буряад номууд хэрэгтэй гэжэ би, номой санда олон жэлдэ хүдэлдэг хүн хадаа онсолон хэлэхэ байнаб.

Бато Будаевич ДАШИЕВ – «Буряад үнэнэймнай» дайнай болон ажалай, журналистикын ажалай ветеран, Россини соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ:

- Хүн болохо баһааа гэлсэдэгбди. Тиймэнэ бүри хүүгэдэй саадһаа түрэл хэлээ үзэхэ зэргэтэй. Эндэ гэртэ-хинэй, түрэлхидэй үүргэ ехэ. Тийн хургуулинуудта, вузуудта буряад хэлэнэй багшанарай харюусалга бүри дээшлүүлхэ, мүн тэдэнэй хайнаар зааха эрхэ байдал хайжаруулха, дэмжэхэ шухала гэхэ байнаб. «Буряад үнэнэйхидэй» ажалшад хүүгэдтэ гол анхаралаа хандуулха зэргэтэй, тиихэдэ наһатай зондо ойлгууламжын хүдэлмэри ябуулха зэргэтэй. Жэшэнь, дасанай хуралнуудай болохо тухай ганса дуулгаха бэшэ, мүн тайлбарилан, ямар хуралын ямар удхатай, хэнэй, юунэй түлөө уншагдаһаб гэжэ тайлбарилха зэргэтэй гэхэ байналби даа. Уншагдаһан хүсэд ёһо заншалаа, гуримаа мэдэнзгүй.

ДУРАТАЙ ДУУНУУДНАЙ ДУЛААСУУЛБА

Намарай хүйтэншэг, нарагүй үдэр субботодо дайралдажа, оперно театрай газаруун хойнохи табсангуудтай тайзан дээрэ «Караоке побурятски» гэжэ нэрлэгдэһэн конкурсно-концерттэ буряад дуунда дуратайшуул – залуу, хүгшэнгүй хабаадажа, шэхэнэй шэмэг, нүдэнэй хужар болгобо. Эгээл түрүүн «Тоонто» гэнэн фольклорно ансамблин урданай буряад дуунай «баглаа» бариба, һүүлдэнь бүлэг бүлгөөрөө дуулалдаба. Эрхүүнээ ерэнэн Усть-Ордагай наһажаал буряад эхэнэр В.В.Барлукова ехэ зохидоор «Сэргэндэ байхадаа...». БГУ-гай, БГСХА-гай, илангаяа педколледжын оюутад ехэ эдбхитэйгээр хабаадажа, томо телевизор дээрэ бэшэгдэһэн үгэнүүд хаража байха, бэлэн хүгжэмэйн фонограмма доро ехэ гоёор дуулалдаба, амтан тортнуудта,

эдеэнэй дээжэдэ, ном, газетэ, журналнуудта хүртэбэ.

Энэ һонин концерт эмхидхэһэн ВАРК-ын гүйсэдхэхы директор Б.Б.Санданов, «Буряад үнэн» хэлбэлэй байшангай генеральна директор, ахамад редактор Э.Д.Дагбаев, орлогшонь Т.В.Самбялова, «Морин хуур» журналай редактор, Россини габьяата артист, поэт Ч.Ц.Гуруев, «Байкал» журналай бильд-редактор Б.Л.Аюшеев түрүүтэй соёл, искусство, түрэл хэлээ дэмжэгшэд эндэ байлсаа, хайхан үгэнүүдэ хэлээ, баярлаа, дуулалдаа.

Эндэ түрээ хэхээ байһан, гоё хубсаһатай залуу бүлгүүд фото-зурагаа абхуулхаа ерэжэ, энэ концерт-уулзалгые шадамар бэрхээр хүтэлбэрлэгшэ байһан Россини соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, республикын арадай артист Гүнзэн-

Норбо Цыренович Гунзыновай ударидалга доро түрын вальс хатарба, хүхилдэбэ. Буряад хэлэнэй хайндэртэ дашарамдуулагдаһан энэ концерттэ залуушуулай олоороо хабаадажа байһанинь урмалшуулһан байна. Республикын габьяата артистка Ольга Шаропова ёохорой дуу хангуурдажа, «тоонтынхид» улаан-үдынхидтэй ёохорой дүхэригтэ хатарба. Педколледжын оюутан, «Алтарганада», бусад конкурснуудта шалгарһан Алёна Раднаеватай хамта бүлэг басагад, хүбүүд уран бэлигэ харуулба, гоёор дуулалдаба. «Хаанахинаял ааб», «Дангинамни», «Тоонто нютаг», бусад дуунууд ханхинаба. «Хэжэнгэ-ни» гэнэн дуугаа бидэ дуулалдажа, түрэл хэлээ мартангүй, «Би-буряадби» гэжэ омогорхон хэлэжэ ябыг даа гэжэ эндэ сугларагшадые урьалбабди.

Д.Баторовагай фото

М.А.Дармаев, Э.Б.Аюрова гэгшэд гэр бүлөөрөө бэрхээр дуулалдаа, үрээлэй дээжэ олондо хүргөө. Тиихэдэ «тоонтынхид» - Р.Г.Тыкшеева, О.Ц.Цыренова, Э.В.Дымбрылова гэгшэд олон дуу гүйсэдхөө. Энэ концертын спонсорнууд болоһон «Бурятхлебпром», «Николаев-

ский», «Барис», «Амта», бусад эмхинүүд. «Буряад үнэн» хэлбэлэй байшан дуу хайнаар дуулаһан зондо бэлэг сэлэгүүдэ барюулба. Дуратай дуунууднай зүрхэ сэдхэлыемнай дулааханаар жэгнэжэ, баярай байдал, нара түрүүлээ. Бэлигма ОРБДОЕВА энэ хуудана бэлдэбэ.

БУРЯАД ОРОН МҮНГЭ ҺОМОЛОГШОДОЙ АНХАРАЛ ТАТАНА

«Сэхэ утаһан»

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшанда заншалта болоһон «сэхэ утаһанай» үедэ республикын экономикын министрэй нэгэдэхи орлогшо Тимур Будаева нилээд олон асуудалууд табигдаа юм. Тиан тон шухалануудыг уншагшадтаа дурадханабди.

- Республикадамнай олон инвестиционно проектүүд бэлүүлэгдэнэ. Ямар инвесторнууд хабааданаб, Буряад орон юугээрээ һонирхолыень татанаб?

Сергей Езов, оюутан.
- Нэгдэхээр, республикамнай ехэ зохид газарта оршодог: Монгол гүрэнтэй зэргэлээ хилэ; Россиин-Хитадай хилэнүүдые дабан, Зүүн-Хойто Азиин гүрэнүүд руу гараха арга; түмэр харгын хоёр магистраль – Трансиб болон БАМ, хоёр федеральна автохаргы, Улаан-Үдэн уласхоорондын аэропорт. Хоёрдохор, минералай-түүхэй эдэй, ой модоной, заганаһан болон уһанай баян нөөсөнүүд, аяншалгын-тамир нэргээлгын арга боломжонууд бии. Гурбадахар, мэргэжэлтэ хүдэлмэрилэгшэд, олзын хэрэг эрхилэлгые дэмжэлгын байгууламжа, сүлөө газарнууд, дээдэ технологиин үйлдбэртэй промышленна предприятинууд, политикакэ болон социальна талаар зохистой байдал.

Инвестицинуудай ургалтын эршын талаар Сибириин федеральна тойрогой регионуудай дунда Буряад Республика нёдондо гурбадаху хуурида байгаа. Тихэлээрээ Монгол, Хитад, Со-

лонгос болон Япон гүрэнүүдхээ инвесторнууд ерэнэ гэжэ тэмдэглэлтэй.

- Гусиноозерск хотодо ашаануудые шэрэлгын уласхоорондын компани байгуулха проект тухай юун гэжэ һананат? Хотын экономикын ерээдүй ямар гэшшэб?

Светлана Аюшеева, «Сэлэнгын аймаг» муниципальна байгууламжын Экономикын талаар управлениин хүтэлбэрилэгшэ.

- Тус проект 8-9 миллиард түхэригэй болохо. Хэрбээ компаниин хари гүрэн руу ашаа зөөбөлн, хотодо ажалай хууринууд олошорхо. Саашадаа инвесторнууд минеральна түүхэй эд болбосоруулжашье магад.

- Ямар проектүүд Буряадта шухала удха шанартайб?

Дулма Цыренова.
- Нэрлэбэл, «Забайкалин олон талата хүгжэлтэ» гэхэн инвестиционно проект, «Байгалай сүнхэр» гэхэн тусхай экономика зона барилгын проект.

Түрүүшын проектын зорилго – Зүүн Сибирьтэ байгалиин нөөсөнүүдээр баян шэнэ промышленна талмайнуудые байгу-

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото.

улхаар зохистой эрхэ байдал тогтоолго. Эндэ Озерный, Назарово хууринууд шадархи полиметаллнуудай хэбтэшэнүүдые, Ермаковско фторбериллийн, Жарчихинай болон Ореkitканай молибденэй хэбтэшэнүүдые, Окино-Ключи хууринай нүүрхэнэй хэбтэшые ашаглалга, мүн тиихэдэ ашагта малтамалнуудые шанаржуулгын комбинадуудые барилга нэрлэмээр.

Харгын инфраструктурын объектүүд ехэ удха шанартай: саашадаа Таксимо хүрэтэр тагтагдаху Могзоон-Озерный түмэр зам, Россошино-Ореkitканай ГОК авто-харгы.

Гадна федеральна удха шанартай проект – «Байгалай сүнхэр» ОЭЗ тогтоолгодо 47 миллиард түхэригһөө доошо бэшэ хуби-

ин мүнгэн шэглүүлэгдэхээр хараалагдана. Арбан резидент хабаадаху дуратайгаа мэдүүлэнхэй юм. Тиигэжэ 2017 ондо республика жэлдээ миллион аяншалагыше айлшалуулдаг болохо гэжэ багсаамжалагданхай.

- Сентябрь һарада республикын Правительство бүхыдөө 20 гаран миллиард түхэригэй инвестиционно хэлсэнүүдые баталаа. Тус проектүүд тухай хөөрөжэ үгыг даа.

Петр Х., олзын хэрэг эрхилэгшэ.

- Улаан-Үдэ хотын 104-дэхи кварталда барилга эрхилэлгэ болоно. Табан жэлэй хугасаа соо Хитадай «Инвестиционная строительная компания Тянь Чен» ООО 180 мянга гаран дүрбэлжэн метр талмайда гэр байра, хүүгэдэй хоёр сээрлиг-саад, хургуули бодхооху юм. (Гадна дээрэ хэлэгдэһэн ашаа зөөлгэтэй холбоотой Гусиноозерскын проект тухай нэмэжэ хэлэбэл, Эрхүү хотын «Анмет» ОАО барилгын материалнуудые, нүүрһэ, нефтепродуктуудые болон Росси, Монгол болон Хитад гүрэнүүдхээ зоние шэрэхын тула технопарк байгуулха).

Коневинскэ алтанай хэбтэшэ ашаглалгын инвестиционно проектын түрүүшын шата бэлүүлэгдэнхэй.

Ивалгын аймагай Тапхар хууринда хладокмбинат болон мяха болбосоруулдаг предприятия баригдажа, агропромышленна болон ашаа зөөлгын парк байгуу-

лагдаха болоно.

- Һүүлэй гурбан жэлэй туршада бюджетдээ һомологдоһон мүнгэнэй хэмжээн тухай хэлэжэ үгыг. Ямар халбаринуудта тус мүнгэн шэглүүлэгдээб?

Светлана Б.
- Инвестициин хэмжээн – 18,6 миллиард шахуу түхэриг. Тус мүнгэн социальна халбаринин объектүүдэй, үйлдбэрийн болон социальна инфраструктурын барилга болон нэлбэн шэнэлэлгэдэ гаргашалагдана. Тиин хүүгэдэй 11 сээрлиг, 10 хургуули, Северобайкальск хотодо училищи, Ород драмын театр, Набережна дээрэхи стадион баригдаа. Гадна оперо болон баледэй театр, Үдэ мүрэн дээрэхи хүүргэ болон бусад объектүүд нэлбэн шэнэлэгдээ.

- Бусад регионуудтай зэргэсүүлхэдэ, Буряад Республика инвестиционно ажал ябуулгын талаар хэр һайн бэ?

Базаров.
- 2010 оной дүнгүүдээр Буряад орон инвестицинуудай ургалтын эршын талаар гүрэн соогоо 8-даху хуури эзэлээ, Сибириин федеральна тойрогто – 3-даху. Зүгөөр инвестицинуудай хэмжээнэй талаар тиймэшье дээгүүр хуури эзэлээшьегүй наа, эгсэ дээшэлжэ байһанай шэг үзэгдэнэ.

Д.ЦЕЛОВАЛЬНИКОВА
бэшэжэ абаба.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2011 оной октябриин 10-14

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ ДҮҮРГЭГШЭ А.С.КОРЕНЕВОЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

10.10 9.30 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХЭРЭГҮҮДЫЕ ЭРХИЛЭГШЭ – АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

10.10 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.-Д.Э.Доржиев)

«Буряад Республикада бюджетэй хангалгануудай шанарай хэмжээн тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб зохёон бэлдэхэ тухай

11.10 10.00 каб.235
«Республикын 2012 оной болон 2013-2014 онуудай түсэбтэ хугасаагай бюджет тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэбтэ хабаатай олоной үмэнэ хэлсэлгэнүүдые үнгэргэхэ тухай Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын захирамжын түлэб бэлдэхэ тухай

12.10 10.00 каб.235
Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нотагай өөһэдүн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скоцырская)

1. «Буряад Республикада хуули эбдэлгэнүүдхээ нэргылэлгын байгуулга тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөндэ асуудал бэлдэхэ тухай

2. «Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ

адвокатурын ажал ябуулгын зарим асуудалнууд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

10.10 14.00 каб.323

Хүдэлмэрийн бүлэгэй зүблөөн:

«Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай, Буряад Республикын гүрэнэй зургаануудай, нотагай өөһэдүн хүтэлбэрийн зургаануудай коммерцкэ бэшэ эмхинүүдтэй харилсан хүдэлмэрилгэ тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

12.10 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

«Газар тухай» Буряад Республикын Хуулиин 14-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

11.10 10.00 каб.119

«Буряад Республикада эдээ хоолой зүйлнүүдэй шанар болон аюулгүйе хангалгын талаар зарим хэмжээнүүд тухай» Буряад Республикын Хуулиин 3-даху статьяда хубилалта оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

12.10 10.00 каб.119

«Эрэмдэг бээтэй хүнүүдтэ болон эрэмдэг бээтэй хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдтэ хүнгэлэлтэтэйгөөр газарай участогуудые үгэлгын дүрим тухай Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудые оруулха тухай» 597737-5 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

13.10 14.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдтэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

«Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ

шажан мүргэлэй ажал ябуулга тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

11.10 10.00 каб.212

«Буряад Республика залуушуулай болон хүүгэдэй олонийтын нэгдэлнүүдые гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай» асуудалаар «дүхэриг шэрээдэ» бэлдэлгэ тухай

13.10 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. «Россиин Федерациин Ажалай кодекс-ын 112-доху статьяда хубилалта оруулха тухай» федеральна хуулиин түлэбэе Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха талаар Башкортостан Республикын Гүрэнэй Куралтай Суглаанай хуули гаргаху талаар үүсхэл тухай

2. «Россиин Федерацида ажаһуугшадые ажалаар хангалта тухай» Россиин Федерациин Хуулиин 25-даху статьяда хубилалтануудые оруулха тухай» федеральна хуулиин түлэбэе Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха талаар Татарстан Республикын Гүрэнэй Соведэй хуули гаргаху талаар үүсхэл тухай

3. «Эрэмдэг бээтэй хүнүүдтэ болон эрэмдэг бээтэй хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдтэ хүнгэлэлтэтэйгөөр газарай участогуудые үгэлгын дүрим тухай Россиин Федерациин зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудые оруулха тухай» 597737-5 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

4. «Бээдэ болон хүгжэлтэдэ хорон нүлөөтэй мэдээсэлнүүдхээ хүүгэдые хамгаалга тухай» федеральна хуулиин 23-даху статьяда хубилалтануудые оруулха тухай» 599454-5 дугаарай федеральна хуулиин түлэб тухай

10.10 14.00, 14.30, 16.00 каб.218

Нүүдэм хүдэлмэрийн зүблөөнүүд:
«Пуралсал тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай (хургуулиин

наһа гүйсөөгүйшүүлэй хуралсалда хабаатай)

11.10 Улаан-Үдэ хото

Үншэн болон гэртэхинэйнгээ харууһагүй үлэһэн хүүгэдые түбхинүүлгэдэ хабаатай Буряад Республикын хуули ёһоной актуудые бэлүүлгын ябаса тухай

13.10 Кабанскын аймаг

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгалиин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

«Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ модо тушаан абалгын болон ашан ябуулалгын пунктуудай ажал ябуулга эмхидхэлгэ тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

11.10 10.00 каб.203

«Муниципальна эдлэлдэ байһан зөөрине Буряад Республикын муниципальна байгууламжануудай дунда илган тодорхойлолгын дүрим тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

11.10 14.00 каб.203

«Социальна хүлһэлэлгын хэлсээгээр үгтэдэг гэр байрануудта хэрэгтэй эрхэтэдые бүридхэлдэ абалгыш дүрим тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулиин түлэб тухай

13.10 14.00 каб.203

III. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА
А.С.Коренев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо

10.10 14.00-17.00 каб.332/111

Ц.Э.Доржиев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хорооной түрүүлэгшэ

11.10 14.00-17.00 каб.332

В.А.Павлов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хорооной түрүүлэгшэ

13.10 14.00-17.00 каб.332/119

«Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойдо

ТҮҮХЭЭ ТҮҮБЭРИЛЭЛ, ТУГАА ҮРГЭЭЛ!

Жэлэй эхинһээ дугаар бүхэндэмнай 90 жэлэй ойн баярай гаршаг доро материалнууд толилогдоно. Наяхана, жэшээлбэл, эгэшэ нүхэр, элитэ поэт Цырендулма Дондогой тухай дуу, хүгжэмэй багша Дулгар Дамдинова «Шамбалын шара сээсүүд соо шүлэгөө бэшгт даа» гэхэн дурасхаалай зорюулга бэшжэ, үнэхөөр хайшаалда хүртөө. Журналист Николай Галданов газетымнай редактор ябаһан, нийтын ажал ябуулагша Цырен-Доржи Дамдинжапов тухай сэдхэлэй домоглолоо толилуулаа. «Үнэнэй тугта орден яларба» гэхэн статья Бато-Мүнхэ Жигжитов дурадхажа, 1971 оной түүхэтэ саг руу бидэнээ абаашаа.

Иимэ дурсалганууд үлхөө эрдэнидэл жэлэй түгэсэтэр үшөөнь толилогдожол, газетымнай шэмэглэжэл байха.

Редакция газеты «Шэнэ байдал» (Буряад-Монголун үнэн) 1923 год
(в центре М.И.Амагэв - первый председатель ЦИК, первый редактор)

МУЗЕЙДЭМНАЙ ДАМЖУУЛЫТ

Удаадахи сэнтэй үүсхэлнай гэхэдэ, «Буряад үнэнэй» музейе байгуулга мүн болоно. Генеральна директорээр – ахамад редактораар энээнэй урда хүдэлхэн А.Л.Ангархаев үндэһыень табиһан, мүнөө шэнэ хүтэлбэрилэгшэ Э.Д.Дагбаев хүсэндэнь хүргэхэ гэжэ шийдээ юм. Тэрэшлэн «Буряад үнэнэйнгөө» электронно сайт нарижуулан батадхажа, бүхэдэлхэйн хэмжээндэ гараха гээшэмнай угаа сэнтэйл. Гадаадын ороноудтай, илангаяа түрэл түтим Монголтой, Үбэр Монголтой харилсаа нягтаруулһанай ашаар тулгатай түшэгтэй болохо гэхэн ханамжа тон зүб. Монгол уран зохёолшодой холбоонтой, Монголой Үндэһэтэнэй номой сантай, Монголд ажаһуудаг буряад угсаатанай эблэлтэй холбоотой болоһоннай тон сэнтэй.

Музейдэ экспонатууд ороһоор. Пая «Правда Бурятии», «Буряад үнэн» газетэнүүдтэ удаан ажаллаһан Д.Д.Гармаев 1959 оной үнгэтэ хоёр «Буряад үнэн» асаржа һонирхуулба. Буряад ороной Росси гүрэнэй бүридэлдэ ороһоор 300 жэлэй ойтой дашарамдуулан Бурядай Автономно Советскэ Социалистическэ Республикы Ленинэй орденээр шагналгатай нэгэ дугаарын холбоотой. Нүгөөдэнь – Москвада Бурядай искусство, литературы декада нээлгэдэ зорюулагдаа. Дайнай үедэ, һүүлээршье ажаллаһан зоной үнэмшлэгэнүүдые түрэл гаралын асаржа үгөө. 1963 ондо «Правда Бурятии», «Буряад үнэн» сонинуудай суг нэгдээд байхада, партийна эхин эмхиин бүридэлдэ аяар 74 хүн ородог байгаа гэхэн гар бэшэмэл дэбтэршье нэмэбэ. Иимэрхүү һонирхолтой материалнуудтай хаа, бидэндэе дамжуулыт гэжэ хүндэтэ ветерануудтаа, түрэл гаралдань, үри хүүгэдтэнь хандаха байнабди.

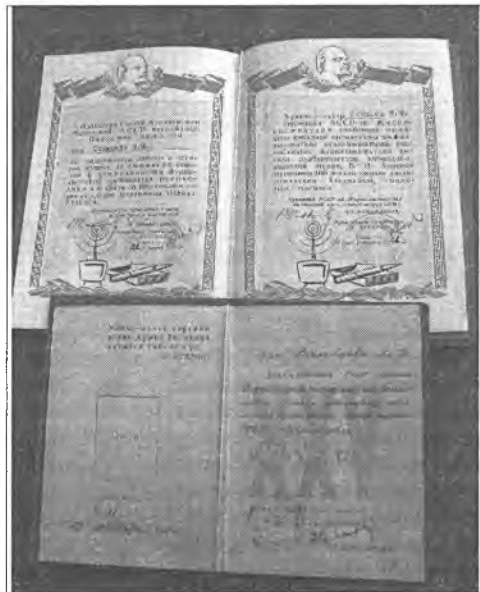
Хүндэтэ манай уншагшад, газетын ветеранууд, урдын сагта манай редакцияда ажаллаһан зоной түрэл гарал, үри хүүгэдын, аша гушанарын, дүтын нүхэд, та бүгэдэндэ хандажа, шэнээр түхээрэгдэжэ байһан музейдэмнай экспонатууд болохо материалнуудые дамжуулыт гэжэ гуйха байнабди.

Тэрэ тоодо урданай болон мүнөөнэй фото-зурагууд, гар бэшгүүд, үнэмшлэгэнүүд, шагналнууд, журналистнуудай ажабайдалдаа хэрэглэжэ байһан зүйлнүүд, дурасхаал боломо бусадшье материалнууд оролсожо болоно.

Иимэ хаягаар таная хүлээнэбди: Издательский дом «Буряад үнэн» ул. Каландаришвили, 23, приемная редакции, каб. №27, каб. №42.

1951, 1971 онуудай газетэнүүд

1. Уран зохёолшо, журналист М.М.Осодоевой Хүндэлэлэй грамота.
2. 1949 оной «Бурят-Монголой үнэнэй» грамота

«ЗҮНТЭЙХЭН ЗҮГЫГӨӨ» БАЯЖУУЛА- ЯЛ!

Энэл оёе угтуулан «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай дэргэдэ республикын болон Улаан-Үдэ хотын хургуулинуудай, дээдэ хургуулинуудай багшанарай, эрдэмтэдэй хабаадалгатай совет байгуулагдаа. Хоёр талын хүсэлэлтэйгөөр энэ зүблэлнай хүдэлөө хаа, урматйл бэлэй. Буряадай үндэһэн 1-дэхи лицей-интернат «Буряад үнэн» республика дотор эгээл олоор за-

хил хүүлэнэ. Пургуулиин директор Б.Б.Жалсановые, тиихэдэ БГСХА-гай, ВСГАКИ-ин, БГУ-гай ректорнүүд А.П.Попов, Р.И.Пшеничникова, С.В.Калмыков, Буряад драмын театрай директор Д.Ж.Балданов, Буряадай багшанарай колледжын директор С.Ц.Нимбуева гэгшэдтэ хуралсалайнгаа эмхинүүдтэ захил олоор хүүлэнэнь баярые хүргэе.

Юрэ үгөөрөө бэшэ, бодото хэрэгээрэ дэмжэхэдэл, ашагтай ха юм. Кабельна телевиденидэ «Дүхэригэй» обзор гарадаг болоһоор үнхэнэй. Буряадай арадай артист В.Ц.Гунзынов энэ дамжуулга хүтэлнэ. «Пайн даа, урагшаа ханаатай, ульгам бодолтой аха нүхэрнай», гээд Владимир Цыреновичтэ баяраа хэлээл даа.

Багшанар тухай эхилээ хадаа «Зүүн зүгтэй зүнтэйхэн зүгы» хууданаяа заагагүй дурдаха хүсэл түрэнэ. «Буряадаар хэлэжэ нураа» гэхэн шэнэ гаршаг эндээ нээгээбди, хэлэндэ нураха дуртай томошуудашье, багашуудашье эхэл аятай булан бии болоо. Эндэ нэгэ ажлалта хэнгүй, алад гарахын аргагүй. Ушар юуб гэбэл, буряад кроссворднуудые, буряад наадануудые зохёодог хүнүүднай хоморой шуаг, олдохоёо болёод байна. Эрдэни Дугаров, Баир Гомбоев, Эрдэни Дарибазаровһаа бэшэ ухамайшуулнай олдохо гэшээ гү? Хэрбээ республикын Пулсалсалай болон эрдэмэй министрствын зүгһөө дэмжэлгэ үзүүлээ хаань, юумэн урагшалжа магад аалам гээл ханагдана.

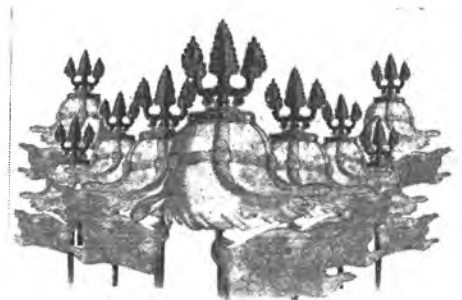
Юрэнхыдөө, тус министрствэтэй буряад хэлэ дэлгэрүүлхэ талаар зохёохы хэлсээ баталха зорилготойбди, энэмнай үрэтэйл байһай даа.

Гэхэһээ гадуур газетын хуудананда таарама богони рассказыуд үсөөн. Буряад литературын жасада бии байгаа рассказыудаа яһала гаргаабди. Шэнэнүүдые бэшээл, уран зохёолшод, уран үгэдэ дуратайшуул!

«Багшын булан» гэхэн нийтэ гаршагтай хууданамнай онсо дүрэтэй, оншотойхон хэшээлнүүдээ дурадхаха аргатай авторнуудаа хүлээһээр зандаа.

ЕРЭЭДҮЙМНАЙ ЯМАР БАЙХАБ?

Онон голой эрье дээрэ 800 гаран жэлэй саана Тэмүүжэниие бүгэдэ Монголой хаан болгон үргэмжэлхэ үедэ юһэн сагаан туг үргэгдэжэ, монгол туургата арадуудые нийтэ нэгэн хүсэн болгохо хүлдэ мүнделөө бэлэй. Мүнхэ сагай миралаан соогуур мандан ерэхэн юһэн тугай хүлдэ зохёохы

нэгэ конкурсманай нэрэ болон батажаа. Пая газетынгээ 90 жэлэй оёе угтуулан үнгэргэхэн ээлжээтэ конкурсманай лауреадууд тодоруулагдажа, шагналай баяр ёһолол хайханаар үнгэрөө. Илагшад соо шэнэ нэрэнүүд ороо: Цыбик Хобраков, Содном Шагдаров, Очир Нурбаев, Баира Бальбузова, Сержуна Базаржапова болон бусад. Эдэнэр болоһон домогто ушарнуудые, богони рассказыудые, шүлэг найруулгануудыешье бэшэхэ аргатай.

«Буряадай түрүү хүнүүд» гэхэн конкурсманай энэ удаа арбан дүрбэдхээ үнгэргэгдэхэ. Гадна эгээл иимэ нэрэтэй ном хэблүүлэн гаргуулха зорилготойбди.

90 жэлэйнгээ ойн баярта буряад хэлэн дээрэ гарадаг олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүдэй фестиваль үнгэргэхэ хараа бии.

Нэгэ үгөөр хэлэбэл, энэхэн хугаасаада «Буряад үнэн» сонинойнгоо үнгэрхэн үеые дурдажа, ерээдүйдэ ямар шарайтай байха тухайгаа бодомжлохо болонобди. «Буряад үнэнэй» тугые дам саашань үргэхэ хүнүүдшье бии, хүсэншье бии. Түүхэ төөрихгүй, түрэл хэлэн мартагдахагүй.

**Галина ДАШЕЕВА,
«Буряад үнэн»
газетын редактор.**

У НАС В ГОСТЯХ ЖУРНАЛ «БАЙКАЛ»

(Четвертый номер)

В вышедшем номере три основных блока: «Улан-Удэ литературный» (проза и поэзия молодых литераторов нашего города), «Писатели Дальнего Востока в гостях у журнала» и «Современный монгольский рассказ».

Дальневосточная литература представлена стихами одного из крупнейших поэтов Дальнего Востока **Юрия Кабанкова**, рассказами сербской писательницы **Бранки Такахаша**, пишущей на русском языке, и **Олега Копытова**, который также написал специально для журнала обзорную статью о литературной жизни на Дальнем Востоке.

Бранка Такахаша окончила Белградский университет еще в пору Социалистической Федеративной Республики Югославия, по кафедре японоведения. Стала женой японского дипломата, что определило перемещения по миру. В Японии занималась устными переводами с японского на сербскохорватский и, наоборот, работала в эфирных СМИ. Русский язык стала изучать в 1998 г. в Минске, где тогда работал муж. Переводила рассказы Людмилы Улицкой, Виктории Токаревой, сахалинского писателя Владимира Семенчика, петербуржцев, живущих в Мюнхене, Владимира Шубина и Игоря Смирнова-Охтина. Из последних переводов с сербского на русский – стихи Милана Орлика и Драгицы Шинады (журнал «Серая лошадь», когда-то издававшийся во Владивостоке, теперь в Москве, № 6, 2009). Оригинальная проза впервые появилась в Сербии,

разумеется, на сербскохорватском: рассказ «Марьяна нашей старости» – весьма своеобразный и колоритный вариант мотива последней любви. В России публиковалась с рассказами и новеллами в альманахе «Сихотэ-Алинь» (Владивосток), журналах «Нева» (Санкт-Петербург), «Литературный Владивосток», «Дальний Восток». Ее тексты – художественное исследование проблемы «женщины в клетке» – клетке квартиры, железнодорожного вагона, кафедры, офиса, стойки магазина, вырастающее в поиск женской свободы вообще. Но не травмирующей, не нарушающей традиционных национальных укладов – славянских, прежде всего.

Юрий Кабанков родился во Владивостоке, служил на флоте, Тихоокеанском, учился на филологическом факультете Дальневосточного университета, ушел с первого курса, поступил в Литинститут, закончил его, жил в тульской глубинке, вернулся во Владивосток. Сейчас он доцент кафедры теологии и религиоведения Института истории и философии Дальневосточного государственного университета, защитил диссертацию. Книжки со стихами выходили в 1980-х в Москве – в «Молодой гвардии», в «Современнике». Затем 12 лет безкнижья. В 1999 г. во Владивостоке вышла книга избранного «Камни преткновенные». В 2006 г. – книга «Одухотворение текста. Литература в контексте религиозного сознания», о которой Сергей Казначеев писал в ЛГ «Последний византиец русской

Юрий Кабанков

книжности». Выходила еще билингва – на белорусском и русском – стихи Леонида Дранько-Мойсюка и Кабанкова, переводы оных: «Белая вежа».

Затем идет современная монгольская проза в переводах учеников **Лидии Григорьевны Скороумовой**, одного из лучших переводчиков с монгольского. Мы публиковали ее переводы «Синей сутры» Ванчинбалына Инджинаша в номере втором за этот год. На этот раз читатель познакомится с мастерами короткого рассказа Монголии: это **Т. Баянсан, Б. Баярсайхан, Т. Батхуяг, Ц. Доржготов, Д. Гармаа**.

Доржийн Гармаа – представитель старшего поколения монгольских писателей. Его перу принадлежит не один десяток книг прозы, в том числе и рассказов. В «Тайне сундука Гэцула» автор описывает один забавный случай из жизни молодой девушки, которая, побывав в Америке, хочет показать сверстникам, как

Сербская писательница
Бранка
Такахаша

нужно одеваться и вести себя. Несмотря на легкость и юмористический тон, Д. Гармаа затрагивает важную проблему монгольской действительности: молодые люди стремятся узнать намного больше о странах Запада, нежели о традициях собственной страны. Также Д. Гармаа затрагивает и тему противопоставления художона и города, который представляется молодым монголам более интересным и желанным местом для жизни.

Улан-Удэ литературный – это яркий дебют **Людмилы Гыгмытовой**, выпускницы БГУ, ее повесть «Бег за сказкой, или Как я выходила из депрессии» в свое время была отмечена на студенческом конкурсе «Проза», заняла второе место. Молодые поэты: **Алексей Невский, Даша Баскакова, Алексей Гергенов, Тимур Тугутов, Александр Перенов**.

Еще один значительный дебют хотелось бы отметить – это **Ирина Фролова** с поэтической подборкой «Дэнзэ». Ирина – филолог, преподает в БГУ. В ее стихах звучит национальная тема. Дэнзэ – это такие шарики, украшающие наверху шапки, со вставкой серебра и коралла.

В новой рубрике «Читальный зал» вышла первая часть фантастического романа улан-удэнца **Бориса Крылова** «Когда умерли боги». Борис Крылов – геолог. Публиковался в журнале «Байкал». Книги: «Четыре стороны света» (1989, Бургия), «Социальная энтропия» (2001, Бургия). Работает ревизором пробирной палаты. В «Социальной энтропии» Крылов писал о человеке-муравье, муравье, который придет на смену современному человеку, о муравейном человечестве.

В новом романе действуют не

муравьи, а люди, живущие за миллиард лет до человеческого муравейника, на заре христианства. Вымысел в романе убедителен, и где-то со страницы пятой роман затягивает в свои глубины.

В рубрике «Очерк, публицистика» полковник авиации в отставке **Геннадий Леонов** делится своим жизненным опытом.

Номер проиллюстрирован работами поэта **Аркадия Перенова**.

Д. ГАРМАА

ТАЙНА СУНДУКА ГЭЦУЛА

Бабушки не было дома. Ей поручили лишь присмотреть за несколькими телами. Что еще делать в жаркий летний день? Туя решила постелить войлочный коврик и лечь под навес. Ей так хотелось послушать музыку, которая напомнила бы о пребывании в Америке, но не было электричества. А в ее маленьком плеере разрядились батарейки. Губная помада засохла, крем для лица закончился. На ней ничего не было надето, кроме купальника. Заскучав, она вышла из-под навеса, огляделась. Вокруг – ни души. Со всем не в ее характере было слоняться и сидеть без дела. Она думала, что в летнем стойбище Тосон вместе с еще несколькими семьями они смогут зажить на американский лад. И представляла себе, как, демонстрируя последнюю моду, будет учить девочек делать украшения из козьих рогов и другого местного материала.

Вообще, Туя собиралась проповедовать здесь учение Христа. Вот было бы здорово, если бы все тут научились молиться по утрам! В Америке ей часто приходилось бывать в храме и слушать церковное пение. Она до конца не понимала смысл учения, но усвоила, что всем в этом мире управляет Господь. Рассказав об этом своей бабушке, она получила в ответ:

– Боже мой! Какой еще Господь?! Все-видящий и Милосердный – это же Будда. Пусть я и не выступаю на всеобщее обозрение, но в черном сундуке Гэцула хранится всё, что связано с Буддой.

Только вчера говорили об этом. И, как только Туя вспомнила тот разговор, сразу же побежала в бабушкин юрту. Туя, без капли стеснения, открыла черный сундук, стоящий на хойморе. Вещи в этом сундуке годами не видели дневного света и пахли стариной. Туя раскрыла первый сверток: покрывало для иконы напомнило ей накидку, и она сразу же примерила его. Затем надела на голову медную тарелку подобно шапке. Достала медную трубу, подула. Звук был похож на кошачье мяуканье. Потом вытащила барабанчик с длинной тесьмой и колокольчик с интересной штучкой наверху и, хохоча, стала ими греметь. Поскольку даже в Америке Туя не могла увидеть таких интересных вещей, в течение нескольких часов она была полностью поглощена их изучением.

Бабушка вернулась из центра сомона вместе со знакомой старушкой. Зайдя в юрту первой, та чуть не потеряла сознание. Туи видно не было. Однако на хойморе стояло нечто с медной тарелкой вместо шапки, покрытые для иконы было повязано как юбка, лицо и рот ярко раскрашены, а в руках оно держало барабан и колокольчик.

– О, Боже! Неужели сам святой Будда к нам пожаловал? – в испуге воскликнула гостья и упала на колени.

Перевод М.Базаровой

ГАЛЕРЕЯ «БАЙКАЛА»

Художник номера – Перенов Аркадий Владимирович родился в 1961 году в городе Барнаул Алтайского края. Окончил ВСГИК, отделение театральной режиссуры. Поэт, книжный график, участник многих выставок. Печатался в журналах: «Октябрь», «Байкал», «Юность», «Воздух», в альманахе «Дирижабль». Автор книг: «Воспоминания о Бостоне», «Песни Листата» (Нижний Новгород). Участник 10-го фестиваля на Байкале, Волошинского фестиваля в Коктебеле. На цветной вклейке журнала серия его новых графических работ, выполненных в смешанной технике.

Аркадий Перенов – поэтический паровозик нашей маленькой республики. Стихи у Перенова незаметно перетекают в картинку, а картинка – в стихи. Жизнь – в поэзию, а поэзия – в жизнь.

Перед нами способ существования поэта, один из возможных, когда все поставлено на службу стихам: жизнь, быт, увлечения, чтение, общение.

Очень редко кто сейчас может позволить себе так жить.

Перенов-поэт скользит, как водомерка, по прекрасным поверхностям нашего мира. Перенов-художник запечатлевает эти поверхности: пруды, заводы, реки, моря, рябые, пестрые, мимолетные.

Не случайно любимые его техники в последнее время: стекло и пастель: хруп-

кие и недолговечные материалы. Не случайно любимые персонажи Перенова: дети и подростки. Мир его картин – продленка, а закон – случай. На что упал взгляд художника, то и хорошо. Ничего в его мире не пропадает, все идет в поэтическую копилку, для него нет неважных, второстепенных тем и образов, нет второстепенных, недолговечных материалов, беззащитность такого искусства очевидна. Но китайская мудрость гласит: там, где появляются ценности, появляются и воры.

В этом смысле Перенов может быть спокоен, он делает свои картинки (да и стихи тоже) из ничего: из материального ничего, но чувства человеческие, похожие, переживают самого человека, потому что их родина все-таки небо.

Полосу подготовил Булат АЮШЕЕВ.

Ёһо заншал

ХУДА ОРОЛСОХО ХУРИМАЙ НАЙР

(Эхинийн урдах дугаарта).

ХУРИМ ТҮРЭ гээшэмнай хаанаһаа, хэнһээ эхилхэн бэ гэхэдэ – иимэ зугаа байна. 1985 ондо намда Боохонһоо айлшалжа бүлэмни Сухаева Феодосия Петровна, 1924 ондо түрэнхэн, ербэ, иимэ дуу дулажа үгэнхэн:

Түлижэ байһан гал манай
түлээн сахюур хоёрһоо.
Түрүүнэй ехэ түрэмнай
Абай Гэсэр Богдоһоо.
Улайжа байһан гал манай.
уула сахюур хоёрһоо,
ууганай ехэ түрэмнай
Абай Гэсэр Богдоһоон лэ.

Энэ мүнөө жэлдэ 1995 ондо болоһон Гэсэриадада түхөөржэ байхадаа, Гэсэрэй үльгэр уншахадаа, энэ дуун юун дээрэнхэ дуулаһан байнаб гэжэ ойлгобоб.

Гэсэр хаан Богдомнай
наян тохой бзетэй,
найман үе наһатай хүн байгаа.

Тэрэ найман үе соогоо гурбан һамган абаһан байна – Түмэн Яргал, Урмай Гоохон, Алма Мэргэн гэхэн хатанууд байба. Эдэ хатануудаа абаха бүрин Саргал Ноён баабайны:

Алтан барабангаа сохижол,
араяа зони гулидхажа,
Мүнгэн барабангаа сохижо,
мүнхэ зоноо гулидхажа,
Болдогоор мяха бэлдэжэ,
гурбаад үдэрэй найр хэжэ,
гурбаад һүнийн зугаа хэһэн гэхэ.
дүрбэдхи үдэртөө амитан зонинь
арай гэжэ тэлэржэ,
гэр тээшээ гэшхүүлхэн,
дом тээшээ дугшуулһан гэлдэгшэ.

Энэ Гэсэр Богдын хурим дээрэнхэн буряад зон хурим – түрэ хэдэг болоһон. Энэ түүхэ хуримай түрүүн хэлэжэ үгэнхэн байхааб, дууень дуулажа, тиигээд лэ хурим хайшан гэжэ хэдэг байба манай буряадууд, харуулжа үгэнбди.

Ц.Сампиловый зураг.

Х У Р И М А Й ТҮҮРЭЭЛГЭ

Сценэ дээрэ гэрэй досоохи байдал, столнууд табяатай, стол дээрнэ сагаан эдэ элбэгээр, гоёр табяатай, домбод соогуур архин бэлдэтэй. Зүүн урда буландань орон табяатай – заһалаа буулгахын. Зонинь тухагүй ябажа, гэрээ зохёожо байнад. Үбгэд, һамгад һабатаа зугаалажа һуунад. Тиигэнхэр байтар, абяад дуулдана:

«Хурим буужа ябана-оо!»

Бултандаа бодоод: «Ёохороо хатараел!» - гэлдээд, еохороо хатарбад.

Хурим, хурим гэхэдэ,
хотолзоһон бэемнай,
хуримай малгаар болоходо,
уяраһан бэемнай.

Айдуусайн, ероолоо,
Айдуусайн, һайбарлаа!

Үндэнэ һайтай модондо
Уран хүхы донгодобо,

Ураг һайтай зонхондо

Хурим түрэ бууба

Айдуусайн, һайбарлаа!

Айдуусайн, ероолоо.

Түрын хүтэлэгшэ: Хадаяа эндэжэ урдаһан

Хүлэрын уһан хүшэтэйл даа.

Хари халууаа ниилүүлхэн

Худа худагы хүндэтэйл даа.

Худануудаа угтажа абагты!

Угтамжаяа бэлдэгты!

(Хурим наада хаха сохин оробод).

Хуримай түрүү үбгэн:

Хүхэ түмэр үүдхэхэ

хүбшэ дээрэтнай тогтообобди,

хурим – түрээ хургэжэ

хатар дээрэтнай буубабди!

(Ёохорын хаха сохин хониной хабһа шүдэнэ).

Худын даада: Түлижэ байһан галдатнай

түлэ нэмэн ербэбди,

түүхэ һайтай заяндатнай

мүргэн – шурган ербэбди!

(Все молятся).

Хоёрдох худа: Сусаршагүй гуламтадатнай

сусал нэмэн ербэбди,

суурашагүй заяандатнай

зоолын залган ербэбди!

(Сада худанууд сагаан эдэгээрээ, архяараа угтажа байна).

Угтаһан худа: Хоёр харгы ниилүүлжэ,

холбоо харгы болгон ербэт,

хоёр хүүгэдэ ниилүүлжэ

худанууд болон ербэт!

Сагаан эдээнһэмнай сагаалагтыл даа!

Худагы дуулана: Хүлөөд ерэнхэн хүлэгтнай

хуһан сэргэмнай угтаба,

хуримаар ерэнхэн бзетнай

хүрэнгэйн архяар угтанабди!

(Архия гаргана, басаганаа яһалын оруулана).

У.Ф.ПИНХАЕВАГАЙ

“Ойхон үндэр дайдамнай” номһоо.

(Нютаг хэлэнэй диалект үлэгдэбэ).

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

ЗОЛОТЫЕ ЧЕТКИ

Словарь с комментариями

Любовь
НАМЖИЛОН

(Үргэлжэлэл. Эхинийн августын 11-эй, 18-ай, 25-ай, сентябрийн 1-эй, 8-ай, 15-ай, 22-ой, 29-эй, октябрийн 6-ай дугаарнуудта).

* Это возже мирового пролетариата - Владимир Ильич Ленин (Ульянов). В бурятский язык это слово попало с санскрита - «тиртва» - еретик, атеист, чистый материалист, человек, отрицающий религию и наносящий вред вере в бога. Астрологи, еще задолго до его рождения предсказывали, что на стороне заката солнца в 1870 году родится Батыр (богатырь, герой) тиртхов и нанесет большой вред религии. По словам людей старшего поколения, по такому случаю, будто бы, во всех больших дацанах проводились молебны, якобы воспрепятствующие его рождению на Земле.

Однако он родился и выполнил свое предназначение, скорее предначертание «сверху». Это с одной стороны. С другой стороны, в тот период в России общественная карма способствовала победе Октябрьской революции - это был ходом истории, который никто не смог изменить. В-третьих, бурятский народ, уважительно назвавший его «Ленин багша», «Учитель Ленин» принял все его преобразования, лишь одного не могли понять люди той эпохи, а именно, его отношения к религии. Действительно, по прямому указанию В.И.Ленина был принят Декрет СНК РСФСР от 23/1 1918 г. об отделении государства и школы от церкви, объявивший религию частным делом каждого гражданина по отношению к государству,

обеспечил полную свободу и равенство всех вероисповеданий, а также свободу не исповедывать никакой религии, запретил гонения на пропаганду атеистического мировоззрения, освободил общеобразовательную школу от преподавания религиозных вероучений.

Советское государство ограничило компетенцию церкви узкой сферой чисто религиозной службы в рамках общественного порядка и запретило церковникам какое-либо посягательство на свободу и права граждан. В то же время государство не отказывалось от регламентации и надзора за деятельностью религиозных обществ в интересах охраны советского общественно-государственного строя. Задача состояла в том, что нужно было расшатать и ослабить политически и экономически церковные организации, лишая их поддержки со стороны миллионов масс трудящихся города и деревни, среди которых влияние религии было еще очень сильным.

Что касается положения дела в нашей республике, то на первых порах ясности в этом вопросе не было. Применение декрета от 23 января 1918 года в полном объеме казалось чересчур радикальной мерой, которая могла быть истолкована как гонение на вероисповедание малой народности. Неупорядоченность правового положения ламаистской церкви и духовенства давала простор для некомпетентных действий некоторых работников низовых органов власти, которые стремились решать все дела «революционным натиском», чем нанесли немалый ущерб правильному усвоению массами национальной полити-

ки Советской власти.

Правительство Бурятской Республики в 1923 г. только приступило к изучению форм местного применения декрета об отделении церкви от государства. Обновленческие реформы, новые постановления об административном управлении церкви и устава внутреннего быта ламаистской общины, принятые на I духовном соборе буддистов Бурятии, были попыткой церковников приспособиться к требованиям нового времени.

В некоторых местах стали создаваться ламские «коммунуны». Ламы представили на утверждение «Устав трудовой общины буддийских монахов». Община имела целью устроить свою жизнь: по правилам Винаи и «Устава», принятого I буддийским собором в 1922 г., т.е. не быть в тягость верующему трудовому народу». Ламские коммунуны в Бурятии не получили большого распространения, т.к. основная масса духовенства не поддержала призыва обновленцев перейти на «трудовое самообслуживание», но советским организациям так или иначе надо было искать (юридическое решение этого вопроса. И вот 17 декабря 1925 г. ЦИК и СНК республики приняли постановление (№ 221) о проведении в Буреспублике декрета об отделении церкви от государства и школы от церкви. По этому декрету ламаистская церковь юридически была отнесена к категории частного общества, имеющего своей целью удовлетворение религиозных потребностей

своих членов и не преследующего цели извлечения прибыли.

Центральная антирелигиозная комиссия ЦК РКП(б), оценив постановление № 221 ЦИК и СН Бурятии как предварительный этап к полному проведению декрета об отделении церкви от государства и школы от церкви, в дальнейшем рекомендовала рядом постепенных мер ликвидировать право собственности и право юридического лица за религиозными обществами и прекратить принудительные сборы с населения, проводимые дацанами и ламами. Рекомендовалось также вести линию на отстранение лам от воспитания и образования молодежи.

В 1924-1926 годах решался вопрос об избирательных правах и призыве лам на военную службу. Ламство на втором буддийском соборе 1925 г. приняло решение о подаче специального ходатайства об освобождении лам от военной обязанности. Постановление № 221 решило также вопрос о возрастном цензе приема детей в хувараки. Оно запрещало посвящение в духовное звание, обучение религиозному культу, прием в ламскую общину лиц, не достигших 18-летнего возраста.

В 1927 г. ЦИК и СНК республики приняли постановления №№ 501, 502, а также разъяснение к последнему за № 46-3-3 о ламском землепользовании. К 1929 г. атеистическое объединение «Союз воинствующих безбожников» в республике насчитывало 4 тыс. человек, а в 1930 - 12 тысяч членов. С 1930 года в аймаках были введены штатные должности пропагандистов атеистов. В

атеистическую работу включались партийные, советские, профсоюзные, комсомольские кадры, работники народного образования и культурно-просветительных учреждений. Читались атеистические лекции по специальной программе. В эту работу были вовлечены пресса, книжное издательство, институт культуры, краеведческий музей, система народного образования и народного здравоохранения, отделы МТС, сельские культпросветучреждения. В эти годы допускалось много ошибок в атеистической работе. Непонимание специфики и всей сложности атеистической работы привело к перегибам, с которыми партия боролась со всей непримиримостью. До начала 30-х годов работа Буробкома отличалась гибкостью, осторожностью и систематичностью. Ошибки левацкого характера начались с 30-х годов в связи с перегибами в коллективизации, но бесконтрольные репрессии тогда были редким явлением. Репрессивные меры считались необходимыми только против контрреволюционных выступлений лам. До 1937 г. велась упорная борьба со всеми извращениями основной линии партии, которые допускали низовые органы в аймаках. Дальше, как известно, начались массовые репрессии лам, даже снятие духовного сана и уход из дацана не были гарантом от ареста (Партархив Бур. обкома КПСС, ф. 1 (Ос), оп. 1, д. 134, 165, 200, 186, 458).

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Буряад хэлэнэй үдэртэ зорюулагдана

НОМОЙ САГААН БУЯН

Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой сан хэр холоһоо буряад хэлэ ба литературын баян жасатай, тэрээнээ уншагшадтаа хүргэжэ, тараажа байдаг дэмбэрэлтэй хэрэг эрхилдэг. 2007 ондо Буряад Республикын Правительство “Буряад хэлэнэй үдэр” гэхэн хайндэр соносохо гэжэ мэдэнт. Тинмэхээ бидэ жэл бүри Буряад хэлэнэй долоон хоног үнгэргэдэг хайн заншалтай болонхойбди. Октябрийн 17-21 болотор олон хэмжээ ябуулганууд үнгэрхэ. Буряад хэлэ бэшгэтэ зорюулһан хэдэн номой выставкэнүүд табигдаха.

Октябрийн 19-дэ үдэрэй гарбан сагта жэнхэни буряад хэлэн дээрээ бэшэдэг талаан бэлигтэй уран зохоолшо

Самбу Норжимаевич Норжмаевтай уулзалга болохо юм. Октябрийн 21-дэ Буряадай арадай поэт Алексей Бадаевтай зохоохы ажалда зорюулһан “Нютагаа ханажа ябанхайб даа” гэхэн уран хайханай хүгжэмтэ үдэшэ олоной хабаадалгатай үнгэрхэ. Октябрь нара соо Үндэһэтэнэй номой сан жэл бүри найруулгануудай конкурс соносоходог. Энэ хайндэрэй үедэ эхэ хэлэн дээрэ бэшэһэн олон найруулганууд ородог. Буряадай гүрэнэй университетэй оюутад, хургуулийн шабинар, наһажаал зон эдэбхитэй хабаададаг.

Энэ жэлдэ Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой сангай нээгдэхээр 130 жэлэй ойдо

зорюулжа, “Буряад номой сагаан буян” гэхэн темэ соносохогдонхой. Олоороо хабаадахыетнай урыалнаб. Недондо Буряад Республикын Ород гүрэндэ хамжан ороһоор 350 жэлэй ойдо зорюулжа, “Арадуудай хани барисаан” гэхэн темэдэ Буряад Республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай багша, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат Бадмацыренова Цырендолгор Бадмаевна түрүүлжэ, цифровой фотоаппарат шагналда хүртөө бэлэй. Н. Бестужевтай нэрэмжэтэ Ород драмын театрай ендэр дээрэ барюулагдаа хэн. Ажалай ветеран Хашитова Дарима Бадмаевна 2-дохи хуури эзэлжэ, сотово телефоноор шагнагдаа, Республикын

Р.Н.Базаровай фото

багшанарай колледжын багша Аюржанаев Бэлигто Эрдэмович 3-дахи хуурида гараа хэн гэжэ хануулая.

Булган туруута буряад арадай Булаг мэтэ тунгалаг хэлые Бүри тодо, арюун зандань Бүгэдын хүсөөр үргэн ябаял! -

гэжэ урыалаад, Буряад хэлэнэй долоон хоногто эдэбхитэй хабаадахыетнай уринабди.

Рэгзэма БАТОМУНКУЕВА, Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой сангай ахамад библиотекарь.

ОМОГ БАЯН АЖАҺУУХЫН ТУЛА

Хотогор тала дайдагтай Хорин аймаг социально-экономическа хүгжэлтийн талаар нилээд амжалтагтай гэжэ республика соогоо мэдээжэ. Тодорхойлобол, Краснопартизанск хууринда олоонийтын хүсөөр шэнэ стадион, Үдэ мурэн дээгүүр хүүргэ баригданхай. Тохорюугтада нютагай захиргаанай байшан олоной хүсөөр болохоогдожо, тэндэхи клуб заһабарилалдана байна. Район соо эмхидхэгдэн байгуулагдаһан 37 нийтын өөһэдэн хүтэлбэринүүдэй 20-ниинь мүнөө ажалаа яһала урагшатайгаар ябуулжа байнхай.

Эдэ ТОС-уудай дундаһаа шалгаралгад заагагүй урмашуулагдадаг: Хасууртайн хүдөөгэй поселени нэгдэхэ хуурияа алдангүй, ажал хэрэгээ үргэлжлүүлһээр. Нийтын өөһэдэн хүтэлбэри Захаминай аймагай тосхон, хууринуудта яһала хайнаар эмхидхэгдэнхэй гээд тус асуудалаар Закаменск хотодо үнгэргэгдэхэн суглаан дээрэ элирүүлэгдэхэн гээшэ. Жэшээлхэдэ, тус аймагай Бүргын дунда хургуулийн коллектив аяар 34 толгой үхэр малтай, олон хонитой, адуун хүрэгтэй, хургуулийн дэргэдэхэ өөрын участогтай болоһоор үнэхэнэй. Тээд хэн үхэр мал бү баригты, огородой эдэз бү ургуулагты гээд захиржа болохоб? Хургуулийн столово соохи эдээн хураггүй элбэг, хямда сэнтэй болодог гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Үлэнтын нютагай захиргаан болон дунда хургуулийн дирекци бүхы ажалаа хоорондоо нягта холбоотойгоор ябуулжа, нютагай зон эбтэй эсэйтэй олон

үхибүүтэй гэр бүлэнүүдтэ туһална, ямаршы асуудалай гарабал, хамтын хүсөөр шийдхэдэг заншалтай.

- Нийтын өөһэдэн хүтэлбэри Захаминай аймагта яһала хайнаар эмхидхэгдэ, - гэжэ Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Ц.Б.Батыев онсолон тэмдэглээ хэн. Үргэн Буряад ороноймнай бусад аймагуудта мүн лэ нийтын өөһэдэн хүтэлбэри хүгжөөхэ талаар хэмжээ ябуулганууд бээлүүлэгдэжэ байдаг. Жэшээнь, Зэдын аймагай Доодо-Бургалтайда Соёлой байшан, Дэрсэтэй хууринда үхибүүдэй наадаха талмай шэнээр түхээрэгдэ.

Хурамхаанай аймагай Гааргын дунда хургуулийн хурагшад хуури тосхонуудаа болбосон түхэлтэй болгожо, бүхы үйлсэнүүдэ ариг сэбэр байлгах ажал ябуулдаг болоһоор үнэхэнэй. Бага ехэ илгаагүй - газар ашын ерэн хурагшадай «Бог шоройгоо үйлсэдөө бү хаягты», «Палисаднигаа заһабарилалгты» гэхэ мэтээр дурадхал, зүбшэл заабари үгэжэ байхадань, хүн зон яаха байнаб?

Манай ханахада, нийтын өөһэдэн хүтэлбэри нютаг нютагуудта байгуулха тон шухала хүдэлөөн улам үргэдэнэ гэжэ онсолоо. Энэ ехэ хүдэлөөндэ оролсонгүй байжа болохогүй гээд хүн бүхэн мэдэжэ байгаа ёһотой.

Степан ОЧИРОВ.

ХҮДӨӨГЭЙ ЗАЛУУШУУЛ СУУТА СПОРТСМЕНҮҮД БОЛОХО ААЛАМ?

2006 онһоо региональна нийтын «Китой» гэжэ бүлгэм Ахын ба Гүнхэнэй залуушуулай дунда «Тункастар» гэхэн спартакиада эмхидхэдэг юм. Энэ бүлгэмэй дарга Арадай Хуралай депутат Андрей Самарин яһала ехэ үүргэ дүүргэдэг юм. Эмхидхэлэй комитеды ударидагша залуу эхэнэр Аюна Томиргенова, тинхэдэ холо ахамад судья болодог Александр, Владимир Батлаев гэгшэд яһала ехэ ажал хэжэ, мурьсөөгөө хайнаар үнгэргэдэг. Залуу хубүүд, басагад хабарай ба намарай нааданда эдэбхитэйгээр хабаадахаа оролдонод. Эндэ ондоошые аймагай залуушуул ерэгжэ наадана.

Мүнөө энэ спартакиадада арбан команда хабаадаа. Тинхэдэ «Китойн» команда түрүү хуури эзэлэ, хоёрдохи, гурбадахи хууринуудта Хойморой ба Ахын суглуулагдамал команда гараа.

Элдэб спортын зүйлөөр һонин наадан үнгэрөө. Гар бүмбэгөөр «Тункатранссервис» фирмынхид арбан команданууд сооһоо түрүүлбэ. Бага футболоор «Китой» командын түлөөлэгшэд илан гараа, тинхэдэ «выжигало» гэжэ наадаар, канат таталгаар хой-

моройхид эгээл шанга байһанаа харуулаа. Хүнгэн атлетикийн эстафетэдэ «Бест плюс» барилгын компаниин ажалшад хурдаар гүйдэжэ, түрүү хуури эзэлэ.

Үдэшэлэн тээшэ БГУ-гай стадионот талмайе бүхэ барилдаашад эзэлжэ, ехэ шанга тулалдаа харуулжа, хүн зоние ехээр баясуулаа. Эндэ хадагта Ахын бүхэшүүл шударгы бэрхээр барилдабад. Хүнгэн шэгнүүртэ Ахын бүхэ Владимир Аюшеев ехэ шадамараар барилдажа, түрүү хуурида гараа. Хүндэ шэгнүүртэ «Китой» фирмын ажалшан, спортын мастер Сергей Санжиев түрүүлэ. Олон зон абсолютна чемпионине харахаяа ерэгдэ. Харанхы болохо үеэр тэрэл Сергей Санжиевнай финалда Туранай Чингис Инкеевые илажа, ехэ нэрэ зэргэдэ хүртөө.

Иигэжэ залуушуулай спортын зүйлнүүдээр бэээ хорижо, элдэб мурьсөөнүүдтэ эдэбхитэй хабаадажа байхадань, урматай байна даа.

Валерий СЫДЕЕВ.

ЕРЭЭДҮЙДЭ ЯМАР ПЕНСИ АБАДАГ БОЛОХОБ?

Р.Н.Базаровай фото

Энэ олоной ханаа зобоон асуудал тайлбарилһан ехэ һонин удхатай зүблөөн РФ-гэй Буряад Республикаар Пенсионно жасын таһагай актова зал соо олон залуу зоной хабаадалгатайгаар үнгэргэгдэбэ. «Ябаһан хүн яһа зууха» гэдэгтэл, хэды шэнэн ажалай стажтайбиши, тэды шэнэн пенси абахам гэжэ анхан хэлсэдэг хаа, 1966 онһоо хүүлдэ түрэнэн зон пенсионно реформын ондоо гуримаар пенси абадаг болохо болоно. Ондоо капиталис гүрэнэхидэл адляар эндэ пенси үгэхэ гуримда суглуулһан хубиһаа (накопительная часть) пенсиин мүнгэн дүлдыхаа болоно. Тинмэхээ эндэ үнгэргэгдэхэн зүблөөнэй - «День пенсионной грамотности» хэшээлнүүдэй үедэ ерээдүйн пенсиез залуушуул, оюутад яагаад дээшэлүүлхэб гэхэн һонин хөөрэлдөө үүсхэ.

«Таанар залууһаа пенси» тухайгаа мүнөөнһөө бодожо үзэхэ ёһотой болоно, тиин эдэбхитэйгээр пенсиингээ бүридхэл би болгохо гэжэ оролдохо ёһотойт. Мүнөө жэлдэ сентябрийн 1-һээ декабрь нарын дүүрэтэр Россиимнай Пенсионно жасын (оронотой социальна институтдай) үүсхэлээр орон соомнай хаа хаанагүй тусхай акци үнгэргэгдэжэ, пенсионно мэдээсэлэй хэшээлнүүд, үдэрнүүд эмхидхэгдэнэ. Бидэ хуралсалай дээдэ, дунда хургуулинуудта хэшээлнүүдые үнгэргэнэбди, гартатнай хуралсалай-методическа пособи, зүбшэл, заабаринуудые хубаагаабди, үшөө видеофильм харуулхабди, - гэжэ республикын Пенсийн жасын түрүүлэгшын уялга дүүргэгшэ К.В.Шомоев хөөрөжэ үгэбэ.

- Бүхы Росси доторнай ажаһуугшадай 60 процентнь суглуулгын хуби (накопительная часть) дээрэ хүдэлнэ, харин оройдоол 4 процентнь (6,5 миллион хүн) пенсионно компанинуудта орохо гэжэ шийдэнэ. Юуб гэхэдэ, олон зон хүсэд хайн шэнэ пенсионно реформо ойлгоогүй байна. Тинмэхээ хургуулийн наһанһаа компани зүбөөр шэлэжэ, хайн пенси абаха тухай бодомжолохо ёһотойт, - гэжэ республикын Президентын болон Правительствын захиргаанай мэдээсэлэй шэнжэлэлгын комитедэй түрүүлэгшэ И.В.Смоляк тэмдэглээ.

«Четыре способа по увеличению пенсии» гэхэн видеофильм, мүн «Все о пенсии: для учебы и жизни» гэхэн ном-пособи анхал татаба. Энэ пособи тухай ехэ зохидоор, ойлгохоор ОПФР-эй республикын таһагай түрүүлэгшын орлогшо В.Г.Ильин хөөрөһэн байна.

Пайн мүнгэтэй ажал шэлэхэ, тиин пенсиез ехэ болгохо, ямар гуримаар, аргаар пенсиез ерээдүйдэ ехэ болгохо, ямар гүрэнэй, гүрэнэй бэшэ компани, жаса олохоб, шэлэхэб гэхэн олон асуудалнуудаар дүй дүршэлтээ республикын эрдэмэй болон хуралсалай министрэй орлогшо А.И.Бочеев, ВСГТУ-гай профессор В.В.Найханов, БГУ-гай экономикын болон управлениин факультетэй гүрэнэй болон управлениин кафедрые даагша В.Б.Проконьев гэгшэд хубаалдаба. Удаань вузуудай, дунда тусхай болон дунда юрэнхы хургуулинуудай багшанар ондоо аудитор соо хуралсалаа үргэлжлүүлээ.

Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Манай хайрата бэри Мария Шириповна ЖАМСАЕВА!

Энэ алтан ойншин баяраар үнэн зүрхэһөө доро дохин амаршалаад, нигэжэ үрээһнэбди:

Эсэгын нэрэ нэрлүүлхэ
Эгээл зохидхон хубуутэйт.
Хүгшэрхэ наһандаа үргүүлхэ
Хөөрхөн бэрхэ басагатайт.
Ханилжа бууха
Хада шэнги нүхэртэйш.
Альган дээрээ үргэһэн
үхибүүдээрээ баясажа,

Буурал наһанай үрээлтэй
Бууян жаргажа хуугыт даа!
Эхэ нютагайнгая үргэмжөөр,
Эжы абын буянгаар,
Эжэл нүхэдэй туһаламжаар,
Эбтэй коллективэй хүсөөр
Элдин энээхэн дэлхэй дээрэ
Элүүр энхэ, амгалан тайбан юыш даа!

Бадарааһан зулын
гал мэтээр толоржо,
Бадмахан сэгсэгэй дэлбээ
мэтээр халбаржа,
Баяргай, жаргалтай, золтой, олзотой
Байхашин болгогой!

Амаршалагша: хурайхатан.

Буряадай радиогой 80, телевидениин 50 жэлэй ойдо

АХА НҮХЭР, ДЭЭДЭ МЭРГЭЖЭЛТЭ

Иван Елизарович МИРОНОВ 1937 ондо Улаан-Үдэд театрально-хүгжэмэй училищи дүүргэд, Буряад драмын театрта артистаар хүдэлжэ эхилхэн юм. Тиихэдэ тэрэ хүлгүү эдирхэн 17 наһандаашье наа, урдахы харюусалгаяа мэдэнхэй ябаа. Абга эгэшингээ: «Тэсэмгэй хүн ажалша, тээд эрдэм шудалаагүй наа, холо ошохогүй!» - гэжэ хэлэдэгые мартадаггүй хэн. Сэсэн заабарил даа. Мироновтон өөһэдөө тимэ зон ябаа. Абга эгэшинь Ныгдэ гэжэ нууринай хэн. 1927 ондо абань намганайнгаа наһа барахада, өөрынгөө Бажей нууринаа Ивание эндэ дүү басагандаа асархан юм. Өөһэдөө «Победа» гэжэ коммунын гэшүүд хэн. Эрхүүтэй областин Усть-Ордын Буряадай национальна округто нимэ хамтаралнууд тиихэдэ олон боложо байгаа.

Хүбүүгээ дүүдээ абаашаад, Елизар Сергеевич һөөргөө нютагаа бусахадаа, коммунынгаа гэшүүнхээ гаража, ондоо тээшээ ошоо хэн. Хайшаа ошоһониинь мэдэгдэнгүй үлэнхэй. Иван тэрэ гэхэнхээ хойшо эсэгээ хараагүй. Абань ажалша хүн ябаа. Шадалтай өөрын ажахытай хэн, нютагайнгаа зондо адли мал баридаг, тарьян ажал эрхилдэг байгаа. Элинсэг хулинсагуудын эдэнэртээ Ангара шадарай хара хүрһэтэй үржэлтэ газар эртэ урданһаа мэдэлдэн дамжуулхан түүхэтэй. Эрхүү хотын дэлгүүр дээрэ усть-ордынхид Байгал шадарай нютагуудай наймаашадта булигдадаггүй хэн. Тэдэнэр нэгэ үедэ Сибирийн Газарай малтамал баялигуудай приискенүүдэй ажалшадые талхаар хангадаг болоһон юм.

Елизар Сергеевичэй нютагайхид залуушуулаа ажалдашье, наймаа-ябуулгадашье, эрдэмдэшье шударгыгаар хүмүүжүүлдэг, илангаяа хайн байра байдал түхээрүүлжэ хургадаг хэн. Тээд Иван Елизарович нютагтаа үлөөгүй. Юун болооб гэхэдэ, 1933 ондо хургуулидаа 4-дэхи класс дүүргэд, 5-дахы класста орохо гэжэ шийдэнхэй ябатарнь, Улаан-Үдэһээ бүлэг артистнар тэндэнэр ерэжэ, зондо наадаа харуулаад, нютагай залуушуулай дунда бэлигтэйшүүл хэр бииб гэжэ шалгалта эмхидхэн байна. Тиихэдэ Ивание харадаа абажа, Улаан-Үдын театрально-хүгжэмэй училищида хураһынь дурадхаа. Иванай түрэлхид энэ хүбүүгээ саашадан эрдэмдэ хургаха булта дуратай хэн. Зариманиинь тэрэниие эсэгынгээ мүрөөр нютагтаа байра байдалтай, ажалтай болохо бээ гэжэ ханадаг ябаа. Тиибэшье артистын мэргэжэлхээ хүбүүгээ хореогүй хэн.

Тиихэдэ жүжэг наада тайзан дээрһээ харуулха гэшээ шэнэ хүдэлмэри хэн. Энэ ажалые Буряад-Монголд түбхын түрүүн Д-Р. Намжилон, А.Г. Галчиев, А.А. Хараев, Г.М. Инхеев түрүүтэй эдэбхитэд эхилхэн гэшээ. Эдэнэр А. Шадаевай зохиолоор «Шэнэ зам» гэжэ жүжэг бэлдэ хэн. Тэрэн хүн зонной һонирхоомо хэмжээндэ хүржэ шадаагүй, тиигэшье наа, артистнарай наадан харуулха дүршэл шадабаридань тухай ажал боложо үгэһэн юм. Удаадань тэдэ Н. Балданогой пьесээр «Таһалдал» гэжэ жүжэг табая. Энэнь удхынгаа, уран хайханайнгаа, артистнарайнгаа дүршэлэй талаар тайзан дээрһээ харуулагдаха бүтээлэй эрилтэдэ хүржэ, тус жүжэгөөрнь Гүрэнэй буряад драмын театр нээгдэд, түрүүшынгээ 1932-1933 онуудтахи сезоноо эхилээ хэн.

Иван Елизарович Миронов тиихэдэ театрально-хүгжэмэй училищиин богоһо алхаад ябаа. Суг хурадаг нүхэдтээ хамта түрүүн энэ «Таһалдал» гэжэ жүжэг, удаадань Улаан-Үдэ гастрольдо ерэхэн Москвагай оперно театрай «Севилин зугаа наадашан», «Елбэрын хатан», «Борис Годунов» гэхэн спектакльнуудые хаража һонирхоһон, гайхаһан, урмашаһан түүхэтэй. Эдэ залуушуул Буряад театрайнгаа аха нүхэдөө дахан, артистын мэргэжэл гэшыне эдэбхитэйгээр шудалжа захалхан юм. Тиихэдэ Г. Батубаев, Б.Х. Раднаева, М. Данилова, С. Халтагарова, В. Халматов, Ю. Шангина, Б. Вампилов, П. Николаев, М. Степанова, Б. Ринчино, Н. Гендунова, А. Ильин болон бусад бэлигтэйшье, бэрхэшье

эдэбхитэд театрай гол мэргэжэлтэд боложо эхилээ. Эдэнэрэй удаа 1937 ондо Иван Елизарович Гүрэнэй буряад театрай артистнарай зэргэдэ ороо хэн. Тэрэн театрально-хүгжэмэй училищиная дүүргэһэн жэлын бэлэй.

1938 ондо Буряад драмын театрта республикын колхозно-совхозно гэхэн зэргэ үгтэжэ, артистнар шэнэ үе сагай уран хайханиие хүдөөгэй хүн зоной ухаан сэдхэлдэ нэбтэрүүлхээр уялгалагдаһан байна. Буряад артистнар Буряад-Монголойнгоо арад зондо нютагуудтань ошожо наадаа харуулдаг болоо хэн. Энэ ажалын нүүдэл гуримай ёһоор эмхидхэгдэбэшье, жүжэг наадан гэшыне театрай мэргэжэлтэ уран хайханай эрилтын хэмжээндэ хүргэхэ, зохиохы ажалын шэнэ заншалай дүршэл табиһан түүхэтэй. Энэ дүршэлын Буряад театрай коллективэй орон доторхи үндэһ-яһатанай ондоо театрнуудһаа дутуугүй жүжэгүүдые зондо харуулха өөһэдын онсо заншал, нюур шарайн шэнжэ боложо үгөө. Юундэб гэхэдэ, жүжэг нааданиинь ажабайдалай гүн соо, хүн зоной үнэнхы байдалда тулгалан, үнэн сэхы баримталан бүтээгдэдэг байгаа. Энэ туйлалта театрайнь уран хайханай хүтэлбэрилэгшэ Мария Шамбуевагай үүргэ ехэ юм. Тэрэ өөрөө Гомбо Цыдынжаповтай хамта Москвада гүрэнэй ГИТИС-эй режиссернуудые бэлдэдэг факультэды дүүргэһэн Буряад-Монголой түрүүшын мэргэжэлтэ режиссер хэн.

Иван Елизарович Миронов энэ режиссерой заабаряар театрайнгаа жүжэгүүдэй гол рольнуудта наадажа, артистынгаа намтар эхилхэн. Удаадань тэрэ А. Шадаевай пьесээр түсбэлэгдэһэн «Мэргэн» гэжэ жүжэг табилгын бэлэдхэлэй хүдэлмэринүүдтэ хабаадуулалсагдаа хэн. Харагшадта энэ жүжэг хайшаагдажа, тайзан дээрһээ хураагдангүй оло харуулагдаһан түүхэтэй. Удаадань 1944 ондо Иван Елизарович ГИТИС-эй режиссернуудые бэлдэдэг факультэдэ хурахаар Москва элгээгдэ хэн. Тиигэжэ гурбан жэл тэндэ хураһан хойнонь тэрэндэ Ж. Тумуновай «Сэсэгма» гэжэ пьесээр жүжэг табиһы даалгаһан байна. Энэ хүдэлмэринь театрай 1948-1949 онуудай сезоно харуулагдахаар түсбэлэгдэжэ, режиссершье, артистнаршье, тайзанай шэмэглэл болон хубсаһа хунар түхээрэгшэдшье булта эдэбхитэй ажаллажа захалаа. Тиихэдэ залуу режиссер театрайнгаа өөрын онсо шэнжэ шарайн түлөө оролдожо ябаһан урда жэлүүдтэ зорилгы үргэлжэлүүлхэн байна. Энэ хүдэлмэридэ тэрэ өөрынгөө үүсхэлээр жүжэг дотор харуулагдаха геройнуудайнгаа тус тус бүхэнэйн хүн шарайн шэнжы тодорхой илгаатай, анхарма болгохо гэжэ оролдоо. Энээнэйн ашар жүжэгэй герой арад зоной харахада танил хүнийн байбашье, зан абааридаа хубилжа байһан саг түрын шэнжэтэй, нийтын болон хубингаа ажаябадалда шухала алхамуудые хэжэ шадаха шэнэ хүнэй шэнжэ харуулаа. Иимэ зорилго урдаа табижа, тэрэ өөрөөшье жүжэгтэ наададаг хэн. Жэшэнь, гүйсэдхэһэн Дугар Цырен Бимбаев (Н. Балданогой «Олоной нэгэн» гэжэ жүжэг), Иван Васильевич Бабушкин (Д-Р. Батожабайн «Барометр шуурга харуулаа» гэжэ жүжэг) гэгшэдэй рольнууд тэрэнэй дүршэлөөрөө баян мэргэжэлтэн болонхойнь харуулан байна.

Илангаяа Н.Погодиной «Кремлин курантануд» гэжэ жүжэгтэ гүйсэдхэһэн В.И. Ленинэй образын СССР-эй үндэһэн арадуудай театрнуудай урагшатай бүтээлнүүдэй нэгэн гэжэ тоологдоо хэн. Иван Елизарович тухай хурса бэлигтэй артист, мэргэжэл ехэтэй режиссер гэжэ түбэйшье, нютагайшье хэблэлнүүдтэ бэшэгдэһэн байдаг.

Иван Елизарович Миронов 1939, 1959 онуудта Москвада үнгэргэгдэһэн Буряад-Монголой АССР-эй литература болон искусствын декаданудта хабаадаһан, үндэһэн театрайнгаа жүжэг наадыне Эхэ оронойнгоо хото городуудай хүн зондо һонирхуулан габыатанай нэгэн гэшээ.

Байгуулалсаһан Буряад театрын Академическэ гэхэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй, жүжэгийн табиһан авторнуудайн дунда В. Шекспир, А. Грибоедов, М. Горький, Цао Юй, К. Тренев, А. Арбузов болон бусад дэлхэйн нэрэтэ олон уран зохиолшод нэрлэгдэдэг.

Гэхэтэй хамта, Иван Елизаровичай ажабайдалда хүлээгдээгүй нэгэ хубилалта болоо хэн. Театрайнь хүдэлмэридэ бэшэ, гэр бүлэдэньшье бэшэ: намганиинь Дылыгма Шагдаровна артистаар, радиогой дикторээр амжалтатай хүдэлжэ ябаа, Дамба хүбүүнииншье ургажа ябаа, - хубилалта өөрын ажалда ерээ. Ушар юун болооб гэхэдэ, КПСС-эй Буряадай обком Гүрэнэй телевидениин Улаан-Үдын студиа режиссероор хүдэлхынь эльгээһэн байна. Иван Елизарович партиин гэшүүн бэшэ хэн. Тиибэшье тэрэ арсаагүй, харин бүхы дэлхэйдэ, тэрэ тоодо СССР-тэ бии боложо байһан зайн галай электронно оньһоор мэдээсэл тарааха хэрэгсэл - телевидени тэрэниие һонирхуулаа.

Хамаг шэнэ юумэндэ тэрэнэй шударгы оролдотойе республикын хүтэлбэрилэгшэд мэдэхэ байшоо. Тиихэдэ «Правда Бурятии», «Буряад үнэн», «Буряадай залуушуул» /орон буряад хоёр хэлэн дээр/ гэжэ областной газетэнүүд, аймаг бүхэндэ нютагай газетэнүүд /буряад хэлэндэ оршуулгатайгаар/ хэблэгдэн тараагдажа байгаа.

Республикын бүхы нютагуудта Бүхэсоюзна, мүн Буряадай радионууд бүхы дэлхэйн һонинуудые зондо дуулгажа эхилхээр үнинэй хэн. Эдэн дээрэ телевидени нэмээ. Улаан-Үдэдэхи студидань Иван Елизаровичай 1960 ондо ерэхэдэ, тэндэ бэлэдхэлэй хүдэлмэринүүд эхилжэ байгаа хэн. Журналистнууд, инженернүүд, техникүүд шэнэ, урдан үзэгдөөгүй оньһон хэрэгсэлнүүдые шудалжа байгаа. Режиссер студийн хүдэлмэридэ хабаатай бүхы мэргэжэлтэдтэй бултантайн хүдэлхэ, тиихэдэ агаарай долгинодо зураг, үгэ болон харуулан хүнүүдэйнгээ дүрэ шарайе, мүн тэдэнейнгээ хэжэ байһан ажалынь ойлгосотойгоор тунхаглаха, тиихэ зуураа дүршэл шадабарийнь этигэмэ зүбөөр харуулха зорилго эмхидхэн шийдхэдэг хэн. Телестудийнхид 1961 ондо түрүүшынгээ дамжуулга сэнхир экранда табихадаа, эдэ бүгэдые бултын шадаха болоһоноо харуулан хэн.

Энээндэнь Иван Елизаровичай үүргэ ехэ юм. Харин өөртөн театрта хүдэлхэн дүршэлын туһалаа. Илангаяа дамжуулга бүхэнэй удхые элирүүлхэн зураг буулгаха гэшээ искусствын гуримда адли бэшэ гэхэ гү, али тэрэниие сээжээр һанан зохиохын орондо ажабайдалһаа сэхэ буулгажа баримталха ёһотой байгаа. Энэниие телевидениинхидэй туйлаһан жэшээнүүдэй дундаһаа Улаан-Үдын «Теплоприбор», ЛВРЗ, «Электромашин» гэхэ мэтэ заводуудай болон хүдөөгэй зарим ажахынуудай коллективүүдэй ажалай дүршэл тухай дамжуулгануудын шэлэгдэжэ, СССР-эй гостелерадиогой фондодо абтажа, ондоо хизаарнуудай харагшадые һонирхуулан гэшээ. Гадна «Республикын һонинууд», «Мүнөөнэй ажабайдал» юрын хүнүүдэй харахада иимэ, «Ая ганга» - соёлой һонинууд, «Залуу наһан», «Буряад орон» гэхэ мэтэ дамжуулгануудын олонитэдэ мэдээжэ, улас түрын байдалда нүлөөтэй зандаа.

Иван Елизарович телевиденидэ хүдэлхөө гадна сүлөө сагтаа уран зохиолой, хүгжэмэй, жүжэглэмэл шог ёгто, мүн үхибүүдтэ зорюулан дамжуулгануудые радиодо бэлдэлсэдэг байгаа. Удаадань 1970 оной эсэхээ радиокомитэдэй штадта хэдэн жэлдэ хүдэлжэ, наһанайнгаа хүндэтэ амаралтада гараа хэн. «Республикын һонинууд», «Түрэл дайда», «Залуубди бидэ» / «Юность республики»/, «Дуунууд болоһон шүлэгүүд», «Эдиршүүл», «Хүн ба хуули», «Нийтэ улас түрын байдал», «Үйлэдбэри болон экономикын мүнөөнэй зорилго» гэхэн дамжуулгануудые, «Наян Наваа», «Тоонто нютаг» гэхэн программануудые, «Баян талын аялга» гэхэн радио радиожурнал бэлдэлгэдэ хабаадалсадаг хэн.

Иван Елизарович буряад хүн зоной ажаһуудай бүхы нютагуудаар ябажа үзэһэн гэхэдэ алдуу болохогүй.

Иван Елизарович Миронов буряад-Монголой АССР-эй арадай артист, РСФСР-эй габыата артист, Гүрэнэй академическэ Х.Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын театрай болон Буряадай гүрэнэй теле-радио компаниин ветеран, СССР-эй журналистнуудай гэшүүн, Гүрэнэй үндэр олон шагналнуудта хүртэнхэй. Нүхэдэйнгөө амжалта туйлахадань, бүгэдэйнгөө ажалай хайнаар бүтэшэхэдэнь баярладаг хабын мартагдадаггүй. Бэлигтэй, сэсэн, үндэр мэргэжэлтэ, ажалша, мүн олоной урдаа харан ябадаг аха бүһэтэмнай бэлэй.

Доржи ЭРДЫНЕЕВ, прозаик, драматург, Буряадай арадай уран зохиолшо, 1982-1998 онуудта Буряадай радиогой ахамад редактор, БГТРК-гай генеральна директорэй орлогшо.

Багшын үдэртэ зорюулагдана

ЦЫЖИПОВТЭН, НОМТОЕВТОНОЙ СЭСЭН ХАРИЛСААН

...1950-яад онууд. Яруунын аймагай Зүүн-Ульдэргэ гэжэ элдин хайхан нютаг тахилгата Обоото баабайн хормойдо нэмжыхэ. Энэ нютагай элхэлиг шорой доро олохон лэ хүүгэдэй тоонто булаатай. Тэрэ тоодо миниишье баһа.

Тосхоной тэг дунда «Г» үзэгэй түхэлтэй, уужам наруул сонхонуудтай, 2 тээшээ үүдэтэй хургуули хабтайха. Тэрэниие тойрод уужам үргэн хургуулин шүргэ байха. Шүргын хойто талаар багшанарай гэрнүүд жэрыхэ. Баруун тээһээ зүүлжээ хубаряад табан гэр байгша хэн. Е.М.Модогоровтон, Д.Ц. Пунцуковтон, Ж. Ц. Цыжиповтэн, Ц.Н. Номтоевтон болон табадахи гэр соонь Дулма Дугаровна Дондокова байгша хэн гэзбэ. Багшанарай гэр бүлэнүүд олон үхибүүдтэй хэн. Цокто Номтоевтон зургаан хүүгэдтэй, манай баабайтан Жамьян Цыжипович Цыжиповтэн арбан багашуултай байгаа.

Пургуулин шүргын хойно модон харабша доро томо гэгшын хилээмэнэй пезшэн байгша хэн гэжэ ханадагби. Тэрээн соо эжынэрнай ээлжээгээр хилээмэ барижа, олон хүүгэдээ тэжээдэг байһан ха.

Аяар холын 1954 оной зун. Би 6-тай болобоб, тиихэдэ Солбон Номтоев 7-той болонхой намда хэлээ хэн: «Би нүгөө намар хургуулида орохоб, ши зургаатайш, шамай хургуулида абахагүй». Солбонтой суг хургуулида орохон гэхэн хүн гэ-

эби даа, тэрэл намар бэлэдхэлэй классай шаби боложо, Даши-Ханда Аюшеевна Цыбенова, Цокто Номтоевичой наһанай нүхэр, эхин классуудай багша, намда «А» үзэг, «10» тоо зааһан эгээл түрүүшым аһан хүндэтэй багшамни гэзэш.

1963 ондо түрэл хургуулиингаа 8 класс дүүргээд (тйхэдэ 8-жэлэй хургуули байгаа), Улаан-Удын багшанарай училищида орожо, 4 жэл нураад, 1967 ондо Ульдэргынгөө дунда хургуулин эхин классуудай багшаар ажалайнгаа намтар эхилһэн түүхэтэйб.

Минии багша Цокто Номтоевич ехэл дуратайгаар намайе угтан абажа, 2-дохи классай багшаар томилоо хэн. Тийгэжэ би Номтоевичой шаби байһанаа, мүнөө багша боложо, суг хүдэлхэ зол талаантай болоһон байгаа. Цокто Номтоевич коллестив соогоо аргагүй хүндэтэй хэн. Бэрхэ методист залуу багшанарай хэшээлнүүдтэ ходо хуужа, сэнтэй хургаал заабаринуудые үгэжэл байдаг бэлэй.

Манай эсэгэ Жамьян Цыжипович, ажалай ба зурагай багша, нэгэ наһаараа Цокто Номтоевичтой суг хүдэлһэн хадаа, зангыень хайн мэдэхэ хэн тула, намдаа олон юмэ ойлгуулжа үгэдэг хэн. Хэшээлдээ болон суглаа хураалда нэгшые гэгдэхгүй, суг соогоо ерээд байха гэхэн эрилтэ хайнаар хадуужа абаһамни, ажабайдалдамни тон шухала хургаали болоо.

Цокто Номтоевич эрхим баг-

ша, ударидагша байһан. Тийхэдэ үшөө нэгэ хайн талань гэхэдэ, эрхим нүхэр байгаа. Манай баабайтан наһанайнгаа амаралтада гараад, гэр бүлын байдалаар Шэтэ хото зөөжэ ошоо хэн. Цокто Номтоевичтон Улаан-Удэ нүүжэ ошоо. «Тийгэжэ наһатайнууд болоод, хоёр нүхэд таһаржа, бэе бэеһээ холо байдаг болоошье наа, ходо бэшгэ бэшэлсэжэ, мэндээ мэдэлсэжэл байдаг хэн. Цокто Номтоевичой баабайнда бэшэһэн бэшгүүдынь үри хүүгэдтэнь тон наринаар хадагалагдажа байдаг.

Зунай сагта Улаан-Удэдэ, Ульдэргэдөө зорюута бэе бээдээ айлшалалсажа байгша хэн».

Энэ дурсалгаяа Зүүн Ульдэргын хургуулин шүргэһөө эхилээ хэм. Энэ шүргэ соо өөдөө болоһон багашуулһаа олонхинийн багшын хүндэтэй ажал шэлэжэ, далижан гараһан гэзэш. Гансал Цокто Номтоевичой бүлэһөө табан багшанар гараа: Соелма Цоктоевна, Галина Цоктоевна, Сэсэгма Цоктоевна, Баяр Цоктоевич, Жаргал Цоктоевич. Булта эрхим багшанар.

Манай гэр бүлэһөө дүрбэн багшанар гараа: Сэсэгма Жамьяновна, Мунко Жамьянович, Цыбигма Жамьяновна, Жаргалма Жамьяновна. Баһал хурагшадтаа хүндэтэй, нэрэтэй солотойшые, зонной зэргын зон. Үри бэсын хүгжэлтэдэ эхын үүргэ тон ехэ байдаг гэжэ мэдэнэбди. Манай эжы олон үхибүүдэй хажуу-

Ж.Ц.Цыжипов ба Д.Ц.Цыжипова хоёрой гэр бүлэ

угаар, ходо хүдэлжэл ябаа: пошто даагшааршые, библиотекедэшые, хүүлшын жэлнүүдтэ хургуулиингаа алба хаагшаар ажаллажа, наһанайнгаа амаралтада гараа хэн.

Долгор Цыденовна Цыжипова эжымнай Саяан уулын хормойдо Хуурай Пубаг гэжэ нютаг тоонтотой байһан. 1940-өөд онуудаар манай эсэгтэй гэр бүлэ боложо, Ярууна нютагта түбхинэжэ, үри бэеые үдхэжэ, амгалан тайбан ажаһууһан. Цокто Номтоевич манай эжыдэ зорюулжа, «Толорнол» гэжэ эрхим шүлэг бэшэһэн. Арбан хүүгэдые түрэгжэ үргэжэ, хүн болгоһон эжынэртэ алтан ме-

даль зүүлгэдэг байһан гэзэш. Энээн тухайнь шүлэг соонь хэлэгдэнэ.

Энээгээр багшанар тухай дурсалгаяа дүүргэхэм. Цокто Номтоевич Жамьян Цыжипович хоёр - хоёр нүхэд, багшанар, эсэгэнэр - энэ дэлхэй дээрэ түрэхэн Хүн нэрээс тон эрхимээр дүүргэжэ шадда, үри бэсын-гээ, арад зонийнгоо дунда гэрлэтэй хайханаар нэрээс мүнхэлөө гэжэ хананаб.

Ц.НИМАЕВА,
Буряад Республикын
габьяата багша,
РФ-гэй хургуулинуудай
хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ,
багшын ажалай ветеран.

Нүхэрэй гэрэлтэ дурсахаалда

«ХҮНЭЙ НАНАН МҮНХЭ БЭШЭЛ...»

Ямаршые түргэн үдэр хоногууд, жэлнүүд үнгэрнэб даа... Ирина Николаевна ДАРИЖАПОВА амиды мэндэ ябаа наа, энэ намарай ольбоной унаха хирэдэ гэхээр 50 наһатай болохо хэн.

И.Н.Дарижапова 1961 оной октябрийн 9-дэ Хэжэнгын аймагай Хэжэнгэ нютагта түрэхэн намтартай. Николай Дарижапович Дарижапов абань хориин арба нэгэн эсэгын худай угай, Роза Митыповна Дашиева эжын батанай угай юм. Балшар бага наһанһаа Ирина ажалһа бэрхэ, шумууһан түргэн, уужам сэдхэлтэй агша хэн. 1978 ондо Яруунын аймагай Мужыхын дунда хургуули түгэхөөд, Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ Бурядай багшанарай институтдай түүхэ, хэлэ бэшгээгэй факультэдэй ород хэлэ-нэй таһагта ороһон байна.

1983 ондо дээдэ хургуулиа амжалтаттайгаар дүүргэжэ, Хэжэнгын дунда интернат-хургуулида ород хэлэ болон уран зохёол заажа, ажалайнгаа намтар эхилээ хэн. Залуу мэргэжэлтэ багшын хүнгэн бэшэ ажалай гүн удхыень сүм шудалжа, бодото бээ ажал дээрээ харуулжа эхилээ. Тийн 1988 ондо хургуулин директорээр хүдэлжэ байһан Дугар Дондокович Дашицыренов завучаар хүдэлхыень

дурадхаһан байна. Тэрэ үедэ Хэжэнгын аймагай хуралсалай таһагые даагшаар хурса ухаатай, саадын бодолтой Владимир Цыренович Дашининаев шударгы ажаллажа байгаа. Аймагайнгаа хуралсалай эмхи зургаануудай хүгжэлтэ дэбжанарай түлөө ехэл ханаата болодог Владимир Цыренович ажалдаа бүхы эрдэм мэдэсээ, дүршэл шадбарияа элсүүлдэг хэн. Хэжэнгын интернат-хургуули, Дунда-Худанай дунда хургуулинуудай коллективүүд үндэһэ яһатанай хургуули гэхэн хэбээр хүдэлдэг хэн. Аймагай түбтэ түбэлгэн, онсо шуналтай хурагшад суглуулагдажа, Хэжэнгын лицей-хургуули нээгдэхэн түүхэтэй. Бага тосхонуудые нэргэхын тула Ород, Хөөрхэ, Үлзүтэ нютагуудта дунда хургуули, Хүлхисөөндэ эхин хургуули нээгдээ.

Энэ үүсхэлыень республикымнай эрдэм хуралсалай министр байһан Сергей Дашининаевич Намсараев, гол мэргэжэлтэд Евгения Дамбиевна Чимитова, Бүгид Ринчиновна Тудупова гэгшэд дэмжэж, ехэхэн туһа хүргэхэн юм. Тус туршалгын хүдэлмэри Бурядай хүгжэлтэ дэбжанарай дээдэ хургуулин эрдэмтэд Дулма Цырендашиевна Дугарова, Мария Самсоновна Васильева болон бусад хүтэлбэрилэгшэ хэн. Энэл үедэ хургуулин завуч ябаһан Ирина Николаевна эрдэмтэдээр харилсажа, эрдэм шэнжэлэлгын хүдэлмэридэ түрүүшын алхамуудые хэжэ захиһан гэжэ тэмдэглэһэтэй. Хэжэнгын интернат-хургуулин багшанарай баян дүй дүршэл согсолһон эрдэмэй 2 номууд хэблэгдээ. Тэдэ жэлнүүдтэ тус хургуулин 4 хүн багшанарай республиканска конкурсын «Нуралсалай авторска программа» гэхэн номинацида шаглануудта хүртөө. «Россиин оюун ухаанай талаар нэргэн хүгжэлгэ ба үхибүүд» гэхэ тематическа выставкэдэ ха-баадаһанай түлөө хургуули Бүхэроссиин конкурсын дипломоор шагнагдаа, 2001 ондо «Жэлэй хургуули» гэхэн конкурс-выставкэдэ лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртөө. Багшанарай

коллективэй хайн үрэ дүнгүүдые туйлаха хэрэгтэ И.Н.Дарижаповай хүсэл оролдолго ехэ байгаа.

1994 ондо Ирина Николаевна аймагай хуралсалай таһагайхид методическа кабинетые даагшаар хүдэлхыень уриһан байна. Энэ ажалда бэрхэ мэргэжэлтэ байһанаа тэрэ гэршэлжэ, 2000 ондо аймагай хуралсалай таһагые даагшаар томилогдоһон байна.

И.Н.Дарижаповай аймагай эрдэм хуралсалай таһаг хүтэлбэрилхэ үедэнь Россиин хуралсалые шэнэхдэн хайжаруулха талаар хургуулинуудта элдэб хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэжэ эхилһэн байна. Нэрлэбэл, хурагшадтай мэдэс шалгалгын шэнэ түхэл болохо нэгдэхмэл гүрэнэй шалгалта, профилёно хуралсалай концепци, «Нуралсал» гэхэн үндэһэтэнэй приоритетнэ проект бэелүүлэлгэ гэхэ мэтэ. Тэдэ

И.Н.Дарижаповай
гэрэлтэ дурсахаалда зорюу-
лагдана «Муниципальная эмхи
зургаануудай хүгжэлтэдэ аялал-
дые болон шии зүйлнүүдые хэриг-
лэг» гэхэн багшанарай 1-дэхи ун-
шалганууд октябрийн 19-дэ Хэжэнг
хуурида үнгэргэгдэхэнь.

жэлнүүдтэ аймагай хурагшад Бүхэроссиин, республикын олимпиадануудта болон элдэб янзын конференцинуудтэ эдэхитэйгээр хабаадажа, нэгэнтэ бэшэ түрүү хууринуудые эзэлһэн. Тийхэдэ багшанар, хүмүүжүүлэгшэд «Жэлэй эрхим багша», «Жэлэй эрхим хүмүүжүүлэгшэ», «Россиин эрхим багша» г.м. конкурснуудта илан гаража, түрэл нютагаа холуур суурхуулаа.

Ирина Николаевна хэршые сүлөө забдагүй ажалтай байбашье, эрдэм мэдэсээ улам дээшлүүлхын түлөө оролдожо, педагогикын эрдэмэй кандидат гэхэн нэрэ зэргэ хамгаалаа. «Үндэһэтэнэй-

региональна зүйлнүүдые хэрэглэн хургуули хүтэлбэрилгын педагогическа эшэ үндэһэнүүд» гэжэ темэдэ диссертаци бэшэхэдэнь, аймагай хургуулинуудай баян дүй дүршэл хэрэглэгдээ. Шэнжэлэлгын ажалдань туһатай зүбшэл заабари үгэхэн эрдэмтэд гэхэдэ, Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуулида 1945–1949 онуудта директорээр ажаллаһан академик Петр Родионович Атутов, педагогикын эрдэмэй доктор, профессор Геннадий Цыденович Молонов гэгшэд болоно.

И.Н.Дарижапова ургажа ябаа үетэниие хургаха болон хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ габыятай байһанайнгаа түлөө «Россиин Федерациин арадай гэгээрэлэй отличник», «Буряад Республикын эрдэм хуралсалай габыята хүдэлмэрилэгшэ» гэхэн нэрэ зэргэнүүдтэй, «Жэлэй эхэнэр-директор» гэхэн Бүхэроссиин конкурсдо лауреат болоһон юм.

Ирина Николаевна – энхэргэн зөөлэн үри, энэрхы налгай эгэшэ, эльгэ нимгэтэй эжы, хүгшэн эжы байгаа. Үри бэсын нангин үүргэ дүүргэжэ, гурбан зөөлөнөөр эсэгээ харадаг хэн. Гэр бүлэ соогоо 3 басагадай эгээл эгэшэ хэн тула эжынгээ эртүүр мордоходо, эсэгэдэ туһалжа, Эльвира, Марина дүүнэрээ өөдөн болголсоһон юм. Арюна басаганддаа, аша хүбүүн Доржодоо эхын, хүгшэн эжын халуухан алыганай энхэрэл гэшые үзүүлээ.

Бэелүүлэгдээгүй түсэбүүд, хэжэ үрдэсгүй хэрэгүүд олон. Эсэхэ сусахые мэдэнгүй, бээ гамнангүй ябаһаар, хүндэ үбшэндэ нэрбэгдэжэ, тэрэ гэртэхингээ, түрэлхидейнгөө, үетэн нүхэдэйнгөө зүрхэ сэдхэлдэ уйдхар гашуудал үлөөгөөд, энэ дэлхэйһээ халин ошоо хэн. Тээд яахабши, энэ дэлхэй дээрэ хүнэй наһан мүнхэ бэшэ.

Ольга БАДМАЕВА,
Бурядай гүрэнэй университетэй
бурад уран зохёолой
кафедрын доцент,
педагогикын эрдэмэй кандидат.

Эрдэнитэ
ойн баяр

ХОЁР НЭРЭТЭЙ АЛДАР СУУТА ДАСАН

Асагадай дасанай ёһотоо нэрлэн баталагдаһанай саһаа 170 жэлэй ой гүйсэбэ.

1891 ондо тэбхэр 120 жэлэй саана тэрэ дасанда Николай хан тайжа ороһон юм. Тийхэдэ Асагадай дасантай олондо мэдээжэ, элитэ ажал ябуулагша байһан Агван Доржиевай ажаһуудал нягта холбоотой, юуб гэхэдэ, энэ хизаарта тэрэ түрэхэн, өөдөө болоһон байна.

- Шулуутын ба Асагадай дасанууд хадаа нэгэл юм гэжэ дасанай Жансад – лама (хэрэгүүдые эрхилэгшэ) Тарба Доржиев хөөрөөгөө эхилнэ. – Шулуута гэхэн голтой эрьедэ баригдаһан хадаа Шулуутын дасан гэжэ нэрлэгдэ. 1827 ондо Энгэр-Түглэ гэжэ газарта зөөлгөһэн юм. Юуб гэхэдэ, энэ газарһаань зүүн тээ барин табьяаань, 1000 жэл байха, зүгөөр шанга ламанар байхагүй. Харин

баруун тээнэ барьяа хаань, тэндэ мэдээжэ, бэлиг эрдэмтэй ламанар гараха. Тиймэхэе хоёрдохой шэглэлын баримталһанайнь удаа эндэ ерээдүйнэ долоон хамба лама урган гараһан байна.

Тарба Доржиевай хэлэхээр, Асагадай дасан Россиин Буддын шажанай Заншалта Сангхын бүридэлдэ ородоггүй юм. Буддын шажан тухай хараа бодолнуудын ондо ондоо байна. «Буддын

шажан хадаа хаанашье адляар гэрэлтэдэг наран шэнги. Мүнөө үедэ хитад архитектурын дасан хараад, дасан гэлдэнэ. Энэнь тон буруу. Ород хэлэн дээрэ оршуулбал, «дасан» гэхэн үгэмнай «хуралсалай эмхи». Дасан бүхэн табан факультеттэй: философин, медицин, нюуса эрдэмэй, прикладной эрдэмэй болон зурхайн», - гэжэ тэрэ онсолно.

Дасан соо 2000 ондо Агван Доржиевай байһан соон нээгдэһэн музей бии. Сагай үнгэрхэдэ, эндэ Россиин, Монголой болон Түбэдэй буддын бүтээлнүүдэй музей болгодоо. Эндэ Агван Доржиевай, XIII Далай ламын, Забайкалийн эди шэдитэй врач, Романовуудай бүлын хубийн врач Чойнзин-Доржо Юролтуйвай, Агван Доржиевай шабинь – 1925 ондо Түбэд ошоһон, һүүлдэнь түбэд санаартанай конституционно сүүдэй түрүүлэгшэ болоһон Тубден-Нима Чойноновой хүрэлнүүд байгуулагданхай.

Дасанай ламанар Түбэд медицинһын ехэ атлас хуушан монголдо оруулжа, түбэд эмшлэлгэ үзэдэг буряад ламанарта, хубарагта хүнгэнөөр шудалхын тула,

мүн ойлгосотой байхын тула оролдоо. Тус музейдэ XIII зуун жэлэй ламанарай хэргэсэлнүүд, Зонхоовын гутал, Агван Доржиевай элдэб үеын дүрэ зурагууд, Санкт-Петербургийн дасанай нээлгын үеын медаль, дасанай типографида барлагдаһан номууд бии юм.

«Дасанай уялга хадаа хуралсал ба хүмүүжэл гээшэ. Хүнэй досоо этигэл, найдал түрүүлхэ шула. Хүн алдуу гаргана. Тэдэнь олон боложо, зоболон асарна. Манай муу байхада, ондоо хүн гэмтэй бэшэ, харин бидэ өөһэдөө өөһэдынгөө үгэнүүдэй, ябадалай түлөө харюусаха ёһотой болонобди. Буддын шажанай гуримаар бидэ бүхы юумэндэ эсэргүүсэхэ ёһогүй, юуб гэхэдэ, эндэ хүниие дарлаха, хүсыень бууруулха гэхэн зорилго табигдана. Буддын шажан хадаа шажан бэшэ болоно. Буддын шажанда абсолютна бурхан гэжэ угы, харин Будда-багша ганса бии. Тиймэхэе буддын шажан улас саашаа хүгжэхэ аргатай», - гэжэ шэрээтэ тэмдэглэнэ.

Дулма БАТОВА.

ОРОЙДОМ МАНДАНА ХАМБАНАР

Асагад дасанай мандалһаа
Долоон бандида гараһан юм.
Шэдитэ Сэдэбэй үринүүдтэл,
Шажанай нара
мандуулһан юм.

Далай ламын ордон соо
Санид хамба тушаалтай
Доржын Агбаан хамбамнай
Дээрхэ эхилхэ тоотой.

Мархын хамбын нэрье
Манай орон мартаагүй.
Буряадта шажан арюудхаһын
Бандида солодонь гайхалгүй.

Оросын хаадай уурхай соо
Түбэд эмээ суурхуулһан,
Юрөөлтын хамбын алдар
Югтагба манрамбын намтар.

Хорёод оной хүйтэнөөр
Шажанаа нягтаар бөөмэйлһэн

Сэрэмтэлэй хамбын габьяа
Сэгншээгүй гээд бодой.

Лэгдэн-Нима, Гомон хамба
Аригуун Түбэдтэ суутай.
Түнхэн нотагһаа гарбалтай
Асагад дасанай хубараг бэлэй.

Дулбаа хамбын нэрэ хүлдэ
Дэмжэн үргэхэ ламанар бии.
Түбдэн-Нимын алдар соло
Түбэдэй түүхэдэ бэшээтэй бии.

Гомон дасанай егэмдэ
Горитой хубияа оруулһан,
Гүшэг багшын шаби
Гомон Кенсур Агбаан-Нима.

Огторгойн долоон ододтол
Оройдом мандана хамбанар.
Нүнэхэдын хурылан
бусана гү гээд,
Һунажа мүргэнэм ододтоо.

ЖАМСАРАН САХЮУСАН

Шажанай дайсады дарагша
Шарга улаан Жамсаран
Сагай аюул усадхагша,
Саглашгүй хүсэтэй сахюусан.

Харын тэнгэринэртэй тэмсэгшэ
Хүдэр хүшэтэй Жамсаран.
Мунхаг тэнэг арилгагша
Монголдоо хүндэтэй сахюусан.

Баатар сэргэшэды аршалха
Буряадта суутай Жамсаран.
Нүгэл шэбэл нилалха
Нийгэмдэ домогтой сахюусан.

Зүрхэн, зориг түгэлдэр
Замайм одон Жамсаран,
Гал улаан хуягтай
Асагадай дасанай сахюусан.

Алтан шаргал сэргэжэ
Аягаар дүүрэн үргэнэм.
Ами наһанайм ажалда
Анхарт намай, гуйнам.

ДЭЛХЭЙН ШЭМЭГ ДАЛАЙ ЛАМАТАН

Саһата Түбэдэй Сагаан
Арсаланай сууряан
Саяан уулын орой хүрэтэр

Олон тоото хүзэгшэдые
урдаа туугаад,
Орожо ерээл танай татаһан
дохёо.

Сэсэн мэргэн хургаал соносо-
жо,
Сансарын хүрдэһөө түргэн
мултардаг хайб.
Хэдэн түрэлөө шабилан дабажа,
Хогоосон шанар дүбэлдэг хайб.

Хүмүүнэй Арсалан танай
адисаар
Хүн түрэлһөө хахасахгүйб,
мүргэмэй.
Алтан дэлхэйн алишье буланда
Абархал намайе нэрэтай,
этигэмэй.

Дэлхэйн шэмэг Далай ламатан
Дахин дахин тантаяа

уулзадаг хайб,
Түбэд ороной тэригүүн ламатан
Түргэн түргэн тантаяа
ушардаг хайб.

Альфред Нобелийн шагнал
Арадтаа асаржа барюулаат.
Америкын алтан одоор
Аригуун Түбэдөө толоруулаат.

Түй мандал, тахил,
балин үргэжэ,
Танаа тахин бишэрэн
һуухамнай лабтай.
Танай номой аршаан бээдээ
шэнгэжэ,
Түмэн жэлнүүдтэ
хахасахгүймнай болтогой.

Тарба ДОРЖИЕВ,
Ацагадай дасанай лама.

НАНАЙ ГЭГЭЭН ГЭРЭЛ ЛЭ!

Хэжэнгын эхин хургуулийн
багша Норжима Чимитовна
Далаева дайнай үеһөө эхилжэ
багшалһан намтартай. Мүнөө
88 наһатай, сарюун, хүнгэн
зандаа. Хэды олон үхибүүдые
хургажа гаргаһан багшадаа
зорюулмай.

Норжима Чимитовна -
Нангин багшамни
наһанаймни...
Нюһаа шэрэхэн
маанадтаа
Номой «Аа» үзэг
заагаал даа...

Сэлмэг үглөө һонорхон,
Сэсэг баглаа бариһан

Согтой хурагшад
хургуулидаа
Сугларна сентябриин
нэгэндээ.

Солгёон хонгёо хонхын
дуун
Сонхын шэлдэл
сэбэрхэн...
Сагай сууряан болобошье,
Сэдьхэл нэргээн
соностоно.

Намаа набша унанги,
Ногоон хюрууда
дааранги,
Номоо үргэлхэн үхибүүд
Наадан, шууян яаранги...

Номин огторгойн
нэлэнхы соо
Наран яларан
дулаахан,
Найдан хургаа
багшамнай
Наһанай гэгээн
гэрэл лэ!

Цыван-ламхай
ДАШИЦЫРЕНОВ.

АМАРШАЛГА

Хүндэтэ
Михаил Гомбоевич
Елбоновой
«Артист, педагог,
патриот»
гэхэн номоо хэблүүлэн
гараһан ушарань
амаршалнаб.

Эжынгээ заяаһан
бэлигы
Эдирхэн наһанһаа
сэгнэжэ,
Этигэл найдал
түхөөгөөд,

Уг удамай һулдые,
Улам дээшэнэ үргэхөөр
Утынгаа замда
зориходоо,

Зүүни-барууни хүшэгы
Зүрхэн тарняар
сэлиһэншүү,
Зуугаад гаран
зүжэгүүдтэ
Зориг сэдьхэлэй
зүрилдөө
Зүжэглэн бүжэглэхын
хажуугаар
Хүгжэм дуунтай
ханилаалта.

Гүрэн түрын үмэнэһөө
Хүндын нэрэ зэргэнүүд,
Хүхэ тэнгэрийн
бурхадһаа,
Хүн зоной үршөөлһөө
Эсэгын хүбүүн,
Тандамнай,
Энгэр сээжэдэ залараа
шуу!

Гэр бүлын зүгһөө
хамагтын хайн
хайханийе хүсэгшэ
Елизавета
БАЛЬЖИРОВА.

ИИГЭЖЭ ЗАЯАГАА ОЛООЛ ДАА

Саһа мүлһэн
оройтой
Саяан уулын
үндэрһөө
Зээ хүбүүн
Алдарай
Заяан түрэлэйн
табисуурһаа,
Хоёр бүлэгэй
нэгэнийн
Холо өөдөө
гаража,
Хонохо газараа
олоһондоо,
Хүлһөө гаратараа
ажаллаһандаа,
Хүл мүрөө
алдаһандаа
Хүр саһа
бударуулан,
Хиисхүүр хүнгөөр
ниидээл даа,
Дали жэгүүр
хийдхүүлэн,
Доро байгша
бүлгэмдөө
Дээрхээнэ
буухаар шэглээл
даа.
Аюулһаа абарха
дохёо
Абажа үрдинэн

Алдарнай
Кира басагы
тодожо,
Харата аюулһаа
абараа хэн,
Хам тэбэрин
абаа хэн.
Эсэгын хүбүүн
Алдарт
Эжын басаган
Кира
Энгэр сээжэдэнь
бууһанһаа –
Хадаг табилга,
хурим түрөөр
Хуби заяанин
эхилээл даа!

Манай айлшан - «Спорт-Тамир»

АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТОЛГОЙЛОГШЫН
ШАНДА ХҮРТЭХЫН ТҮЛӨӨ МҮРЫСӨӨН

Арадай Хуралай депутадуд ажаагуугшадай дунда спорт дэлгэрүүлхэ талаар эдэбхитэй ажал ябуулдаг, илангаяа хүүгэд болон залуушуудад шадабарияа дээшлүүлхэ болон зорихондоо хүрэхэ хэрэгтэнь нилээд туһалдаг гэшээ. Тэдэнэй ашаар республикадамнай спартакиадаанууд болон элдэб янзын мұрысөөнүүд олоор үнгэргэгдэдэг. Зарим депутадуд хунгуулингаа тойрогуудта сурхарбаануудыг эмхидхэдэг, нүгөөдүүлэнь спортын ямар нэгэн зүйлэ дэмжэдэг гэжэ мэдээжэ. Хүнэй хүгжэлтэдэ спортын ехэ нүлөө үзүүлдэг хадань, Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич энэ хайхан үүсхэлые бүри мүнэн дэмжэдэг. Тэрэ өөрөө залуудаа самбогоор бэээ хорижо, нилээд амжалтануудыг туйлахан байна, харин мүнөө жэл бүхэндэ тоонто нютагтаа хүүгэдэй дунда ехэ хэмжээнэй мұрысөө эмхидхэдэг хайхан заншалтай юм.

Тиин үнгэргэжэ амаралтын үдэрнүүдтэ Баргажанай Улан хуурин бүхы Буряадай барилдаашадыг угтан абаа. Матвей Матвеевичэй шанда хүртэхын тула барилдаагаар 4-дэхи мұрысөөндэ аяар Муяын аймагайшыг бүхэшүүлэрээ гэжэ онсолмоор. Нютагай хургуулийн үргэн томо спортзал соо олон зон суглаараа. «Хүдөө газарта соёлой болон спортын байшангууд тон ехэ удхатай, илангаяа за-

луушуулда, - гэжэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ мұрысөө нээлгын баяр ёһололой үедэ хэлээ. - Гурбан жэлэй туршада манай спортзал хандарха туйлдаа хүрэнхэйдэ тоологдодог байгаа. Тээд мүнгэн зөөри олдожо, Буряадай Правительствын, Арадай Хуралай, аймагай захиргаанай дэмжэлгээр нэлбэн шэнэлэгдэбэ. Мүнөө нютагаархидаймни спортын туйлалтанууд хэрэгтэй».

Физическэ культурын болон спортын талаар республиканска агентствын хүтэлбэрилэгшэ Владислав Бумбошкин Россин, Европын, дэлхэйн эрхим барилдаашадай нэгэн байхан, мүнөө уласхоорондын классай спортын мастер Максим Молоновой бэрхэ хоригош болоһые

тэмдэглээ. Гурбан жэлэй туршада басагадай дунда Россин эхэнэрнүүдэй суглуулагдамал командын ахамад хоригошор хүдэлжэ байхан Максим Максимович үнгэрхэн зун үндэр амжалтануудыг туйлаа: Россин эхэнэрнүүдэй барилдаанай түүхэдэ тэрэнэй команда дэлхэйн чемпионатта хоёр алтан, мүн хамта дээрээ табан мүнгэн болон хүлэр медальнуудта хүртэжэ, түрүүшын хуури эзэлхэн байна.

«Матвей Матвеевич хүсэтэй, шанга бээтэй хүбүүн байхан, спортын олон зүйлнүүдээр бэээ хоригош бэлэй, - гэжэ түрүүшын багша, хоригош, багшын ажалай ветеран Бато Галсанович Баторов хэлээ. - Сурхарбаанда барилдаагаар хайн дүнгүүдыг

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото.

харуулдаг байгаа, оюутан хаһадаа Свердловск хотодо самбогоор бэээ хорижо эхилээд, Бүхэсоюзна мұрысөөнүүдтэ шангай хууринуудыг эзэлхэн байха. Бидэ нютагтаа тус мұрысөө эмхидхэнхэндэнь ехэтэ баясанабди».

Мұрысөөндэ 220 барилдаашад хаба шадалаа туршалаа. Уланайхид болон хүршэ нютагуудһаа ерэхэн зондо одоол барилдаанай хайндэр болоо даа. Хүбүүд болон басагад нилээд бэлиг шадабаритай байханаа гэршэлээ.

«Эндэ Россин мұрысөөндэ Буряад Республикыг түлөөлхэ суглуулагдамал командада орохо үхибүүд элирүүлэгдэхэнь гээшэ. Тиимэһээ нилээд шанга тулалдаанууд боложо байна, -

гэжэ кадедүүдэй дунда Буряадай суглуулагдамал командын ахамад хоригош, мұрысөөнэй ахамад судья Владимир Пильчинов хэлээ.

Зай, нэн түрүүн «Эрхим барилдаашан» гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэгшэдыг нэрлээ: хүбүүдэй дундаһаа - 54 килограмм хүртээр шэгнүүртэ шалгархан Спортын болон хангалгын колледжын хурагша Тамир Гармаев, басагадай дундаһаа - 45 килограмм хүртээр шэгнүүртэ илахан Уланай дунда хургуулийн хурагша Валентина Аюшеева. Тийхэдэ Баян-Голой Ксения Раднаева болон Дарима Ринчинова гэгшэд эрхим дүнгүүдыг харуулаа. Хүбүүдэй дундаһаа алтан медальда хүртэгшэдыг нэрлэбэл: РСШОР-ой түлөөлэгшэ Алдар Мункуев, Түнхэнэй Доржо Югодуров, Баян-Голой Сергей Будаев, Баргажанай ДЮСШ-гай хүмүүжэмэл Чингис Эрдыниев, Баргажанай Виктор Мижидов, Хэжэнгын Андрей Гатаулин, Хилганын Антон Ринчинов, улаан-үдынхид - Игорь Дармаев, Денис Дондуков, Борис Копытов болон Григорий Жербаев, Аргадын - Ранжур Ринчинов.

Эрхим хоригош - Баян-Голой мэдээжэ барилдаашан болон хоригош Виктор Ринчинов, эрхим судья - Улаан-Удын 10-дахи СДЮСШОР-ой хоригош Алдар Жамбалов.

Валерий БУДАЕВ.

АНАТОЛИЙ МИХАХАНОВ - АБАРГА ЖЭШЭЭ

Дэлхэй дээрэхи эгээл томо буряад, японой сумогой барилдааша Анатолий Миханов түрэл нютагтаа үнгэрхэн долоон хоногто ерээ.

Нэн түрүүн Анатолий Миханов Ивалгын дасан хүрэн байна. Этигэл хамбын мүнхэ бээдэ мүргэжэ, мандала үргэбэ. Тэрэ эмшэ-ламатай хөөрэлдэжэ, гурбан үдэрэй хугасаа соо эмнэлгэ хээ.

Анатолий Миханов түрэл нютагтаа ходо ерээжэ байдаггүй. Юуб гэхэдэ, сумо барилдаашадай амарха сагын бага юм. Тиимэһээ нютагаа суурхуулжа ябахан хүбүүтэй уулзаха зон олон байгаа.

Физкультура болон спортын талаар республиканска хорооной дэргэдэ Анатолий Михановтай уулзалга эмхидхэгдээ. Хорооной хүтэлбэрилэгшэ Владислав Бумбошкиной хэлэхээр, Анатолийн ашаар республика доторнай спортоор бэээ хоригош хүн олошорно. «Манай сумо барилдаашан республикаһаань хэды холо байбашье, спортын хүгжөөлгэдэ нилээн нүлөөлнэ. Бүхы манай хүнүүд Анатолий яагаад барилдажа байна гэжэ ходо хонирхожо байдаг, элүүр мэндэ ябахын түлөө мүргэжэ зальбардаг», - гээд Владислав Бумбошкин хэлэбэ. «Спортын урда габьяатай байханай түлөө» гэхэн медаль Анатолий Михановта зүүлгэгдэбэ.

- Япондо арба гаран жэл байнаб. Тиимэһээ тэндэхи байдалда хуранхайб. Мүн нютагтаа ерэхэ-

Р.Н.БАЗАРОВАЙ фото.

дээ, эжыгээ, гэртэхинээ харахадаа, тэһэ баярладагби, - гээд Анатолий хөөрэнэ.

Энэ хабар Япондо болоһон аймшагтай газар хүдэлхэдэ, Анатолий бусад сумо барилдаашадтай унтаж байгаа. «Ехэ айгаабди. Бага шэгнүүртэй барилдаашад (150-200 килограммтай - авт.) түргөөр гүйлдэжэ гараа. Тиимэ түргөөр гурбадахи дабхарһаа буужа шадаагүйб. Харин газар гарахада, хүйтэн байгаа, мүн хандархан байрануудыг хараад бархирхаар байгаа», - гээд Анатолий хөөрэнэ.

Пүүлэй үедэ японой сумо тухай элдэб муухай хөөрэлдөөн гарана, олон тамириад тэндэһээ намнуулхан байна. Энээн тухай Анатолий хөөрөжэ үгэнэгүй. «Элдэбээр шашабални, намайшыг намнаха», - гээд Буряадай сумоист хэлэнэ.

Пүүлэй үедэ Анатолий

бэрхээр барилдадаг болонхой. Сентябрь нара соо болоһон мұрысөөндэ долоон уулзалга сооһоо таба дахин илалта туйлаа. «Эгээл түрүүн ошоод байхадаа, илалта тухай тиимэшыг ехээр ханадаггүй байгаа. Тэндэ хуража, түрүүшын зургаан уулзалгада шүүгээб. Пүүлшын барилдаанай урдахана «шүүбэл, ехэ мүнгэ абааш» гээд хоригошодын хэлээ нэн. Барилдаха үедөө ганса мүнгэн тухай ханажа байтараа, дохёогой хажуу тала түлхюулжэ гаргуулааб. Тэрээнһээ хойшо мүнгэн тухай барилдаанай үедэ ханаха болёоб», - гээд Анатолий энэбхилэн хөөрэнэ.

Гэртээ ерээжэ, нютагайнгаа агаараар амилжа, байгааилингаа хүсэ шадал абажа, Анатолий Миханов Япондо бусаба. Үшөө ехэ илалтанууд туйлагдаха бэээ гээд найданабди.

Борис БАЛДАНОВ.

Шэнэ үүсхэл

«ГАЛХАНАЙ» ОШОН БАДАРАГ ЛЭ!

Манай газетын үнийн хани, наяд онууднаа «Буряад үнэн» сониндо ерээж, анха түрүүшынхээ Цырендулма Цыреновна Дондогойтой танилсаан хүгжэм дуунай багша мэргэжэлтэй Дулгар Дамдинова ДАМДИНОВАЕ мүнөөдөр уншагшадтаа уулзуулая.

Ушарын гээл, «Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойе угтуулан эдэхитэй манай бэшгээ, дуушан Д.Д.Дамдинова редакциингаа дэргэдэ литературно-хүгжэмтэ салон байгуулаха гэхэн үүсхэлымнай дэмжээ, «Галхан» («Огонёк») гэхэн нэрэтэйгээр нимэ бүридэл эмхидхэе гэжэ дурдахба.

Удха найруулгынгаа талаар тус салоной ямар байха тухай хөөржэ, дүрбэн уулзалгануудай үедэ бидэниие ехэтэ хонирхуулаа, дуу дуулажа, сэдхэлымнай уянгын долгинодо үлгэдүүлээ.

Өөр тухайн тобшохоноор хөөрбэл, тэрэ 1949 ондо Петровско-Забайкальска районой Үнгөө нутагта Д.Р.Балдандоржиев Б.Ц.Доржиева хоёрой эбтэй эетэй бүлэдэ долоон үхибүүнэй гурбадахин боложо түрэнхэн намтартай.

Эсэгнэ колхоздоо ажалтай, эжын нутагтаа эрхим багша гэжэ суурхалан бэлэй. 1967 ондо дунда хургуулаа дүүргээд, Агын соёлой таагта инспекторээр ажаллажа эхиллэн юм.

1972 ондо Улаан-Удын хүгжэмэй училищида хураһанай удаа Ураалай гүрэнэй консерваториие профессор Л.Ф.Дроздовагай класста хуража түгэхөө.

Удаань республикын Соёлой министерствын искусствын таагта зүбшэлэгшөөр, Буряадай багшанарай 1-дэхи училищида вокалай багшаар ажаллажа, наһанай амаралтада гараһан намтартай.

Огонек

Сл.Г.Регистана
Муз.А.Бабаева

Я бродил среди скал,
Я в горах замерзал,
Но всегда в трудный час
Ты, как друг, помогал.

Припев: Огонек, огонек,
Ты свети, свети мне в пути,
Огонек, огонек,
Счастье мне помог ты найти.

Ты горишь в вышине,
И у друга в окне,
И в любимых глазах
Улыбаешься мне.

Припев.
Ты, свети же, свети,
Помогая в пути,
Как с тобой хорошо
Мне по жизни идти.

Припев.

ЭЖЫ АБА ХОЁРНИ

Абын тоонто Маахан араар
Аидар бороон манараад абана,
Алим хаяхан сайгаа уужа
Абам мийэрэн хуугаа бэлэй.

Эжымни тоонто Сагаан нугада
Эртын намар эрьен ербэ.
Эжымнээ урин шарайе
Эгээл ехээр ханан уярнам.

Арад зондоо туһалаалиш,
Олон шабинарые хургаалиш,
Буян ехээр хээжэ,

Бурханай орон ябаалиш,
Дээдэ түрэлтэн болоолиш.

Эжы, абын сагаан сэдхэл
Энэл наһанайм харгы заһаа,
Эрезн ээрэгсэжэ юртэмсын
Эрьелдэсые ойлгуулаа.

Хүлгөөтэ сагта
хуугаалта,

Хүндэ ажал хээлта,
Долоон үри хүүгэдые
Дабаан дээрэ гаргаалта.

Р.Н.БАЗАРОВАЙ зураг

Танаа үгылнэб,
Танаа хананаб,
Тулга мүрөө алданаб,
Энэрхы эхын сэдхэлые
Эгээл ехээр хайрланаб.
Урид яаран ябаат даа,
Намдаа найдаха
байгаат даа.

Эгээл нүхэр
Ц.Дондогойдо
зорюулга-поэмэһээ

ТАНАА ҮГЫЛНЭБ...

Танаа хайрлахал нэм,
Тандаа этигэхэл нэм,
Танаа ямбалхал нэм,
Танаа үргэхэл нэм!

«Энээхэн ногоон
дэлхэйн»
Эрезн зоболон мартаат,
Суһаа-Баадин орондоо
Сэхэ хүрэн ошоот даа,
Сансарын гашуудал
Гансата мартаат,

Сэнхир арюун агаараар
Сэнгэн ябыт даа.
Шамбалын шара
сэсэгүүд соо
Шүлэгөө бэшйт даа!
Танаа үгылнэб...

Дулгар
ДАМДИНОВА,
дуу,
хүгжэмэй
багша.

Рецепт торта «НИРВНА»

ДЛЯ КОРЖЕЙ:

3 яйца взбить венчиком или миксером, добавить 1 банку сгущенки, 150 гр. муки просеять и размешать. Тесто довести до состояния густой сметаны, постепенно добавляя муку сверху.

Форму для выпекания простелить пергаментом (в магазинах продается пергамент для выпечки, который не надо смазывать маслом). Духовку нагреть до температуры 150-170° 10 минут. После этого в отдельной чашечке выдавить 1,5 ст. л. сока лимона и 1,5 чайные ложки соды и быстро размешать, вылить в тесто, также быстро размешать те-

сто, вылить в форму половину теста. Выпекать 20-25 минут в 2 приема. Коржи остудить, пропитать слегка сиропом любого варенья (облепиха, яблоки, вишня, малина, смородина и т.д.).

ДЛЯ КРЕМА:

1 банка сгущенки, 300 гр. сливочного размягченного масла взбить миксером.

Затем просеять слегка проваренными до размягченного состояния (5 мин.) очищенными дольками яблока или апельсина, мандарина, изюма, кураги, предварительно замоченных в кипятке.

Между коржами поверх фруктовой начинки поло-

жить масляный крем, закрыть вторым коржом. Верх слегка промазать кремом, а боковину хорошо промазать и разровнять кремом и всю поверхность торта посыпать панировочными сухарями.

ШОКОЛАДНАЯ ГЛАЗУРЬ:

3-4 ст. л. какао-порошка размешать в сухой чашке с 1 стаканом сахара, добавить полстакана молока, растопить на медленном огне и варить непрерывно помешивая, добавляя 100 гр. сливочного масла. Шоколадная глазурь не всегда удается. Если проще, то вместо этого растопить

100 гр. готового шоколада и полить торт.

УКРАШЕНИЕ ТОРТА:

Дольки апельсина закрепить на масляный крем в середине в виде цветка лотоса, на крем посадить клубнику свежую или из компота (мороженая ягода растекается), или вишню, черешню, ранетку и т.д. Я вырезаю листочки из ананасовых пукатов. Украшение вкруговую из мандариновых долек, можно апельсиновых. Также на украшение идут облепиха, клюква, смородина, виноград, печенье-грибочки, киви и т.д.

Энэ хуудана газетын редактор Галина ДАШЕЕВА бэлдэбэ.

Понедельник, 17

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	«ДОБРОЕ УТРО»
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10	«ЖИТЬ ЗДОРОВО!»
11.20	«МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
12.20	«ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
12.30	«КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
13.20	«ЖКХ»
14.20	«УЧАСТКОВЫЙ ДЕТЕКТИВ»
15.00	«ДРУГИЕ НОВОСТИ»
15.20	«ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»
16.25	«ХОЧУ ЗНАТЬ» С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ
16.55	Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.55	«ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ»
19.00	«ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ» С СУБТИТРАМИ
19.45	«ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
20.50	«ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
22.00	«ВРЕМЯ»
22.30	Т/С «ЧЕРНЫЕ ВОЛКИ»
23.25	«МУЛТ ЛИЧНОСТИ»
23.55	«ПРОЖЕКТОРПЕРИСХИЛТОН»
00.30	«ПОЗНЕР»
01.30	«НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.50	«ФОРС-МАЖОРЫ»
02.45	Х/Ф «СОБАЧЬЯ РАБОТА-3»
04.35	Т/С «АМЕРИКАНСКАЯ СЕМЕЙКА»

«РОССИЯ»

06.00	«УТРО РОССИИ»
10.05	«С НОВЫМ ДОМОМ!»
11.00	«О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00	15.00, 17.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30	15.30, 17.30, 21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50	Т/С «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
14.00	Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
15.00	ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
16.05	Т/С «ЕФРОСИНЯ. ПРОДОЛЖЕНИЕ»
17.50	Т/С «ВСЕ К ЛУЧШЕМУ»
18.55	Т/С «ЗДРАВСТВУЙ, МАМА!»
19.55	«ПРЯМОЙ ЭФИР»
21.50	«СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»

22.00	Т/С «ПОНЧИК ЛЮСЯ»
00.50	«ГОРОДОК»
01.50	«ВЕСТИ +»
02.10	«ПРОФИЛАКТИКА»

КУЛЬТУРА

08.00	«ЕВРОНЬЮС»
11.00	«НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15	Х/Ф «С ЧЕРНОГО ХОДА»
13.40	СПЕКТАКЛЬ «ВРЕМЕНА ГОДА»
16.40	Х/Ф
16.50	М/С «ОРСОН И ОЛИВИЯ»
17.15	Т/С «ПОВЕЛИТЕЛЬ МОЛНИИ. НОВАЯ БИТВА»
17.40	Д/С «ЖИЗНЬ МОРСКИХ ОБИТАТЕЛЕЙ»
18.05	«ЛИЦЕЙ - ЭТО В КАПЛЕ БЫЛАЯ РОССИЯ»
18.35	ЗОЛОТОЙ ЗАЛ MUSIKVEREIN. ВЛАДИМИР ФЕДОСЕЕВ И БОЛЬШОЙ СИМФОНИЧЕСКИЙ ОРКЕСТР
19.35	Д/Ф «ПОИСК КОПЕЙ ЦАРЯ СОЛОМОНА»
20.30	00.35 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
20.45	«ГЛАВНАЯ РОЛЬ»
21.05	«САТИ. НЕСКУЧНАЯ КЛАССИКА»
21.45	«ОХОТА НА ЛЬВА»
22.15	02.40 АСАДЕМИА
23.00	«ТЕМ ВРЕМЕНЕМ»
23.45	Д/Ф «ЖАРА»
00.55	Д/Ф «НЕИЗВЕСТНЫЙ САВВА КУЛИШ: ГРЕЗЫ О ЗЕМЛЕ И НЕБЕ»
01.35	«КАПРИ. ДИАЛОГ КУЛЬТУР»
02.00	ПРОИЗВЕДЕНИЯ Ф. ШУБЕРТА, Р. ШТРАУСА И Ф. КРЕЙСЛЕРА ИСПОЛНЯЮТ Г. КРЕМЕР И О. МАЙЗЕНБЕРГ
03.30	Д/С «ИСТОРИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА»

АРИГ УС

07.00	«НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ»: «СУЕВЕРИЯ»
08.00	«М/С «ЭЙ, АРНОЛЬД!»
08.25	19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА
08.45	ПРОФИЛАКТИКА
10.45	12.40 «ВСЯ БУРЯТИЯ». ПОГОДА
11.10	«МУЛЬТИК-ЛАНЧ»
11.15	14.15 «СКАМЕЙКА»

11.30	М/Ф
11.40	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖИММИ НЕЙРОНА»
13.00	М/С «РОГА И КОПЫТА: ВОЗВРАЩЕНИЕ»
14.00	«УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ
14.30	«ДОМ-2. LIVE»
16.00	Х/Ф «ПУТЬ ВОИНА»
18.00	Т/С «УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА»
18.30	20.30 Т/С «ИНТЕРНЫ»
19.20	«СПОРТ-ЭКСПРЕСС»
19.30	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
20.00	Т/С «УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА»
21.00	Х/Ф «ЭЛВИН И БУРУНДУКИ»
23.00	00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
23.35	«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
01.00	Х/Ф «ПРИБАВЬ ЗВУК»

ТИВИКОМ

06.30	08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.50, 00.25 «ЗУРХАЙ»
06.20	«ХИТ-ПАРАД ИНТЕРЬЕРОВ»
06.50	13.00, 19.20, 00.00, 02.50 «ВРЕМЯ ЖЕНЩИН»
07.00	12.30 «ОБЪЕКТИВ»
07.30	«ВКУСНО»
08.05	«ВЕСТНИК НХ»
10.50	ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЕ РАБОТЫ С 08.40 ДО 10.50
10.50	13.40, 15.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ
11.00	Т/С «ВИКТОРИЯ»
13.10	Х/Ф «ПРОСТО ДОБАВЬ ВОДЫ»
15.05	«10 САМЫХ»
15.30	«ШКОЛЬНОЕ ТВ»
16.00	Х/Ф «СЕКРЕТЫ АНГЕЛОВ, ДЕМОНОВ И МАССОНОВ»
17.05	М/Ф
17.20	Д/Ф «В ПОГОНЕ ЗА ДРАГОЦЕННЫМИ КАМНЯМИ»
18.20	«САМАРСКИЕ СУДЬБЫ»
18.50	23.30 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ»
20.00	02.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»
20.25	«ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ»
20.30	Т/С «ГЛАВНЫЕ РОЛИ»
22.00	Т/С «АГЕНТУРА»
00.10	«ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»
03.00	«НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ»

СТС «БАЙКАЛ»

06.00	17.30 «ГАЛИЛЕО»
07.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ МУЛТЯШЕК»
07.30	14.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.00	Т/С «ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!»
09.00	09.30, 18.30, 23.10 Т/С «6 КАДРОВ»
11.00	«НЕРЕАЛЬНАЯ ИСТОРИЯ». САТИРИЧЕСКИЙ АЛЬМАНАХ
12.00	Т/С «МОСТГОРСМЕХ»
13.00	13.30, 15.30 «ЕРАЛАШ»
14.00	М/С «ЧАРОДЕЙКИ»
15.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА»
16.00	Х/Ф «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
17.05	18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
19.00	Х/Ф «ВОРОНИНЫ»
20.00	Х/Ф «ЗАКРЫТАЯ ШКОЛА»
21.00	Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ»
00.00	ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». ЛУЧШЕЕ «КИНО В ДЕТАЛЯХ» С ФЕДОРОМ БОНДАРЧУКОМ
00.30	Х/Ф «БЭЙБ»
01.30	«КАДЕТСТВО»
03.15	Х/Ф «ДОЛГО И СЧАСТЛИВО»
05.05	МУЗЫКА НА СТС

НТВ

06.55	«НТВ УТРОМ»
09.30	Т/С «ЭРА СТРЕЛЬЦА»
10.30	16.30, 19.30 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
11.00	14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
11.20	ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ». ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ
11.55	«ДО СУДА»
13.00	«СУД ПРИСЯЖНЫХ»
14.30	«СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ»
15.40	ЦЕНТР ПОМОЩИ «АНАСТАСИЯ»
17.30	«ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА»
18.40	«ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ
20.30	Т/С «МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ»
22.30	Т/С «ГЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ»

00.35	«ЧЕСТНЫЙ ПОНЕДЕЛЬНИК»
01.25	«ШКОЛА ЗЛОСЛОВИЯ»
02.10	«ФУТБОЛЬНАЯ НОЧЬ»
02.45	«В ЗОНЕ ОСОБОГО РИСКА»
03.20	«ОДИН ДЕНЬ. НОВАЯ ВЕРСИЯ»
04.00	Т/С «ГОРОД СОБЛАЗНОВ»
05.55	Т/С «МАНГУСТ»

5 КАНАЛ

11.00	ПРОФИЛАКТИКА НА КАНАЛЕ ДО 11.00
11.00	13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
11.30	06.10 Д/Ф «ЗЕБРЫ: ПЕРВОПРОХОДЦЫ»
12.05	13.30 Т/С «ПУЛЯ - ДУРА. АГЕНТ И СОКРОВИЩЕ НАЦИИ»
16.00	19.00, 22.35 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
17.00	«ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
20.00	20.30 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ»
21.00	21.50 Т/С «СЛЕД»
23.30	«МОМЕНТ ИСТИНЫ»
00.30	Х/Ф «МАРЬЯ-ИСКУСНИЦА»
02.00	Х/Ф «КИНГ КОНГ»
04.25	Х/Ф «ИИСУС ХРИСТОС — СУПЕРЗВЕЗДА»
06.25	«ДОБРОЕ УТРО»
06.00	М/Ф

ДТВ

08.00	«ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ»
08.30	12.00, 05.35 «САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО ПО-РУССКИ»
09.00	«САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО»
09.35	10.40 Х/Ф «МЭРИ ПОППИНС, ДО СВИДАНИЯ»
12.30	17.30 «С.У.П.»
13.00	21.00 «МАМА В ЗАКОНЕ»
14.20	Д/С «АВИАКАТАСТРОФЫ»
15.30	19.00, 00.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО ПО-РУССКИ»
16.00	20.00, 00.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ»
16.30	«ВНЕ ЗАКОНА: ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ»
23.00	«ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ»
01.00	Х/Ф «СВАДЬБА С ПРИДАНЫМ»
03.20	Х/Ф «ПОБЕГ НА КРАЙ СВЕТА»

Вторник, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00	«ДОБРОЕ УТРО»
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	«КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.40	«ЖИТЬ ЗДОРОВО!»
11.50	«МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
12.50	«ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
13.20	«ЖКХ»
14.20	«УЧАСТКОВЫЙ ДЕТЕКТИВ»
15.00	«ДРУГИЕ НОВОСТИ»
15.20	«ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»
16.25	«ХОЧУ ЗНАТЬ» С МИХАИЛОМ ШИРВИНДТОМ
16.55	Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.55	«ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ»
19.00	«ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ» С СУБТИТРАМИ
19.45	«ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
20.50	«ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
22.00	«ВРЕМЯ»
22.30	Т/С «ЧЕРНЫЕ ВОЛКИ»
23.30	«КАК СТАТЬ ЗДОРОВЫМ И БОГАТЫМ»
00.30	«НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
00.50	«TERRA NOVA»
01.45	Х/Ф «МАМОНТ»
04.00	Х/Ф «СЕМЕЙНЫЕ ГРЕХИ»

«РОССИЯ»

06.00	«УТРО РОССИИ»
10.05	«С НОВЫМ ДОМОМ!»
11.00	«О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00	15.00, 17.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30	15.30, 17.30, 21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50	Т/С «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
14.00	Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
15.00	ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
16.05	Т/С «ЕФРОСИНЯ. ПРОДОЛЖЕНИЕ»
17.50	Т/С «ВСЕ К ЛУЧШЕМУ»
18.55	Т/С «ЗДРАВСТВУЙ, МАМА!»
19.55	«ПРЯМОЙ ЭФИР»
21.50	«СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00	Т/С «ПОНЧИК ЛЮСЯ»

00.50	«ЦИЛИНДРЫ ФАРАОНОВ. ПОСЛЕДНЯЯ ТАЙНА»
01.50	«ВЕСТИ +»
02.10	«ПРОФИЛАКТИКА»

КУЛЬТУРА

07.30	«ЕВРОНЬЮС»
11.00	«НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15	00.55 Х/Ф «УРОКИ ФРАНЦУЗСКОГО»
13.40	Д/Ф «НАДЕЖДА КАЗАНЦЕВА. ПАРАДОКСЫ СУДЬБЫ»
14.05	Д/Ф «ПОИСК КОПЕЙ ЦАРЯ СОЛОМОНА»
15.00	«МОЙ ЭРМИТАЖ»
15.25	Х/Ф «РАФФЕРТИ»
16.30	Д/Ф «ВАСКО ДА ГАМА»
16.40	Х/Ф
16.50	М/С «ОРСОН И ОЛИВИЯ»
17.15	Т/С «ПОВЕЛИТЕЛЬ МОЛНИИ. НОВАЯ БИТВА»
17.40	Д/С «ЖИЗНЬ МОРСКИХ ОБИТАТЕЛЕЙ»
18.05	«ЛИЦЕЙ - ЭТО В КАПЛЕ БЫЛАЯ РОССИЯ»
18.35	ЗОЛОТОЙ ЗАЛ MUSIKVEREIN. ВЛАДИМИР ФЕДОСЕЕВ И БОЛЬШОЙ СИМФОНИЧЕСКИЙ ОРКЕСТР
19.35	Д/Ф «ЗАГАДКИ СФИНКСА»
20.30	00.35 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
20.45	«ГЛАВНАЯ РОЛЬ»
21.05	«ВЛАСТЬ ФАКТА»
21.45	«ОХОТА НА ЛЬВА»
22.15	02.55 АСАДЕМИА
23.00	«БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ»
23.45	Д/Ф «ЖАРА»
02.15	ИГРАЕТ БАРРИ ДУГЛАС (ФОРТЕПИАНО)

АРИГ УС

07.00	«НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ»: «МАШИНЫ-УБИЙЦЫ»
08.00	09.00, 12.40, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
08.35	19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА
09.30	Т/С «УНИВЕР»
10.30	Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»

11.45	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖИММИ НЕЙРОНА»
13.00	М/С «РОГА И КОПЫТА: ВОЗВРАЩЕНИЕ»
14.00	«УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ
14.20	«СПОРТ-ЭКСПРЕСС»
14.30	«ДОМ-2. LIVE»
16.15	Х/Ф «ЭЛВИН И БУРУНДУКИ»
18.00	«УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА»
18.30	20.30 Т/С «ИНТЕРНЫ»
19.20	«ТОЧКА ЗРЕНИЯ»
19.30	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
20.00	Т/С «УНИВЕР. НОВАЯ ОБЩАГА»
21.00	Х/Ф «ЭЛВИН И БУРУНДУКИ-2»
23.35	«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
01.00	«ДНЕВНИКИ ВАМПИРА»

ТИВИКОМ

06.30	08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.50, 00.25 «ЗУРХАЙ»
06.25	10.05, 20.00, 23.40, 02.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»
06.50	13.00, 19.20, 23.30, 02.50 «ВРЕМЯ ЖЕНЩИН»
07.00	09.30, 10.50, 13.40, 15.00, 17.00, 12.30, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ
07.30	«ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ»
08.00	«PRO-НОВОСТИ»
08.20	20.25 «ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ»
08.30	«В ПОГОНЕ ЗА ДРАГОЦЕННЫМИ КАМНЯМИ»
10.25	«ТРАНСФОРМЕРЫ»
11.00	Т/С «ВИКТОРИЯ»
13.10	Х/Ф «АРМИЯ СПАСЕНИЯ»
15.05	«ЗВЕЗДЫ ЗАЖИГАЮТ»
16.00	22.00 Т/С «АГЕНТУРА»
17.05	М/Ф
17.30	Х/Ф «АРХИВЫ ДА ВИНЧИ»
18.30	«ГОРОДА МИРА»
19.00	«БОЛЬШИЕ ДЕНЬГИ»
20.30	Т/С «ГЛАВНЫЕ РОЛИ»
00.00	«ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»
03.00	«НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ»

СТС «БАЙКАЛ»

05.55	07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
06.00	17.30 «ГАЛИЛЕО»
07.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ МУЛТЯШЕК»
07.30	14.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.00	19.00 Х/Ф «ВОРОНИНЫ»
08.30	Т/С «ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ!»
09.00	12.40, 18.30, 23.00, 01.00 Т/С «6 КАДРОВ»
09.30	20.00 Х/Ф «ЗАКРЫТАЯ ШКОЛА»
10.30	Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-2»
13.00	13.30, 15.30 «ЕРАЛАШ»
14.00	М/С «ЧАРОДЕЙКИ»
15.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА»
16.00	Х/Ф «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
21.00	Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-2»
00.00	ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». ЛУЧШЕЕ «КИНО В ДЕТАЛЯХ» С ФЕДОРОМ БОНДАРЧУКОМ
00.30	ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ПРОГРАММА
01.30	МУЗЫКА НА СТС

НТВ

06.55	«НТВ УТРОМ»
09.30	Т/С «ЭРА

КУЛЬТУРА

15.05	«КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!»
15.30	Х/Ф «РАФФЕРТИ»
16.40	Х/Ф
16.50	М/С «ОРСОН И ОЛИВИЯ»
17.15	Т/С «ПОВЕЛИТЕЛЬ МОЛНИИ. НОВАЯ БИТВА»
17.40	Д/С «ЖИЗНЬ МОРСКИХ ОБИТАТЕЛЕЙ»
18.05	«ЛИЦЕЙ - ЭТО В КАПЛЕ БЫЛАЯ РОССИЯ»
18.35	ЗОЛОТОЙ ЗАЛ MUSIKVEREIN. ВЛАДИМИР ФЕДОСЕЕВ И БОЛЬШОЙ СИМФОНИЧЕСКИЙ ОРКЕСТР
19.20	Д/Ф «НЬЮ-ЛАНАРК. ПРАВО НА ЛУЧШУЮ ЖИЗНЬ»
19.35	Д/Ф «НАСТОЯЩИЙ ЦАРЬ СКОРПИОН»
20.30	00.35 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
20.45	«ГЛАВНАЯ РОЛЬ»
21.05	«АБСОЛЮТНЫЙ СЛУХ»
21.45	«ОХОТА НА ЛЬВА»
22.15	02.55 АСАДЕМIA
23.00	«МАГИЯ КИНО»
23.45	Д/Ф «ЖАРА»
00.55	Х/Ф «ПОСЛЕДНИЙ ПОБЕГ»
02.25	И. С. БАХ. «БРАНДЕНБУРГСКИЕ КОНЦЕРТЫ»
03.40	Д/Ф «ПАЛИБЭЛА. НОВЫЙ ИЕРУСАЛИМ В АФРИКЕ»
08.00	09.00, 12.40, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
08.35	«УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА

АРИГ УС

09.30	ПРОФИЛАКТИКА
11.00	Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
11.40	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖИММИ НЕЙРОНА»
13.00	М/С «РОГА И КОПЫТА: ВОЗВРАЩЕНИЕ»
14.00	19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ
14.20	«ТОЧКА ЗРЕНИЯ»
14.30	«ДОМ-2. LIVE»
16.20	Х/Ф «ЭЛВИН И БУРУНДУКИ-2»
18.00	20.00 Т/С «УНИВЕР: НОВАЯ ОБЩАГА»
18.30	20.30 Т/С «ИНТЕРНЫ»
19.20	«АФИША». ПОГОДА
19.30	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
21.00	Х/Ф «МАРЛИ И Я»
23.35	«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
01.00	«ДНЕВНИКИ ВАМПИРА»
06.30	08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.50, 00.25 «ЗУРХАЙ»
06.25	10.05, 20.00, 23.40, 02.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»
06.50	13.00, 19.20, 23.30, 02.50 «ВРЕМЯ ЖЕНЩИН»
07.00	09.30, 10.50, 13.40, 15.00, 17.00, 12.30, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ
07.35	«БОЛЬШИЕ ДЕНЬГИ»
07.50	20.25 «ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ»
08.00	«ПРО-НОВОСТИ»
08.35	Х/Ф «АРХИВЫ ДА ВИНЧИ»
10.25	«ТРАНСФОРМЕРЫ»
11.00	Т/С «ВИКТОРИЯ»
13.10	Х/Ф «ИТАЛЬЯНЕЦ»
15.05	«ЗВЕЗДЫ ЗАЖИГАЮТ»

ТИВИКОМ

16.00	22.00 Т/С «АГЕНТУРА»
17.05	М/Ф
17.30	Х/Ф «КУЛЬТУРНЫЙ ШОК»
18.25	«ВЕЛИКАЯ КНИГА ПРИРОДЫ»
18.50	«АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ»
20.30	Т/С «ГЛАВНЫЕ РОЛИ»
00.00	«ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»
03.00	«НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ»
05.55	07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ
06.00	17.30 «ГАЛИЛЕО»
07.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ МУЛЬТАШЕК»
07.30	14.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.00	19.00 Х/Ф «ВОРОНИНЫ»
08.30	Т/С «ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!»
09.00	12.30, 18.30, 23.10 Т/С «6 КАДРОВ»
09.30	20.00 Х/Ф «ЗАКРЫТАЯ ШКОЛА»
10.30	Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-2»
13.00	13.30, 15.30 «ЕРАЛАШ»
14.00	М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»
15.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА»
16.00	Х/Ф «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
21.00	Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-3»
00.00	ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». ЛУЧШЕЕ «ИНФОМАНИЯ». ИНФОРМАЦИОННО-

СТС «БАЙКАЛ»

01.00	АНАЛИТИЧЕСКАЯ ПРОГРАММА «ХОРОШИЕ ШУТКИ».
03.00	ВЕДУЩИЕ - ТАТЬЯНА ЛАЗАРЕВА И МИХАИЛ ШАЦ
04.50	«КАДЕТСТВО»
05.40	Х/Ф «ДОЛГО И СЧАСТЛИВО»
05.40	МУЗЫКА НА СТС
15.00	«В ЗОНЕ ОСОБОГО РИСКА»
15.40	ЦЕНТР ПОМОЩИ «АНАСТАСИЯ»
16.30	19.30, 03.10 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
17.00	20.00 «СЕГОДНЯ»
17.30	«ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА»
18.40	«ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ»
20.30	С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ Т/С «МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ»
22.30	Т/С «ГЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ»
23.35	Х/Ф «КАПКАН ДЛЯ КИЛЛЕРА»
01.20	«ВНИМАНИЕ: РОЗЫСКИ!»
02.00	С ИРИНОЙ ВОЛК «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС»
03.30	ФУТБОЛ. ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. «ШАХТЕР» (УКРАИНА) - «ЗЕНИТ (РОССИЯ). ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
06.00	Т/С «МАНГУСТ»
07.00	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10	М/Ф «ВОЗВРАЩЕНИЕ БЛУДНОГО ПОПУГАЯ»
07.20	06.20 «ДОБРОЕ УТРО»
07.55	16.00, 19.00, 22.35 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»

НТВ

08.00	«УТРО НА 5»
10.25	Д/С «КРИМИНАЛЬНЫЕ ХРОНИКИ»
11.30	13.30 Х/Ф «ВСАДНИК БЕЗ ГОЛОВЫ»
14.00	Х/Ф «ЗАСТАВА В ГОРАХ»
17.00	«ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
20.00	20.30 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ»
21.00	21.50 Т/С «СЛЕД»
23.30	Х/Ф «СЛУЧАЙ НА ШАХТЕ ВОСЕМЬ»
01.15	Х/Ф «ЗВЕЗДА ПЛЕНИТЕЛЬНОГО СЧАСТЬЯ»
04.15	Х/Ф «МЫ СМЕРТИ СМОТРЕЛИ В ЛИЦО»
05.25	«В НАШУ ГАВАНЬ ЗАХОДИЛИ КОРАБЛИ»
06.00	М/Ф
08.30	05.15 «САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО ПО-РУССКИ»
09.00	«САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО»
09.30	Х/Ф «АМЕРИКАНСКАЯ ДОЧЬ»
11.30	17.30 «С.У.П.»
13.00	Д/С «АВИАКАТАСТРОФЫ»
14.00	21.00 «МАМА В ЗАКОНЕ»
15.30	19.00, 00.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО ПО-РУССКИ»
16.00	20.00, 00.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ»
16.30	«ВНЕ ЗАКОНА: ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ»
23.00	«ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ»
01.00	Х/Ф «ФОРМУЛА ЛЮБВИ»
02.45	Т/С «ЗАКОН И ПОРЯДОК. СПЕЦИАЛЬНЫЙ КОРПУС-9»
03.35	Х/Ф «ГРЕШНИЦА В МАСКЕ»

ДТВ

Четверг, 20	
ПЕРВЫЙ КАНАЛ	
06.00	«ДОБРОЕ УТРО»
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	«КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.40	«ЖИТЬ ЗДОРОВО!»
11.50	«МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
12.50	«ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
13.20	«ЖКХ»
14.20	05.20 «УЧАСТКОВЫЙ ДЕТЕКТИВ»
15.00	«ДРУГИЕ НОВОСТИ»
15.20	«ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»
16.25	«ХОЧУ ЗНАТЬ» С МИХАИЛОМ ШИРВИНДОМ
16.55	Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.55	«ФЕДЕРАЛЬНЫЙ СУДЬЯ»
19.00	«ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ» С СУБИТРАМИ
19.45	«ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!»
20.50	«ПУСТЬ ГОВОРЯТ»
22.00	«ВРЕМЯ»
22.30	Т/С «ЧЕРНЫЕ ВОЛКИ»
23.30	«ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН»
00.30	«НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
00.50	«ПОДПОЛЬНАЯ ИМПЕРИЯ». НОВЫЙ СЕЗОН
02.00	Х/Ф «БЕЗДНА»
04.30	Т/С «АМЕРИКАНСКАЯ СЕМЕЙКА»
«РОССИЯ»	
06.00	«УТРО РОССИИ»
10.05	«С НОВЫМ ДОМОМ!»
11.00	«О САМОМ ГЛАВНОМ»
12.00	15.00, 17.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30	15.30, 17.30, 21.30 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ
12.50	Т/С «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ»
14.00	Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
15.00	ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
16.05	Т/С «ЕФРОСИНЯ. ПРОДОЛЖЕНИЕ»
17.50	Т/С «ВСЕ К ЛУЧШЕМУ»
18.55	Т/С «ЗДРАВСТВУЙ, МАМА!»
19.55	«ПРЯМОЙ ЭФИР»
21.50	«СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00	Т/С «ПОНЧИК ЛЮСЯ»
23.55	«ПОЕДИНОК».

ПРОГРАММА ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЁВА	
00.50	Д/Ф «ПОЯС БОГОРОДИЦЫ»
01.50	«ВЕСТИ +»
02.10	«ПРОФИЛАКТИКА»
07.30	«ЕВРОНЬЮС»
11.00	«НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15	00.55 Х/Ф «ЧУЖИЕ ПИСЬМА»
13.45	Д/Ф «НЬЮ-ЛАНАРК. ПРАВО НА ЛУЧШУЮ ЖИЗНЬ»
14.05	19.45 Д/Ф «НАСТОЯЩИЙ ЦАРЬ СКОРПИОН»
15.00	«ТРЕТЬЯКОВКА - ДАР БЕСЦЕННЫЙ!»
15.25	Х/Ф «РАФФЕРТИ»
16.40	20.30, 00.35 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
16.50	М/С «ОРСОН И ОЛИВИЯ»
17.15	Т/С «ПОВЕЛИТЕЛЬ МОЛНИИ. НОВАЯ БИТВА»
17.40	Д/С «ЖИЗНЬ МОРСКИХ ОБИТАТЕЛЕЙ»
18.05	«ЛИЦЕЙ - ЭТО В КАПЛЕ БЫЛАЯ РОССИЯ»
18.35	ЗОЛОТОЙ ЗАЛ MUSIKVEREIN. ВЛАДИМИР ФЕДОСЕЕВ И БОЛЬШОЙ СИМФОНИЧЕСКИЙ ОРКЕСТР
19.25	03.40 Д/Ф «САНТЬЯГО-ДЕ-КУБА. КРЕПОСТЬ ЭЛЬ МОРО И РЕВОЛЮЦИЯ»
20.45	«ГЛАВНАЯ РОЛЬ»
21.05	«ЧЕРНЫЕ ДЫРЫ. БЕЛЫЕ ПЯТНА»
21.45	«ОХОТА НА ЛЬВА»
22.15	02.55 АСАДЕМIA
23.00	«КУЛЬТУРНАЯ РЕВОЛЮЦИЯ»
23.45	Д/Ф «ЖАРА»
02.30	С. РАХМАНИНОВ И П. ЧАЙКОВСКИЙ. ФОРТЕПИАННЫЕ ДУЭТЫ
07.00	«НЕОБЪЯСНИМО, НО ФАКТ»: «ЯСНОВИДЕНИЕ»
08.00	09.00, 12.40, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА
08.35	19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ. ПОГОДА
09.30	Т/С «УНИВЕР»
10.30	Т/С «СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ»
11.40	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖИММИ НЕЙРОНА»

АРИГ УС

12.10	«М/С «ЭЙ, АРНОЛЬД!»
13.00	М/С «РОГА И КОПЫТА: ВОЗВРАЩЕНИЕ»
14.00	«УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ
14.20	«АФИША»
14.30	«ДОМ-2. LIVE»
15.45	Х/Ф «МАРЛИ И Я»
18.00	20.00 Т/С «УНИВЕР: НОВАЯ ОБЩАГА»
18.30	20.30 Т/С «ИНТЕРНЫ»
19.20	«ТОЧКА ЗРЕНИЯ»
19.30	«ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС»
21.00	Х/Ф «СКУБИ-ДУ»
22.35	«КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ
23.35	«ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ»
01.00	«ДНЕВНИКИ ВАМПИРА»
06.30	08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.50, 00.25 «ЗУРХАЙ»
06.25	10.05, 20.00, 23.40, 02.30 «СЕРЕДИНА ЗЕМЛИ»
06.50	13.00, 19.20, 23.30, 02.50 «ВРЕМЯ ЖЕНЩИН»
07.00	09.30, 10.50, 13.40, 15.00, 17.00, 12.30, 19.30, 21.30, 23.00, 02.00 НОВОСТИ ДНЯ
07.35	«АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ»
08.00	«ПРО-НОВОСТИ»
08.25	20.25 «ГОРОДСКИЕ ИСТОРИИ»
08.35	Х/Ф «КУЛЬТУРНЫЙ ШОК»
10.25	«ТРАНСФОРМЕРЫ»
11.00	Т/С «ВИКТОРИЯ»
13.10	Х/Ф «АННА НА ШЕЕ»
14.50	17.05 М/Ф
15.05	«ЗВЕЗДЫ ЗАЖИГАЮТ»
16.00	22.00 Т/С «АГЕНТУРА»
17.25	Х/Ф «ТАЙНЫ ДРЕВНОСТИ»
18.20	«ЗНАМЕНИТЫЕ ГАЛЕРЕИ МИРА»
18.50	«РАДАР-СПОРТ»
20.30	Т/С «ГЛАВНЫЕ РОЛИ»
00.00	«ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ»
03.00	«НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ»
СТС «БАЙКАЛ»	
05.55	07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС

ТИВИКОМ

06.00	НА СТС-БАЙКАЛ
07.00	17.30 «ГАЛИЛЕО»
07.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ МУЛЬТАШЕК»
07.30	14.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.00	19.00 Х/Ф «ВОРОНИНЫ»
08.30	Т/С «ДАЁШЬ, МОЛОДЁЖЬ!»
09.00	12.40, 18.30, 23.35 Т/С «6 КАДРОВ»
09.30	20.00 Х/Ф «ЗАКРЫТАЯ ШКОЛА»
10.30	Х/Ф «НАЗАД В БУДУЩЕЕ-3»
13.00	13.30, 15.30 «ЕРАЛАШ»
14.00	М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»
15.00	М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ДЖЕКИ ЧАНА»
16.00	Х/Ф «ПАПИНЫ ДОЧКИ»
21.00	Х/Ф «ТЕРМИНАТОР-2. СУДНЫЙ ДЕНЬ»
00.00	ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». ЛУЧШЕЕ «И Н Ф О М А Н И Я » . ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ПРОГРАММА
01.00	ВЕДУЩИЕ - ТАТЬЯНА ЛАЗАРЕВА И МИХАИЛ ШАЦ
03.00	«КАДЕТСТВО»
04.50	Х/Ф «ДОЛГО И СЧАСТЛИВО»
05.40	МУЗЫКА НА СТС
06.55	«НТВ УТРОМ»
09.30	Т/С «ЭРА СТРЕЛЬЦА»
10.30	16.30, 19.30 ОБЗОР. «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
11.00	14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
11.20	«МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ»
11.55	06.00 «ДО СУДА»
13.00	«СУД ПРИСЯЖНЫХ»
14.30	«СУДЕБНЫЙ ДЕТЕКТИВ»
15.40	ЦЕНТР ПОМОЩИ «АНАСТАСИЯ»
17.30	«ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА»
18.40	«ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ»
20.40	С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ Т/С «МОРСКИЕ ДЬЯВОЛЫ»
22.40	Т/С «ГЛУХАРЬ. ВОЗВРАЩЕНИЕ»
23.40	Х/Ф «НАЙДИ МЕНЯ»
01.30	«ЖЕНСКИЙ ВЗГЛЯД»

НТВ

02.15	«ДАЧНЫЙ ОТВЕТ»
03.20	«ЛИГА ЧЕМПИОНОВ УЕФА. ОБЗОР»
03.50	ФУТБОЛ. ЛИГА ЕВРОПЫ УЕФА. «ТОТЕНХЭМ» - «РУБИН» (РОССИЯ). ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ
5 КАНАЛ	
07.00	11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00
07.10	«СЕЙЧАС»
07.20	М/Ф «НУ, ПОГОДИ!»
07.55	06.20 «ДОБРОЕ УТРО»
08.00	16.00, 19.00, 22.35 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»
10.25	«УТРО НА 5»
11.30	03.00 Д/С «КРИМИНАЛЬНЫЕ ХРОНИКИ»
12.30	Д/Ф «ЙЕЛЛОУСТОУН. ИСТОРИИ ДИКОЙ ПРИРОДЫ»
17.00	13.30 Т/С «РОЖДЕННАЯ РЕВОЛЮЦИЕЙ. КОМИССАР МИЛИЦИИ РАССКАЗЫВАЕТ»
20.00	«ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
21.00	20.30 Т/С «ДЕТЕКТИВЫ»
23.30	21.50 Т/С «СЛЕД»
01.15	Х/Ф «ПО ПРОЗВИЩУ ЗВЕРЬ»
04.00	Х/Ф «ДВА БИЛЕТА НА ДНЕВНОЙ СЕАНС»
05.30	Х/Ф «МИСС МИЛЛИОНЕРША»
06.00	«В НАШУ ГАВАНЬ ЗАХОДИЛИ КОРАБЛИ»
06.00	М/Ф
08.00	«ТЫСЯЧА МЕЛОЧЕЙ»
08.30	«САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО ПО-РУССКИ»
09.00	«САМОЕ СМЕШНОЕ ВИДЕО»
09.30	Х/Ф «САМОЛЕТ ЛЕТИТ В РОССИЮ»
11.30	17.30 «С.У.П.»
13.00	21.00 «МАМА В ЗАКОНЕ»
14.20	Д/С «АВИАКАТАСТРОФЫ»
15.30	19.00, 00.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО ПО-РУССКИ»
16.00	20.00, 00.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ»
16.30	«ВНЕ ЗАКОНА: ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ»
23.00	«ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ»
01.00	Х/Ф «АМЕРИКАНСКАЯ ДОЧЬ»
03.00	Т/С «ЗАКОН И ПОРЯДОК. СПЕЦИАЛЬНЫЙ КОРПУС-9»
03.50	Х/Ф «ПОБЕГ НА КРАЙ СВЕТА»

ДТВ

Пятница, 21	
ПЕРВЫЙ КАНАЛ	
06.00	«ДОБРОЕ УТРО»
10.00	13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05	«КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.40	«ЖИТЬ ЗДОРОВО!»
11.50	«МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
12.50	«ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
13.20	«ЖКХ»
14.20	05.55 «УЧАСТКОВЫЙ ДЕТЕКТИВ»
15.00	«ДРУГИЕ НОВОСТИ»
15.20	«ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»
16.25	«ХОЧУ ЗНАТЬ» С МИХАИЛОМ ШИРВИНДОМ
16.55	Т/С «ОБРУЧАЛЬНОЕ КОЛЬЦО»
17.55	«ЖДИ МЕНЯ»
19.00	«ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ» С СУБИТРАМИ
19.45	«ПОЛЕ ЧУДЕС»
20.50	«ПУСТЬ ГОВОРЯТ»

Чингисхаанай хүшөөгэй дэргэдэ

(Эхийннь урдах дугаарта).

ЗАНАБАЗАРАЙ ЗАЛИРШАГҮЙ БЭЛИГ

Занабазар хадаа XVII-XVIII зуунай үеын бүхы дэлхэйдэ эрхим бүтээлшэ гэжэ алдаршалаа ёшоороо алдаршаа. Тэрэнэй бүтээлнүүд будаадын шажанай гүн ухаанһаа, үлгэр домогуудһаа эхин үндэһэтэй хадаа бурханай дүрөөр хүнэй ухаан бодолыг, дотоодо юртэмсын гүн ехэ далда нюусыг, бэе бэлдэрэйн гоё хайханийг магтан дуулахадаа, муу муухайе сэбэр сагаан сэдхэлээр дабан илаха агуухэ хүсэ шадалай арюун дээдэ арга боломжые элирхэйлэн харуулаа.

«Хэбтэ гууляар шудхажа бүтээһэн хүрэгүүдэйн дотор тала хүнды, гадар таланы алта шарамал. Урлаан бүтээлнүүдэ бүхэли үргэлжэ зандань хэбһэнь хуулан абахадань, духа дээрхи шэмэг, һийхэ, зүүдхэл, бугааг, шагайбша, дээрэнь һууһан шэрээ гэхэ мэтын һийлэмэл шэмэг гоёлтонууд, илангаяа нимгэн торгон хубсаһанайн угалза хээ, шэнжэ шанарын эли тодоор, гүйсэд дүүрэнээр гараһан байжа, эдэ бүтээлнүүдэнь дабтагдашагүй уран нарин зохоолнуудай дээжэ болгоно», - гэжэ Музейн тайлбари-дэбтэр соо хэлэгдэнэ.

Монголой бэлигтэй уран зохиолшо Сэнгын Эрдэни үнгэрэгшэ зуун жэлэй наяд онуудаар «Занабазар» гэжэ роман бэшэһэн. Уран зохоолшо Үндэр гэгээн Занабазарай уран гараар байгуулагдаһан олон тоото бүтээлнүүд тухай бэшэхэдээ, Ногоон Дара Эхэ бурханай домог түүхэ тон һонирхолтойгоор зурагланхай.

Занабазар хореодхон наһандаа ябахадань, инаг дуратай арюун гоохон басагаһаа алдажа, айнахтар ехэ уйдхар сүхэрэлдэ баригдажа зобоходоо, хэзээдэш мартагдахагүй хайрата ханингаа бэсын дүрсыг мүнхэлхэ гэжэ шийдэһэн байгаа. Тийгээд лэ Амина гэжэ нэрэтэй инаг басаганайнгаа нара наран шэнги сэбэр хайхан шарайн, үндэр жэбжэгэр, уян нугархай бэсын түхэл хэлбэртэйгээр Ногоон Дара Эхын хүрэг гууляар шудхажа бүтээһэн. Уран гартын оюун сэдхэлэй изагуурһаа мүнэлһэн Ногоон Дара Эхэ бурханай хүрэг дүрсэ арюун нангин инаг дуранай, амгалан тайбан ажамидаралай элшэ туяа сасаруулжа байһандал үзэгдэдэг.

VIII-дугаар Богдо Жавзандамын Үбэлжөөнэй Ордон музейн хоёрдох хубинь болоно. Энэ Ордон шарын шажан зонхилогшодо зорюулагдажа, Оросой архитекторнүүдэй проектээр Европын түхэл маягтайгаар Монголд түрүүшынхнэ баригдаһан байһан болоно. Иимэ байһан Манжуурай эзэн хаанай дура гутаажа, мэдэл доронь байһан газар дээрэ Европын түхэл маягтай юуншыг байха ёһогүй гэхэн эрилтэ табигдаһан байгаа. Энэ

**МОНГОЛШУУДАЙ шүтэн һүгэдэдэг агуухэ
Чингисхаанай хүшөө мүнглиг сайбар үнгөөрөө
холоһоо яларан харагдажа эхилбэ. Наада захадань,
хашаа руу орохо хаалгань мантан томоороо, гоё
хайханаараа хүнэй анхарал татаадхина.**

зүрилдөө зүршэлдөөтэй хэрэг замхаахын тулада VIII Богдо Гэгээн байһангай дээбэри дээрэ алтан ганжар бодхоолгожо, ханарнь бадма ленхобо сэгсэ зуруулжа, тус ордоний зүүн зүгэй түхэл маягтай болгоо. Тус ордоний барилга 1905 ондо дүүргэгдэж, хорёод жэлэй туршада Богдо Гэгээнэй Үбэлжөөнэйн байһан болоһон байна.

Үбэлжөөнэй энэ ордон соо Богдо хаанай болон тэрэнэй хатан Дондогдуламын үмдэжэ ябаһан дэгл хубсаһан, эд хэрэгсэл, гадаада дотоодын айлшадтай дурасхаалта бэлэгүүд, худалдажа абтаһан, суглуулагдаһан эд баялиг гэхэ зэргын зүйлнүүд олоной үзэмжэдэ үргэнөөр дэлгэгдэнхэй.

АЯТАЙ АМАРАЛТА

Монгол ошоходоо, түрүүшын ээлжэндэ амарха гэхэн гол зорилгымнай бүтэхэ үдэр одоошье хүрэгжэ ербэ. Намайе Монгол абажа ошоһон Дамба Цыренович Ольга Ринчиновна хоёртоо телефоноор ото хоёрэлдэжэ байдаг байгаа. Дамба Цыренович монгол танилнуудаараа һурагшалуулжа, хаана амараа наа дээрэб гэжэ мэдэжэ абаа.

Дамба Цыреновичтэниие монгол найзань, хүдөө ажахын эрдэмэй доктор Чойжил гэдэг хүн хатангата, намайе Цэвэгмаа Бильгүүн хүбүүнтээ үдэшэжэ, хоёр машинаар харгыда гараабди. Улаан-Баатар хотоһоо зүүн тээшэ 35 модо ябаад, хойто

зүг шэглэн, хүдөөгэй харгыгаар 4-5 модо ябаад, амарха газартаа хүрэгбди. Туула голой эрьсэдэ түхээрэгдэһэн Монголой Обороннын министрствын /монголоор «Баталан Хамгаалгын яаманай» амаралтын газар. Үргэн ехэ хашаа доторнь модооршыг, хирпийсээршыг барихан заахан-заахан хоёрхэнүүд гэрнүүд. Саб сагаахан һэсэ гэрнүүд жэрлэднэ. Миний эгээн ехээр хайхашаадаг һэсэ гэртэ бидэ орообди. Пэсэ гэртэ иимэ удаан байжа үзөөгүй хадаа би ехэтэ зохидшоогооб. Пэсэ гэртэ унтахада тон зохид, газаа, байгалийн уудамда унтаж байһандал һонор һэргэлэн гээшэнь гайхалтай зохид. Гансал хашартай юумэн юуб гэхэдэ, гэрнүүд дүгдүтэ зэргэлэнхэй хадаа хүршэ залуушуулай һүнидөө хүхин шуулдаһань тон элээр дуулдажа байдаг. Би түрүүшын һүни унтаж ядаһан аад, залуушуулыг үршөөн хүлисэхыг оролдожо, тэдэнтэй адли өөрөө шуулдажа байһан мэтэ шагнаархан хэбтэгэрэ бүхөөр унташадаг байгаа. Пэсэ гэртэ байха гэшэ ёһотой жаргалан гэхээр, үдэрэй халуунда һэрюухэн, һүнийн һэрюундэ дулахан. Үдэртөө гэрэй хаяа үргэгдэдэг, хүхэ тэнгэрийн сэнтийн харагдажа байдаг үрхээс бороогой ороходо татажа хаага-

Замай тэмдэглэл

МОНГОЛ НАЙХАН ОРОНООР АЯНШАЛГА

13-дугаар зуунай үеын монголшуудай байдал харуулһан музейн Номой Отог

да хамаагүй, бэлэн юумэ эдээд байханаа гоё юумэ юу байха бэлэй.

Сүлөө саг байнал гэжэ тэнхээ алдатаргаа хэбтэхгүйн тулада уһанай эрьсээр ябасагаадаг, зүлгэ ногоон дээрэ һуужа, уһанай урасхалай зөөлхэн абьян доро шэхэнэйнгээ шалааг гаргадаг, уһанай миралзаһан нюруе шэртэн, нүдэнэйнгөө харасыг амаруулдаг, дуратай сагтаа карта наадажа хүхидэг байгаа. Сэсэг набаһаар хангалтаһан тунгалаг сэбэр агаарта амарһан найман хоногнай ехэ түргэнөөр үнгэржэ, бусаха сагнай болошобо. Тийн августын 12-то, амаралтымнай дүүрхэ үдэр, үдэһөө тээ хойнохоно Цэрэн-Хандын Олхурал хүбүүн ошожо, бидэниие Улан-Баатар хотоо асараа.

Сүлөө саг байнал гэжэ тэнхээ алдатаргаа хэбтэхгүйн тулада уһанай эрьсээр ябасагаадаг, зүлгэ ногоон дээрэ һуужа, уһанай урасхалай зөөлхэн абьян доро шэхэнэйнгээ шалааг гаргадаг, уһанай миралзаһан нюруе шэртэн, нүдэнэйнгөө харасыг амаруулдаг, дуратай сагтаа карта наадажа хүхидэг байгаа. Сэсэг набаһаар хангалтаһан тунгалаг сэбэр агаарта амарһан найман хоногнай ехэ түргэнөөр үнгэржэ, бусаха сагнай болошобо. Тийн августын 12-то, амаралтымнай дүүрхэ үдэр, үдэһөө тээ хойнохоно Цэрэн-Хандын Олхурал хүбүүн ошожо, бидэниие Улан-Баатар хотоо асараа.

ХОРХОГ

ГЭЭШЭНЬ ХАЙШАА ЮМ?

Амаралтын газарһаа ерэхэдэ, Одрэгэлдэ буужа хонооб. Үглөөдэрэнь, августын 13-да, Баттулга Сонор басагангата намайе хотоһоо арбаад модоной газарта байдаг эгэшэ дүү Цэвэгмаа Цэрэн-Ханда хоёрдо абаашаа. Тэдэнэр Бэлхэ гэжэ һууринда үмсынгоо гэртэ ажаһуудаг.

Ринчин ахай Цэндэмаа эгэшэ хоёрой Цэвэгмаа, Цэрэн-Ханда басагадын эхэ эсэгынгээ халуун гуламта наггинаар сахин, мүнөө өөһдөө уг угсаатанайнгаа аха захатанин болонхой, элдин хайхан энэ буусадаа үри хүүгэдэ, түрэл гаралаа угтан эльгэлүүлжэ байдаг. Үхибүүдын булта дээдэ хургуули дүүргэнхэй, ажал хүдэлмэритэй, бээ даанхай хүнүүд болонхой. Ринчин ахатай Баяр гэдэг хүбүүнийн богони наһатай байжа, залуугаар наһа бараашань тон харамтай юм.

Тэрэ үдэртөө Цэвэгмаа Цэрэн-Ханда хоёр үхибүүдээрэ хамнажа хони гаргаад, хорхог гэдэг хоол бэлдэхэ гэдэ. Хорхог гэшэ монгол зоной дунда тон хүндэтэйшье, амтатайшье хоол гэжэ тоологдодог. Хорхог хайшан гээд бэлдэдэг бэ гэхэдэ, иимэ: Хониной мяха үе-үеэрнэ эбдэжэ, монсогорууд болгоодхино. Тийгээд эртэһнээ галда хэжэ һайса халаагдаһан монсогор шулуунуудыг тогоондоо хээд, дээрэһэнь бэлдэгдэһэн мяхыг тааруулан ябалаад, һүүлээрнэ баһа халуун шулуунуудыг хэжэ мяхыг дараад, тогоооо бүхөөр хабхаглажа, доронь галаа нэмээн түлинэ. Иигэжэ хониной мяхан

өөрынгоо шүүһэн соо нэгэ үрдинэ шанагдажа шарагдахадаа, хорхог гэдэг хоол болодог.

Газаа наратай сэлмэг хайхан үдэр байжа, хашаа соо ута стол табигданхай. Тон ажал ехэтэйгээр бүтэдэг хүндэ ямба ехэтэй хорхог гэжэ хоолнай бэлэн боложо, уурал наарал бааюулаар, хамар сорьемо хайхан үнэрөөр анхилһаар стол дээрэ табигдаба. Энэ хоол үнэхөөрөө оролдожо хэһэн ажалда хүрэмэ шанар һайнтай, зөөлхэн, шэмэ шүүһээ алдангүй болоһон хадаа ондоо юунтэйш сасуулашагүй амта-тай байба. Урда тээнь оройдоо мэдэхгүй байһан шэнэ хоол эдижэ үзэһэндөө, хайшан гээд бэлдэдэг онол аргыг мэдэхэ болоһондоо залуушуулдаа баяр баясхалан хүргөөб.

ЧИНГИСХААНАЙ

ХҮШӨӨДЭ ХҮРӨӨБДИ

Хойто үдэрэнь, августын 14-дэ, Чингисхаанай алдар сууда гараһан асари томо хүшөө харахыа ошобди. Баярай ехэ басаган Гэрлмаа Энхэбаяр нүхэртээ, хоёр хүүгэдээрэ намайе абажа ябаа. Хоёр машина зон ошообди.

Чингисхаанай хүшөө Улаан-Баатар хотоһоо зүүн тээшэ 54 модо, Туула голдо дүтэхэнэ, Цонжин Болдог гэжэ газарта бодхоогдонхой.

Монголшуудай шүтэн һүгэдэдэг агуухэ Чингис хаанай хүшөө мүнглиг сайбар үнгөөрөө холоһоо яларан харагдажа эхилбэ. Наада захадань, хашаа руу орохо хаалгань мантан томоороо, гоё хайханаараа хүнэй анхарал татаадхина. Хаалгын хоёр тээгүүр үндэлдэһэн хоёр-хоёр бахананууд хаалгын дээбэриг тулгална.

Гурбан дабхараар табсантаһан хушалтын дээрэ хүлэг моридтоо мордонхой, юһэн туг хюруунуудаа дээрэ үргэһэн баатар сэрэгшэдэй хүшөө хүрэгүүд хаалгыг шэмэглэнэ. Пүрөөтэй томо хүшөө тээ холохоно байгаад харахада, морин дээрэ заларан һууһан Чингис хаан баруун гараараа алтан ташуураа туланхай, наранай урган мандаха зүг тээшэ аласай холо руу шэртэнэ. Хүшөөгэй үндэрэнь 40 метр, дотор бэнь хүнды, 250 тонно ган түмэрөөр бүтээгдэһэн. Хүшөөгэй тодхогдон табсан һуурын 10 метр үндэртэй, 36 метр диаметртэй.

Ц.ЧИМИТОВА.

(Үргэлжэлэһэн хожом гараха).

Буряад ороной Росси гүрэнэй бүридэлдэ найн дураараа өрөһөөр 350 жэлэй ойдо

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарта).

3. ШАБГАНСЫН ЦЫРЭМААГАЙ ХӨӨРӨӨН НӨӨ

Энэ эхэнэр бүхы наһаараа нүхэртэй болоогүй, бээ нарин сэрээр адуулаад, ехэнхидээ басайшуулаа үрэ наданарта туһалдаг байгаа ха. Дайнай хүшэр жэлнүүднээ эхилээд, манай гэр бүлэдэ яһала хамһалсаа. Сүлөө олобол, Гаарга, Дэрээн руу ябадагшье байжа болоо. Тэрэ Дашын Аюшын хамган Жигжэд, мүн Хубрагай хамган Бүтэд хоёр тухай эгээл дулаанаар, зөөлөнөөр, хайханаар магтажа, зүүдэнэй үлгэрэй дүрэ мэтээр дурсажа ябадаг байһан гээдэг.

Дашын Аюшын хатуушаг, шангашаг хадамууд (Онгор галзууд отогой) хүргэнөө басагымни үхибүүдтэйн, хамаг ажалтайн хаяад, хэдэн наһаараа зайжа арилнаш гэжэ эзмэлдэг байһан ха. Тиихэдэнь Дашын Аюша хадамуудтаа ингэжэ хэлэдэг байгаа: «Түрэхэ хамган, тугаллаха үнээн хоёрые нахяад, гэртээ хуугты гэбэ гүт? Эр хүнэй жаргалын аян замдаа, эхэнэр хүнэй жаргал гуламтадаа гэжэ мэдэхгүй хүнүүд гэшэ гүт? Үбһээ өөрөө сабшадаггүймни буруу, тээд үдэртөө десятина сабшадаг нүхэди наһаа түргэнөөр ба хайханаар үбһем абана», - гэбэ.

Энэндэнь хадамуудын бүришье сухалдаа юм бээ.

Нэгтэ холын аянһаа гэртээ буухадань, Жигжэд хамганин нүхэртөө илдамханаар ба гуйнгаар ингэжэ хэлэһэн гэхэ:

- Шини түрэлхидөөрн бээдэ найдаад, хатуугаар бү хөөрэлдш даа. Тэдэшни хамтараад, шамда ороходоо болохо.

Түрүүн өөринхидтөө ингэжэ хэлээ гэдэг: - Манай ажабайдалда оройдоошье бү оролсогты, Аюшын юншье тухай бодожо ябаһые хэмнайшье ойлгохогүй. Аюшатанай нимэрхүү ажабайдалтай байдагыень баян бардам хүршэнь мэдэнхэй, үбһешни түргэн саг соо абалсаад үгэхэмни гэжэ дурадхадаг байгаа хаш. Энэндэнь хүршэ эхэнэрын таһа арсажа:

- Аюшын танилнууд олон гэшэ, нэгэнийн эрээ, сабшажа үгэнэ бээ, түлбэринь орхёод ябаа хэн.

Үшөө нэгтэ аянда гарахаяа байхадань Аюшатанай гэр бүлын хэрүүл шагнаха нэдэлгэтэй тэрэ хүршэнь орожо ербэ. Тиихэдэнь Аюшын сэрэн хамган шэрээ дээрээ тагшаар дүүрэн тарган мяхан,

шанаһан зөөхэй, шара тоһо элбэгээр табинхай нүхэрөө эхэл илдамар сайлуулжа байба.

Орожо ерһэн хүршэ тэрэ дары шэрээдэ уригдаба.

Сайлажа байхадаа, Аюшын хамганһаа асууба ха:

- Шанаһан зөөхэйтэй зэргэлэн шара тоһон юундэ табигдаба гэшэб?

- Аюшын аян замда ябахадань, хэн урдань нимэ эдэс хоол бэлдэдэ байха гэшэб? Ябаханаа урид садатараа эдэзлыш даа, - гэдэг юм ха. Дашын Аюша хайрхуу зангаа зорюута гаргажа:

- Жигжэд, энэ тоһоёо эхэ хуулга наһаа асараа гүш, али баһаһаань гү?

Аюшынгаа зан мэдэхэ, ямар удхатай нимэ асуудал табигдаг гэжэ ойлгодо:

- Ямар эхэ, бага наһаа асуубаш? Бага наһатай тоһоёо хайлуулжа, шара тоһон болгоод, харгыдаа абаашаха сууханууд соошни хэбэ. Эхэ наһатай тоһон дүүрэн замдаа хэбтэнэ.

Дашын Аюшатанай энэ зугаа хүүр шагнажа байһан хүршэнь гэртээ ерээд, Аюшын хамга магтажа, өөрынгөө хамгы ганиржа ороо ха. Хэрүүл шагнаха бодолтой хүршэ тэрэнэ өөрынгөө гэртэ шагнаха баатай болоо хаш. Тэрэнэй хамган үбгэндөө аниргүй болохо харюу үгөө бээ.

Шабгансын Цырэма Арсаланай Хубрагай хамган Бүтэд тухай хөөрэдэг байһан. Урда зүгөөр арбаад жэл соо ламын хургуули шуудлажа ябаһан нүхэрөө үнэн сэхээр хүлээжэ, хоол зүүдэндээ харадаг байгаа хаш.

Нэгтэ Бүтэд хамганин эхэ муу зүүдэ хараад, тэрэнэй хүүлээрн хэдэн хоног соо үбшлөө бэлэй. Хожомын нүхэрэйнгөө нютагаа бусахада, тэрэ зүүдэлээд үбшлэһэн сагын Хубрагайнь шуурганай болоходо Гобин сүл губида төөрһөн сагтай мэргээр тудан байдаг.

Шабгансын Цырэма залуу басагадта бэрэйхэйнуудтэ ингэжэ хургаал үгэдэг байгаа. Ямаршье сагта эхэнэр хүнэй хайхан заншал, эгээл нангин уялгань - нүхэрөө үнэн сэхээр хүлээхэ гэшэ. Энэ нангин уялгата алдаагүй эхэнэр хээдэшье сэрб, хайхан, сэдхэл нэххэл хоёроор дүүрэн ябаха аргатай.

Арсаланай Хубрагай хамган Базарай Бүтэд баян хүнэй басаган байбашье, хэды хүнүүдэй хамтараяа гэхэн дурадхал оруулхадань, тэрэ наһанайнгаа нүхэрые олон жэл соо хүлээхэ, эрэлхэг зоригтой байһан юм. Энэ зоригыень бурхан сэгнэжэ, тэдэнэй наһыень, хэдэн жэлнүүд соо оройтоошье

наһань, тэгшэ үхибүүдээр дүүрээс шэмэглэһэн гэлсэдэг.

ТОБШОЛОЛ

Дашын Аюшын ажабайдалдань болоһон үйлэ хэрэгүүдтэ, тэрэнэй бүхы наһанайн ажал ябуулгада зүб тобшолол, сэгнэлтэ үгэхэ хэрэгтэй. Эгээл түрүүн тэрэнэй эсэгэ Салтанай (Палтанай) Даша гэжэ хүн өөрөө Саһандай нютагтаа эхэл бололтой, яһала мэдээжэ, хүндэтэй хүн ябаһан гэлсэдэг. Харин тэрэнэй хүбүүн Аюшын ажабайдал тухай бүришье эхэ суурхал, үлгэрэйхи мэтэ дурсахалта үгэ зугаа гансашье Аргата, Дэрээн нютагуудаар бэшэ, мүн бүхы Баргажан голдоо, Буряад орон соогоо тараһан гэшэ.

Энэ хүмнай бүхы наһандаа үнэн сэхын түлөө, хүн бүхэнэй ажабайдал гүримтай журамаар ба замаар хүгжэхэ гэжэ шадал соогоо оролдолго гаргажа ябаһан байдаг. Гадна хүн зоной дунда хулгай худал, хомхой

Дашын Аюша хүнһээ юумые эрихэдээ, шадалтайшаг баян хүнһээ абаад, тэрэнэ тэрэ дороо ядаралдан хүнүүдтэ үгэдэг хэн. Тэрэнэй хожомын хургаал хэлээд абаха. Энэшни үгтэйшүүлдэ хэдэн жэл хэрэгсэлдэ орохо, шамда байбал, хээрэ хаягдаха болоһон, харин өөрөө үгбэлшни, бүри зохид болохо хэн. Баян, харуушаг зоние үгэдээ оруулжа шададаг шэдтэй хүн байһан юм. Иимэ хүниие хайшан гээд, хомхой, хобдог гэжэ болохо?

Дашын Аюшын наһан соогоо бүтээжэ ябаһан хэрэгын, наһажа ябаһан бодолын, хүсэжэ ябаһан эрмэлзэлын гансал арад зоной аша туһада, зол жаргалайн түлөө зорюулагдаһан байна бшуу.

Энэ хүниие олонийтын ажал ябуулагша, арад зоние уда-ридагша, хүтэлбэрилэгшэ, хүмүүжүүлэгшэ гэжэ нэрлэхэдэ, алдуу болохогүй. Иимэ шадабаритай хүн зүблэлтэ засаай үедэ залуушаг ба хургуултайшаг

ДАШЫН Аюшын наһан соогоо бүтээжэ ябаһан хэрэгын, наһажа ябаһан бодолын, хүсэжэ ябаһан эрмэлзэлын гансал арад зоной аша туһада, зол жаргалайн түлөө зорюулагдаһан байна бшуу

хобдог ябадал, хоб-жэб, ата-архал жүтөөрхэл, мэхэ гохо, баян үгтэй, дарлалта хашалта, заналта баадхалга, тонуул хюдалга, урбалта хубилалта гэхэ мэтын муу ябадалнууд, хархис үйлэ хэрэгүүд байха ёһогүй гэхэн түрүү үзэл бодолтой хүн ябаһан гэжэ суурхадаг.

Иимэ бодолтой, наһанай зорилготой ябаһан хүндэ баһал дайсад олдод лэ байдаг. Тэдэнэр Дашын Аюшын алдар солыень, арюун нэрыень гутаахаяа, бузарлуулхаяа оролдожо, элдэбын худал хуурмаг үгэ зугаа тараадаг байһанин баһал мэдээжэ. Даша Сандибаевич үбгэн эсэгэ тухайгаа бэшэхэдэ, бии байһан хөөрэлдөөнь хубилгангүй, үнэн

ябаһан байбал, арад зондоо хэды эхэ туһатай, тулгатай, хэрэгтэй хүн ябаха байгаа гэшэб?

Баргажан нютагтаашье, бүхы Буряад орон соогоошье мэдээжэ ударидагша, хүтэлбэрилэгшэ, олонийтын ажал ябуулагша ябаһан В.Б. Базаров Дашын Аюша тухай ингэжэ хэлэһэн гэдэг:

«Энэ хүмнай өөрынгөө сагта түрөөгүй хүн». Энэнь яһала эхэ гүнзэги удхатай тобшолол гэшэ ха.

УГ УНТАРХАГҮЙ...

Ураг мартагдахагүй гэхэн урданай сэрэн мэргэн үгэ байдаг. Үшөө залуушаг ябахадаа, энэ үгын гүнзэги удхань хүсэдээр

«Энэ хүмнай өөрынгөө сагта түрөөгүй хүн»

зандань бэшэбэ. Харин Дашын Аюша гэшэмнай гансал хара хүсэн, тамираараа бүтөөдэг бэшэ, мүн баһа гүнзэги ухаан бодолой, эмхидхэгшэ хүнэй уян аргаар бүхы ажалаа бүтөөжэ ябаһан хүн гэшэ.

Үшөө баһа Дашын Аюшые хомхой хобдог заншалтай, хүндэ дурагүй, хоол хэрүүл шууяа гаргажа ябаһан хүн шэнгээр муушалжа, зугаа тараһан шарнууд бии. Наһандаа хомхой хобдог ба юрын зондо дурагүйшүүлээр эбсэшгүй тэмсэл хэхэдэ, шууяа гаргангүй байхань аргагүй гэжэ бултанда мэдээжэ юм. Дашын Аюшын хүнүүдтэ дурагүй юм наһань, ямар мангад олдод, үбһыень сабшажа, хорёодонь оруулхаб, ямар буряад ерээд, үүсэнуудын барижа амбаартань оруулхаб, ямар еврей ерээд, зохид сэнгээр мяхыень абахаб. Баргажанай голдо ямаршье яһанай хайн хүнээр танил, эбтэй, тэдэнэй дунда хани барисанай эхи табихан хүн гэхэдэ, зүбтэй хаш. Хүн хүндэ туһатай, этигэмжэтэй байхадань, хүнүүдэй дунда иимэ хайхан хани барисаан, нүхэсэл байдаг гэшэ. Энэндэнь баһа атаархалан, жүтөөрхэлэн хүнүүд байһан ха.

сэгнэгдээшьегүй ябагдаа ха. Гурбан аха дүүнэр Палта (Салтан), Ханха, Ядхан гурбан байһан юм гээд эсэгынгээ хөөрэдэгий арайл мартаагүй хаб. Салтын халаанууд сооһоо Баргажан голдомнай эхэ олон сээшүүл, мэргэшүүл байһан гэдэг бэлэй. Иимэ хүнүүдын эхэбшэлэн Ага, Яруунаар тараһан шэнгээр хөөрэдэг хэн. Эдэнэй үлэгдэлнүүдэй нэгэнийн Дэрээн нютагта Аюшын Радна гэжэ хүн мүнөө мэндэ хаш. Тишэ ошобол золгожо, Саһандайшуулаа мэндэ хүргээрэйл даа гэдэг хэн.

Харин нэгтэ эсэгымни захяа хүлээгдэнгүй бэлүүлэгдээ бэлэй. 1969 оной намар хуушанай танил нүхэрн Хүшэгээрэй аршаанда хүргэжэ үгэхымни гуйһан юм. Тэрэ нүхэрөө аршаандань хүргөөд, өөрөөшье аршаанда орожо, налайжа байһаар, бага зэргэ оройтошобоб. Гэдэргээ бусажа ябахадаа, Этхитын үхэр малай гүүртэдэ хүрбэб. Эндэ Аюшын Раднатан байдаг гэжэ урид дуулаһан байгаа. Хуушаншаг хара гэртэй айлда ороходомни, наһатайшаг, үндэр үбгэн пеэшэнэйнгээ хажууда галаа түлжэ байна. Амар мэндээ хэлсэхээр байтараа, хаанаһаа

хайшаа ошожо ябаһан тухайгаа хөөрөө юм бээбэ.

- Ямар оройтоһон хүн гэшэбши? Хурмухаан хүртээршни харгы нилээн холохон гэшэл. Хоноод, амараад ябыш, - гэбэ үбгэжөөл. Энэндэнь:

- Арсаан үгы! - гэжэ досоогоо Дашын Аюшын хэлэдэг үгы ханаандаа оруулан харюусабаб.

Ингэжэ үбгэжөөлтэй үгээ андалдаһаар байтарни, гэрэй эзэн эхэнэр газараа хүнэгтэй һү баринхай орожо ербэ.

- Анханай нютаг аяар Саһандайһаа айлшан буугаад байнал! Эдэс хоолоо түргэнээр бэлдыш! Холын айлшаниие зүгнэһэн мэтээр хоёр хоногой тэндэ хони гаргаһан байгаабди, - гэбэ.

Нэгэ заа дуугайшаг хууһанай хүлээрн үбгэжөөл дахин хэлэбэ:

- Саһандайн айлшанай хүндэ шэнээр хони гаргажашье боломоор байна, - гэбэ.

- Бэлэн мяхантай байхада, ямар шэнэ хонин тухайгаа зугаа гаргана гэшэбта, - гэжэ хэлээд, машинынгаа уһыень гаргахаяа газараа гарабаб. Газаагуур ябахадаа, толгой соомни Дашын Аюшын хүршэдэ хөөрэдэг хоёр хуулга тоһонь тухайн наһажархибаб. «Юу хэлэхэбши? Дашын Аюшын зорюуталдаг абари зан өөрөө гараад ерэнэ бэшэ гү?» - гэжэ бодон.

Газаагуур ябажа, ойро тойрохоние хараһаар байтарни, саг үнгэрөөл бээ. Гэртэ орожо ерэхэдэмни, стол дээрэ үдэшин боро эдээн бэлэн болонхой, үбгэжөөл баяртайшаг шэлтэй тогоонийхие гаргажа байба. Нютагай үбгэжөөлдэ зорюута асархан хатуу хараа, бэшэше эдээнэй дээжые гэрэй эзэдтэн барюулбаб.

Столдонь хуужа, хөөрэлдөөнэй үедэ үбгэжөөлые бүри нарин нягтаар ажаглан харахадэмни, тиггэхээр Хубрагай Монгол абгадамни тон адлихан хүн хэбэртэй. Үндэр, бархигар томо бэртэй, үргэн сээжэ ба нюуртай, үбгэрһэншье наа, тамираа алдаагүй янзатай.

Дашын Аюшын хүбүүн хадаа үргэ аманай эзэн, амаа хаангүй хөөрөжл байха гэжэ бодолтой байгаа. Харин тэрэмни үсөөхэн үгтэй, номгон даруу зантай, бага зэргэ мнээр гэхэн харасатай хүн байгаа бэлэй.

Хэдхэн үгөөр Монгол абга ба миние эсэгэ тухай асуудалнуудые хураад, замашоо хэн. Даншы аниргүй болоходонь, үбгэжөөлһөө элдэбын асуудалнуудые хураха болоном.

Даша-Нима ХОБРАКОВ.

Саһандай,

(Үргэлжлэлын хожом гараха).

Мянган жэлэй дуун

«ЗАЯНХАН НАВАА МИНЯЛЭ ГҮ?»

Хори-буряад зоной анхан урда сагайн нангин хүлдэ дууниинь «Наян Наваа» болоно.

Буряадай мэдээжэ арадай уран зохиолшо Ц.А.Жимбиев «Бурятия» сониндо «Наян Наваа - мянган жэлэй дуун» гэхэн статья соогоо «Наян Наваа» тухай бэшээн юм. Тэрэниие уншаад байхадаа, нэгэ үедэ партиин Буряадай обком манай арад зоной эгээл дуратай дууе хоридог болоһон юм гэжэ мэдэнэбди. Жэшээлхэдэ, залуу композитор Ч.Павловый, мэдээжэ поздүүд Ц.Галсанов ба Ц.Жимбиев хоёрой үгэ дээрэ Наян-Наваа тухай найруулһан дууе тэдэ нэрыень дурдажа дуулахыень болуулһан юм. Тэрэшэлэн СССР-эй арадай артист, драматург Г.Цыдынжаповай Наян гэхэн нэрэтэй хүбүүн, Наваа басаган тухай оперын либретто бэшэлгые баһа хорюулаа бэлэй.

Ушарынь иимэ юм. Хори-буряадай дунда үргэнөөр үни саһаа хойшо тараһан урданай Ная Наваа тухай дуун бии. Тэрэ дуунай үгэнүүдын гээбэл:

Аян (хан) заяа заяанай

Наян Наваа минии лэ (миниеэ лэ гү?)

Байдан-Байдан байдалай

Бада Ёго минии лэ (миниеэ лэ гү?)

(Зарим нотагуудта энэ дуунай үгэнүүд нэгэ бага ондо ондоогооршье дуулагдадаг байжа магад, гээбшье удхань адли юм.)

Энэ дуунай удхань юун тухай гэжэ гэжэ асуубал - манай элинсэгүүд хододоо нэгэ үгөөр лэ харюу үгэдэг байһан: үни урда сагта манай арад зон эндэхэ тон холо оршодог «Ная Наваа» гэжэ үмэнэ зүгэй урин элдин нутагта ажаһуудаг байһанаа, тэрэ газараа орхижо нүүхэдэ, түрэл хайхан нутаг тухайгаа иимэ дуу зохиожо, ото дууладаг хэн гэжэ хэлсэдэг бэлэй.

Энэ хадаа хори-буряад зоной анханайнгаа нутаг мартангүй, ханажа, дурдажа, магтажа ябадаг байһыень гэршэлнэ. Жэшэнь, Баргажан нутагта «Наёолон Навоолон минииелэн» гэхэн үгэтэйгөөр дуулалдадаг юм. (Эдэ үгэнүүд Хурамхаанай районой Угнаасай хууринда 1931 ондо түрэн галзууд омогой Евреева Мария Цыбиковна гэгшэхэ 2001 ондо бэшэжэ абтаһан.)

Энэ дуун тухай тайлбарилхадаа: Буряадай эртэ урдын, заха хизааргүй холо, Монголһоо үшөө саана оршодог зөөлөн уларилтай, дулаан хубсаһа хунар хэрэглэгдэдэггүй, жэмэс болон бусад ургамалай эдэ ехээр хэрэглэдэг, үлгэрэй хайхан нутаг тухай домоглоно бшуу.

Энэ суута дуун үни саһаа хойшо хори-буряадай дунда хүлдэ-тэмдэгтэл адли болоһон заншалта гурбан үнгэ хэрэглэжэ (ногоон, хара, улаан - дээрэхэ доошоо) оёгдодог дэгэлэй энгэр мэтэ домогто дуун боложо заншаһан түүхэтэй.

Монгол, буряад арадуудай суута дуушад: Монголой Уласай арадай артист, Монголой ажалай баатар, Гүрэнэй шангай лауреат Ч. Пүрэвдоржын ба Монголой арадай артист, Гүрэнэй шангай лауреат Жаргалсайханай, мүн лэ СССР-эй арадай артист, Россиин гүрэнэй шангай лауреат К.Базарсадаевай дууладаг «Мартагшагүйб» гэжэ дуун соо:

Багахандаа хаража ябаһан

Урданай үбгэдые мартагшагүйб,

Багахандаа дуулажа ябаһан

Наянхан-Наваагаа мартагшагүйб,

- гэхэн үгэнүүд байдаг. Мүн лэ (Хитадай арадай артист А.Нумаа Наян Наваа, Бада Ёгоо тухай баһал иигэжэ дууладаг:

Заянхан Наваа миниялэ гү?

Заяанаймнай нутаг гү?

Наян Наваа миниялэ гү?

Зааханаймнай нутаг гү?

Байдан, Байдан байдуйлай Бада,

Ёгоо минуулай Багын

минии нутаг гү?

Л.Доржиевай зураг.

(Эдэ үгэнүүд 1940 ондо түрэн хуасай омогой Анандын Нумааһаа 2002 оной январь харада Улаан-Үдэ хотодо бэшэжэ абтаһан).

1990-д онуудта буряад эстрадна дуу гүйсэдхэгшэд Эржена ба Саяан Жамбаловтанай зохиһон «Наян Наваа» гэжэ дуун зондо ехэ хүндэтэйгөөр хүлээгдэн абтажа, хонирхолтойгоор шагнагдадаг болонхой.

Мүнөө үедэ, XXI зуун жэлэй эхиндэ дуулагдадаг энэ дуунай нэрэ, түхэл янзыень залуу дуушан Бадма-Ханда Аюшеева гоё хайхан хоолойгоор хангюурдаг юм.

Иигэжэ буряад арадай олон тоото бүлэг зонойнь нэгэн болохо хори-буряадуудай дунда дэлгэрһэн «Ная Наваа» гэжэ дуугаа хэдэн зуун жэлэй туршада дуулажа ябадагынь хайшаалтайшье, тэрэ газарыё манай элинсэгүүдэй эхэ нутаг байһан юм гэжэ хэлэдэгын мүн баһа хонирхолтойшье даа. Буряад зоной бэшэ бүлэгүүд: сонгоол, сартуул, хонгоодор, эхирэд, булагад, ашабагад мэтын омогтоной дунда энэндэ адли урданайнгаа холын эхэ нутагта гуниглан дурсажа дуулаһан дуун байхагүй юм. Гадна бухы монгол арадайшье дунда иимэрхүү дуун дайралдадаггүй.

Хори-буряад зоной дурасхаал домог болоһон дуунай Наян Наваа аялга ба Бада Ёгоо гэхэн үгэнүүд газарай нэрэнүүдтэй холбоотой байһаниинь эли гэжэ ойлгохоор. Тиимэхэ энэ гоё хайхан дуунда үлэхэн хизаар орон хаана оршоноб гэхэн асуудал эзэлүүдгүй түрэнэ.

Энэ асуудал тухай Монголой, Хитадай эрдэмтэд: Н.Нямсор, Б.Шагдаржав болон Үбэр Монголой хэлэ бэшэгтэй эрдэмтэ профессор Б. Даваадагба гэгшэд шэнжэлгэ хэһэн, харюу олохо гэжэ оролдоһон юм. Тээд эдэ эрдэмтэдэй шэнжэлгын дүнгүүд бэе бэеһээ тад ондоонууд байшоо бэлэй. Наян Наваа гэшэ Онон голой эхиндэ оршодог Чингис хаанай нутаг гэжэ Б.Шагдаржав хэлэнэ. Мүн тус нутаг Хитадай Хүхэ Нуурһаа хойшоо байдаг (сүлхэ хоһон губи?), харин Бада Ёгоо гэхэн үгэ Бастонг (Бадунг) мүнэнэй нэрэхэ унгитай, «Заяан» гэшэнь Цилян хадын нэрэхэ абтаһан, харин «Наян» гэжэ үгэ Найжи голой нэрэхэ «Наваа» гэдэгын - «Нүб» гэхэн үгэхөө болоно гээд Б.Даваадагба тайлбарилна.

«Хори-буряадуудай Сагаан хаанда ошолго» (Улаан-Үдэ, 2001 он) гэхэн ном доторһоо түүхын эрдэмэй доктор Ш.Б.Чимитдоржиев Наян Наваа тухай иигэжэ бэшэнэ: «Энэ домог зоной дунда ехэ хүндэтэйдэ тоологдодог, гээбшье тэрэ шэнжэлэлэй баримтагүй ха-

даа домог зандаал үлэнэ».

Иимэ ушарһаа дулдыдан, тус статьяй автор буряад зоной хуушанай домогуудһаа үндэхэлэн, урда сагай түүхэ туужыё хэрэглэжэ, Ная Наваа тухай өөрынгөө тобшолол хэхэ хэдэлгэ гаргаба.

Хори-буряад гэшэ эртэ урдын монгол угсаатанда хабаадалтай аад, дүрбэд, түмэд мэтэ онсо өөрын үндэхэн бүлэг зандаа үлэжэ шадан байһа. Монголшуудай ехэ хубинь: наймангууд, хонгирадууд, барласууд, хатаган, джалаир, бесуд гэхэ мэтэ, казах, узбек, хазаре болон бусадшье арадуудай бүридэлдэ орожо холисолдон, худхалдан, шэнжэ түхэлөө алдаһан, зариманиинь олон янзын аймаг, отогүүд боложо таһарһан юм.

Хори-буряад урда саһаа үргэлжэлһэн уг гарбалтай байһыень 13-14 зуун жэлнүүдтэ Иранда, Дунда Азида байрлаһан ба эхэ нутаг Монголдоошье үлэхэн Чингисэй ордон шадарайхидай бэшэхэн түүхэтэ бэшгүүд гэршэлээд, «Тэмүджинэй (Чингисэй) «Алтан уг» гэшэ Баргажан-Түхэм нутагтай хори-түмэд аймагайхидһаа изагууртай гээд тэмдэглэнэ. Гэхэ зуура, Баргажан-Түхэм хадаа Сэлэнгэ мүнэнэй доодо урадхал баһаа эхилдэг юм гэжэ хэлэнэ.

Гээбшье Чингис хаанай монгол гүрэн тогтооһонһоо хойшо хори-буряад тухай амыараа зон гэжэ хэлэгдэхэеэ болижо, тэрэ үеын бэшэг, тэмдэгүүд соо гансал «монголшууд» тушаа - монгол сэрэг, монголой хаашуул, тайжа-нууд гээд хэлэгдэдэг болоһон байна.

Ехэ гүрэн боложо нэгэдэхэн монголшуудай шийдхэхы үүргэ, асуудалнууд хэмгүй үргэдэжэ, тэдэнэр Номгон далайһаа эхилээд Европо хүрэтэр, Дундада (Средиземнэ) далайһаа захиалан, Энэдхэг, Вьетнам хүрэтэр эли мэдээжэ болоод, монголшуудай амы амыараа аймагууд бүгэдөөрөө «монгол» гэжэ суурхаа бэлэй.

Тээд ехэ монгол уласай бутаржа тараһан хойно тэрэнэй дэбисхэр дээрэ амыараа боложо таһарһан, өөһэд хоорондын зүрилдөөтэ гүрэнүүд аймагууд, холбоонууд бии болоһон юм. Эдэнэй дунда хори-буряадууд тоогоороо үсөөрхэншье наа, үшөө заншал, хэлэн, ажабайдалаа алдаагүй үлэхэн түүхэтэй.

13-16-дахы зуун жэлнүүдэй үеын буряад арадай түүхэдэ «сагаан толбо» боложо ороһон орёо саг тухай юу мэдэнэ гэшэбиди? Мэдэхэ юумэмнай тон бага. Тэрэ сагай монголшуудай ажабайдал тухай Иран, Ирак, Турци, Афганистан, Узбекистан, Хитад г.м. гүрэнүүдэй түүхэтэ бэшгүүдыё хаража үзэбэл, эли боложо үгэнэ. Эдэ

гүрэнүүдэй «монголой үеын» байдалтай түүхэдэ элбэг мэдээсэлнүүд дайралдаха байна. Гээбшье, манда хэрэгтэй болодог, ехэнхидэ перс хэлэн дээрэ бэшэгдэхэн мэдээсэлнүүд олон газарнуудаар таранхай, бүгэдэ хамтадан суглуулагдаагүй, дутуу шэнжэлэгдэхэн, гуримшуулагдаагүй, богонинууд, дутуунууд байха юм.

Орос гүрэн дотор байһан бидэнэр ехэнхидэ Алтан Ордон тухай хайса дуулаһан, харин олонхи монголшуудай Баруун Урдахи зүгтэй гүрэнүүд тэшэ зүдхэдэг байһыень тон багаар мэдэхэ байнабди. Тэрэ зүгтэй оронуудай зон баян, хүгжэхэн соёлтой, мүн байгаали, саг уларилайшье талаар олон морин сэрэгтэй, тэдэнэ ара таладань мал хүрэгтээ дахаһан монголшуудай түхэрээн жэл соо тэдэхэ, хангаха арга боломжодонь тон таарамжатай нютагууд байһан юм.

Тэрэ үеын нүүдэл байдалтай монголшууд, бүгэдэ морин унаатай, зэр эбсэгтэй, түргэн нүүхэ аргатай, бүхы арадаараа сэрэгшэд мэтэ болонхой хэн. Дундада зуун жэлнүүдтэ ашаа тээбэрийн хэрэгсэлнүүдэй хомор дээрэхэнь Ехэ Монгол гүрэнэй захиргаагад эзэмдэхэн газараа бэхилхын тула тэрэ холын нютагууд руу олон түмэн зоние эльгээдэг байгаа.

Тэрэ сагай иимэ байдал гэршэлэн, Тимурай жанжин Джангир Кандагарһаа Инд гол хүрэтэр газар абаһан аад, тиишэнь олон тоото сэрэгшэдэ бүхы гэр бүлэтэйн дахуулжа абаашаһан юм. Баруун урда зүг руу ошоһон олон түмэн монгол нүүдэлшэдэй тоогоор бодоходо, тэндэ бүхы наһаараа хуурижаһан, харин 15-16 зуун жэл-нүүдтэ узбек, казах, хазар, таджигууд, азербайджангууд, туркменууд болон перснүүд мэтын шэнээр бии болоһон арадуудтай керейт, барлас, найман, хонгираад, джалаир, аргун, мангит, хатаган, бесут, тайджиуд, сельжиуд мэтын үндэхэн монгол аймагууд мяха шуһаараа холисолдон худхаралдажа, тэдэнэй бүридэлдэ ороһон түүхэтэй.

Хожомой үедэ узбек арадай бүридэлдэ ороһон зоной тоодо монгол аймагай барга нэрэтэй (заримдаа буряадууд гэжэ хэлсүүлдэг) зон манние мүнөө үедэ ехээр хонирхуулна. Барганууд хадаа хори-буряад зонтой адли 11 эсэгын уг гарбалтай, тэдэнхээ таһарһан түүхэтэй байһаниинь мэдээжэ ха юм.

Мүнөө үедэ Афганистанай түб, хадаа нутагуудаар ба Иранда ажаһуудаг 2 сая тоото «казар» гэжэ арад өөһэдэгөө монгол сэрэгшэдэй угсаатанбди гэжэ тоолодог, тэрэн тухай домог түүхээ мартангүй хадагалжа шадан зон юм. Хүршэнэрын болохо пуштун арад тэдэниие мүнөө хүрэтэр «монголшууд» гэжэ нэрлэхээр зандаа. Энэ ушар хадаа 13-дахы зуунда монголшуудай олоороо Баруун Урдахи Ази руу шэглэлтэй зүдхэжэ гараһан тухайнь баһа ехэ гэршэ болоно.

Баруун гүрэнүүдэй шэнжэлэгшэд (А.Бернс, Г.Белью, Г.Вамбери, Б.Дорн болон бусад) урдань хадаа монголой бэсүүд, дайзанги гэхэ мэтын бүлгүүд байһанаа, хаяын үедэ хазарайнхид гэжэ нэршэхэн тухайнь бэшэдэг. Хазараджан нутагай газарай нэрэнүүд соо Ная, Бада, Хор гэхэ мэтын монгол удхатай нэрэнүүд олоороо дайралдадаг.

Мүнөө үедэ хазарайнхидай хэлэн дотор монгол үгэнүүд олон юм, зарим бүлэг зонийн монгол хэлээ орхёогүй, фарси хэлэн дээрэ хөөрэлдэхынгөө хажуугаар ажабайдалдаа монголоор ярилдадаг байна гээд эрдэмтэ Дж.Даллинг тэмдэглэнэ.

Цыбикжап ДОРЖИН.
«Байгал» журналыа абтаба.

(Үргэлжэлэлэнь хожом гараха).

Шог ёгто хөөрөөнүүд

БАТОПОТОММУНКУЕВ

«ЭДЭ буряадууд яахан олоороо ерээ гэшэб, нэжээдээрээ орог лэ», - гэжэ Москвагай ноёной хоёр дабхар нэрэ обогтой гансахан хүниие урихан тухай шог зугаа бултанда мэдээжэ. Үнэхөөрөөшье, бидэ ёно заншальемнай мэдэхгүй зоной «төөришэхөөр» ута нэрэ обогтоодтайбди. Зүгөөр ород эхэнэрэй найгаар бүри гурбан дабхар обогтой болоһон хүн бии юм.

Гушаад жэлэй саана нүхэр Батомункуев сэрэгэй албанда татагдажа, Новокузнецк хото эльгээгдээ һэн. Залуу хүбүүнэй барилгашадай батальоной бүридэлдэ металлургическа заводто хүдэлхээ ошоходонь,

кадрнуудай таһагай мэргэжэлтэн нэрэ обогыень асуугаа гэхэ.

- Батомункуев Аркадий Осорович, - гэжэ сэрэгшын яб байса харюусахада, ород эхэнэр обогыень хадужа үрдибэгүй.

- Дахин дабтагты. Яаралгүй, үе үеэрнь, - гэжэ тэрэ гуйба.

- Ба-то, потом Мун-ку-ев, - гэжэ хүбүүн үзэг бүхэниень тодо гэгшээр дабтан бэшүүлжэ, ажалаа хэхээ ошоод, тэрэ үдэрһөө хойшо аяар хоёр жэлэй туршада «Батопотоммункуев» болоһон юм.

ХАШАРТАЙ
БОЛОҢОН
АЙЛШАН

Х.БИДСТРУПАЙ
зураг.

«ПОТАСКУН, ЕР НААШАА»

БУРЯАДУУД ород хэлэтэй болоһоор үнинэйшье наа, бидэ-нэй дунда шад-яда дуугардаг зон үшөөл дайралдадаг. Бишье ородтоо хүрхэй бэшэб, заримдаа юмэ хэлэхынгээ урда тээ тэрэнээ хэдэн дахин аман соогоо дабтаха сагууд болодог даа. Зүгөөр намһаа бүри тулмаашагүй хүнүүд бии юм байна.

Манай нэгэ буряадай Москва хото ошохо болоходо, хүршэ хүбөөнэрын, анда нүхэдын тэрэндэ ухаа заажа заажа, холын харгыда үдэшөө бэлэй. Тийн

тэрэнэй хадужа абаһан заабаринуудайн нэгэн – вокзалай газраа-гуурхи сагаан халаадтай хүнүүдтэ сүүмхэнүүдээ шэрүүлхэ хэрэгтэй.

Зай, одоошье Москва харагдаба. Түрүүшынхнээ гүрэнэйнгөө ниислэл хото ерэнэн буряадай сэдхэл хөөрөнхэй, баярлаһандаа нюдэдыньшье уһатаад абана. Поездын тогтоходо, олон сүүмхэ шагтагалжа ерэнэн айлшан яаран буугаад, хүн зоной үймөөн соо сагаан халаадтай хүнүүдые бэдэржэ эхилбэ. Тийн холошье бэшэ алхалжа ябаһан нэгыень ха-

рамсаараа, бусадһаа урид үрдиэхэ ханаатай нүхэрнай «носильщик» гэжэ дуудахынгаа орондо: «Эй, потаскун, ер наашаа!» - гэжэ хүхиржэрхөө...

«Потаскун» юундэшьеб гансат хухигар сагаан шарайтай боложо, шамдуу түргэн дүтэлөөд, энезбхилжэ байһан убайгүй манайхиниие шанга гэгшээр духадажэрхөөд, тэрэнэй юунэй түлөө тоншуулһанаа ойлгожо ядаһаар байтар: «Когда узнаю, что такое «ер наашаа», еще раз дам», - гэж гэхэ.

Д.ЦЫБИКДОРЖИЕВА.

Нютагуудай домогуудһаа

МОДОТОЙН
ТАЙЛГАНЭЙ ТҮҮХЭ

УРДА сагта Буянтан гэжэ айл хуугаа. Буянай һамган Бугаан гэжэ нэрэтэй бэлэй. Тэрэ Бугаан гэжэ һамган ехэ шанга удаган һэн, эди шэдтэйшье.

Тэрэ айлайхи олон хүбүүд, басагадтай һэн. Он жэлнүүд үнгэржэ, үхибүүдын томо болобо. Хүбүүдын һамга абажа, олон болобо гэшэ. Бугаан төөбиин наһатай болоод байхадаа, нэгтэ бэридээ:

- Газаагаа гаража, ажалаа хэгты, гэрэйнгээ шагаабаряар гэр руугаа бү шагаагаарайгты (бү хараарайгты), - гэжэ хэлээд, газашань булгыень гаргаба.

Нэгэ бэриниинь ехэ һонюуһа байһан юм. Тигээд тэрэ бэри ханаандаа: «Төөбиимнай юундэ бү харагты гэж юм? Пэмээхэн ерэжэ харабал хайшаа юм», - гэжэ ханаад, ерэжэ шагаабаряар хараба гэшэ.

Харахадань, төөбииниинь хүнэй хэжэ шадахагүй эди шэди харуулһандай, толгойгоо бөөһөөн абажа урдаа табяад, толгойгоо бөөһөө абажа байба гэшэ. Иимэ юмэ хараһан бэри абяа гаража шадахагүй болоһондол, бэшэнээ хараад байба ха. Иимэ шэди ехэтэй удаган байһыень энэ ушар гэршэлнэ. Наһан болохынгоо урда хүбүүдээ дууджа асараад:

- Тээ тэндэ дүрбэн шэрэнги ургаж байха. Тэрэ шэрэнгийн хажууда намайе хүдөөлүүлхэт! - гэжэ захиһан байгаа.

Хүбүүдын тэрэ дүрбэн шэрэнгийн унагаагаад, саха хэжэ төөбиингөө хүдөөлүүлһэн намтартай. Хүбүүдэйнгээ иимэ алдуу хэлһэнийн түлөө хүбүүдтээ хатуу юм.

Бугаан төөбиин хүдөөлүүлһэн газарта Модотойн тайлга болоһон, тиигэжэ нютагай эзэн болоһон түүхэтэй. Урда сагта тайлганда гараад, хэрэгээ бүтээгээд, найрлажа байха үедөө юрын хүнүүд дайрагдажа эхилдэг бэлэй.

Нэгэ иимэ ушар Модотойн тайлганда болоһон байна.

Урда сагта Буруунай Радна гэжэ хүн дайрагдаад, ургаж байһан шэрэнги өөдэ харайжа гараад, шэрэнгийн орой дээрэ бодоод байгша бэлэй. Гайхалтайн юун бэ гэхэдэ, шэрэнгийн оройдо байһан нарихан мүшэрнүүд нэгшье хухархагүй, харин шэрэнгийн оройдоошье нугарангүй, хүнэй бөө агаар шэнги хүнгэн байһандал, шэрэнгийн орой дээрэ гараад байхадань, тэрэл зандаа байгша бэлэй. Радна тэрэ модонийорой дээрэ гараад: «Буруунай хүбүүн бэшэб, Булгад аймагай хүбүүнби!» - гэжэ хашхараад, толгойгоо уруу доошоо шулуун шэнги унадаг, газарта дүтэлхэдөө, Раднагай бэнь сахариг шэнги болоод мухариха, холохоно ошоод бодоходоо, юунэйшье болоогүй юм шэнги байдаг. Тэрэ шэрэнги мүнөө шэнһэн болоһонхой байдаг юм.

Лубсан ЦЫРЕНОВ.

ХАРУУ АНГУУШАН

УРДА зуун жэлэй оноор Цыремпил таабайда (бөө хүн) нэгэ харуу хянуур зантай ангуушан ербэ гэшэ. Ерээд:

«Энэ жэл агнахадаа нэгшье ан олзо-борилжо шадбагүйб?» - гэжэ хэлбэ ха. Таабай ехэ наадаша хүн байһан, тиигээд энэ ангуушаниие хомхой хобдог хадань гасаалжа, зорюута иимэ абарал буулгаба гэшэ:

- Олон үхибүүдтэй болоһон эхэнэрэй дотор хубсаһа үмдөөд дахин агнабалшни, олзотой байха байна.

Ангуушан ехээр баярлаад, таабайда һайниие хүсөөд, гаража ошобо. Таабай ханаандаа: «Юу хэжэрхибэ гэшэбта. Хүлөөрөө тороһон бодохо, хэлээрээ тороһон бодохогүй гэгшэ бэлэй. Энэ ангуушамни хомхой хобдог хадаа зондо наадалуулхадаа болохо байха», - гэжэ ханаад, энезбхилжэ хуугаа бэлэй.

Үнишье болонгүй, тэрэ ангуушамнай сэлээн соогуураа, айлай харша шагааж, шарбажа ябадаг болобо ха. Одоошье ханаһан хэрэг бүтэхэ янзатай, олон үхибүүдтэй нэгэ айлай газар угаагдаһан хубсаһа үлгөөд үлгэгдэнхэй байба ха. Үдэшэ, боро хараанаар ангуушамнай тэрэ айлайгазаа ерэнхэй, хармаан сооһоо нохойдонь эдихэ юмэ гаргажа, тэрэ нохойонь эдэлүүлжэ оробо. Тиигээд лэ өөрынгөө ханаха байха хэрэг бүтэхэ гэжэ үлгөөтэй угаагдаһан хубсаһанда ошожо, эхэнэрэйн хубсаһа бэдэржэ эхилбэ ха. Одоошье ангуушамнай хэрэгээ бүтээгээд, гэр тээшэ талийба.

Намарай дулаахан үдэрнүүд үнгэржэ, одоошье агнууриин хаһа ербэ даа. Ангуушамнай агнуурида гарахаа түхээржэ, хүл хөөрсэг энэ тэрэ юмээс суглуулжа эхилбэ ха, тайгада гансаараа агнахаа бэлдэб гэшэ. Асарһан эхэнэрэй дотор хубсаһа хараад, бэсэр өөрөө заахан хадаа: «Энэшни бүдүүн тарган эхэнэрэй юм байна, энэ тайга соо хэн намай хараха юм, энэ алгабынь үмдэн дээгүүрээ үмдөөд, энэ дотор самсынь дэгэл дээгүүрээ үмдөөд ябахадан дээрэ байха, сайбар үнгэтэй хадаа, саһанда һайн юм бээ», - гэжэ ханаад, тиигэжэл тэдэнээ үмдөөд, агнахаа ошобо ха.

Нохойниинь эзэнэйнгээ иимэ һонин хубсаһа үмдэхэдэ һонирхондол юм гү, али танингүй, эзэндээ хусаад халабагүй хэ. Эзэн арай гэжэ нохойгоо эрхэлүүлжэ болигоод, агнахаа ябаба ха. Үдэ багта нэгэ хэды ангуушад тэрэ ангуушанай байһан отог дээрэ буужа, зариманиинь отогтоо түлээ бэлдэжэ, бэшэниинь отогоо

тойроод: «Хэрмэ үзөөд ерэхэмнай», - гээд, ябашаба. Нэгэ агнуушан: «Гүрөөһынь торгооходоо торохогүйб», - гэжэ хэлээд, дурам абажа, хадын үбэр харахаяа ошобо ха.

Тэрэ ангуушан үбэртэ гараад, иишэ тиишэ дурамдажа хараба. Нэгэ үлэ бусын хубсаһатай ангуушаниие хараад: «Ямар юумээ үмдөөд агнажа ябаһан ангуушан гэшэб. Хараха янзада барилдааша хүнэй сагаан алгабша үмдэһэн шэнги, дэгэл гэшэнь хайшаа юм даа, эхэнэр хүнэй дотор хубсаһан хэбэртэй шэнги?» - гэжэ ханаад, ангуушанаа нохойгоорнь таяад, түргэн отог тээшэ гэгшэлбэ. Отогтоо ерэжэ, нүхэдтөө энэ хараһан үзэһэнөө хөөрбэ ха.

- Энэ харуу хомхойшни юугээ үмдөөд агнаһа гэшэб. Отогтоон булта ошо-жо, тэрэ ангуушанаа угтая, - гэлдээд, бултадаа наранай орохо гэжэ байхада, урдаһаань ошобод ха.

Харуу ангуушан: «Эндэ иимэ олон хүнтэй уулзахагүйб», - гэжэ ханаһандал гушаад хэрмэтэй, ехэ баяртай отог тээшэ гэгшэлжэ ябаба ха.

Отожо байһан ангуушад бургааһан соо хоргодоод байтараа, ангуушанай дүхэжэ ерэхэдэ, булта гаража, ангуушаниие хараад, энеэлдэжэ оробо ха. Зарим ангуушад саһан соо мүлхижэ байгаад энеэлдэжэ эхилбэд. Ангуушамнай улайгаад, үгэшье хэлэжэ шадангүй байгаа бэлэй.

Отогтоо бултадаа ерэжэ, хайшан гээд иимэ хубсаһа үмдэһынь хөөрүүлжэ абахадаа, бэшэ ангуушадай эгээ аха болохо ангуушан:

-Цыремпил таабай ухаатайл байна даа. Шинии хомхой хобдогыеш болуулха гэжэ зорюута иимэ абарал айладаа юм байна, - гэжэ хэлээд, энеэжэ оробо. Ангуушамнай нүхэдтөө энэ ушар тухай шэхэтэ амитанда бү дуулгыт даа гэжэ гуйба. Бэшэ ангуушад:

-Гансаараа агнахаа боли, бү хомхойро. Хүбшэ хүдөө гансада аюултай, - гэлдэбэ.

Олоной хэлэн хурса гэмээр, энэ болоһон ушарын һарашье болонгүй бүхы сэлээнээр тараа юм. Тэрэ ангуушанай газраагууршье ябахаа болёод байтар, хубсаһаа угы болгоһон эхэнэр ерэжэ, ангуушаниие зада хаража зобообо гэшэ.

Тэрэ гэгшэнээ хойшо ангуушамнай ямаршыгүй һайн боложо, нүхэдөөрөө агнаха болоо һэн. «Таабайнай ханаамгай байна даа», - гэжэ сэлээнэй зоной дунда ябаган зугаа тараа бэлэй.

В исторических хрониках достаточно широко отмечается, что у Чингисхана было четыре сына, рожденные законной первой женой Буртэ Ужин, рожденные приемной хатуншей - два сына, в общей сложности у него было шесть сыновей.

Тайжи, или Царевичи Чингиса

Старший сын - Джучи. Это был первый сын Чингисхана. Беременная им Буртэ Ужин попала в меркитский плен, подвергалась большой опасности. Потом Темучин связался с керейтским Ван ханом, задаранским Джамухой в Буура хээрэ впервые вступил в бой с меркитским аймаком, освободил Буртэ Ужин. Вскоре после этого осенью или зимой того года она родила Джучи.

С малых лет Джучи ходил за отцом, получил суровое воспитание в упорной борьбе, закалился, вырос в отважного воина, в мужественного полководца, в больших делах Чингисхана проявил большое усердие и заслуги. Хотя по характеру он был вспыльчив и быстр, говорят, человека зря никогда не убивал. Большинство ноёнов и полководцев гордились им и верили в него, в его умение.

Основные заслуги Джучи в его жизни: когда воевали с татарским аймаком, он пленил половину людей, потом отпустил их живыми. В 1207 году, командуя войсками правой руки Ханской Монголии, присоединил лесные народы. В 1211 году, когда Чингисхан пошел воевать против Золотой династии, вместе с Цагадаем и Угэдэем, командуя войсками правого пути, с боями занял такие края, как Юн Ней, Дун Шен, Эу Вей, Суве Зеу. Через два года через гору Дайханицан нанес удар на юг, завоевал двадцать семь Зеу. В 1216 году за ханом-отцом вернулся на север.

На следующий год, когда Чингисхан завоевывал Хара Кидан, вербовал войска от киргизов, но они не дали. Хан назначил Джучи покорять их. После подавления киргизов Джучи жил на западной границе Ханской Монголии. В то время Субэдэй преследовал остатки меркитов, задержал третьего сына Тогтога беки, доставил к Джучи. Тогда Джучи заставил его стрелять из лука по мишеням. Первая стрела попала в цель. Вторая стрела попала в дырку первой стрелы. Увидев это, Джучи очень обрадовался, очень уважительно отнесся к его умению, хотел совсем освободить его, доложил отцу-хану, но не получил одобрения, говорят. В 1219 году за ханом-отцом поехал завоевывать сартульских граждан.

Чингисхан с малых лет жалел Джучи, любил его. К примеру, когда речь зашла о наследовании ханского престола, Чингисхан прежде всего предложил Джучи. Но Цагадай не согласился с этим, затеял скандал на Курултае. Чингисхан прервал его: «Как можно говорить такое про Джучи? Он не старший ли среди моих сыновей? Больше никогда не говорите так о нем!» Но были моменты, когда по ошибке Чингисхан плохо ду-

мал о Джучи.

Буртэ Ужин в месячной беременности попала в меркитский плен, после освобождения родила Джучи. Поэтому Цагадай не уважал старшего брата, постоянно конфликтовал с ним. Это проявилось на Курултае по наследованию ханского престола, потом в боях за город Ургенчи.

После боев за Ургенчи Джучи долго не встречался с ханом-отцом. Дело в том, что после тех боев Джучи поселился на занятой им земле между Аральским и Каспийским морями. Походные бои Зэбэ и Субэдэй поддерживал издали. Когда большое войско Чингисхана вернулось на родину, Джучи остался там же. Когда прибыл в район реки Сырдарья, Чингисхан вызвал к себе Джучи, но, сославшись на болезнь, Джучи не прибыл. Потом, говорят, еще несколько раз вызывал его, но Джучи не явился. То, что в это время Джучи действительно болел, подтвердили дальнейшие события.

Чингисхану не нравилось, что Джучи не является на его вызовы. В начале 1225 года, после возвращения Чингисхана в Монголию, от подданных Джучи прибыл, говорят, один человек. Хан расспрашивал его о жизни Джучи и его приближенных. Тот человек сказал, что здоровье Джучи хорошее, что перед отъездом сюда он видел, как царевич организовал облаву. Это подлило масла в огонь. Отец-хан очень сильно разозлился, его гнев поднялся до небес, он хотел даже послать войска и наказать.

Но вскоре до отцовского слуха громом небесным дошла печальная весть, что дорогой и любимый сын навсегда оставил мир, в котором живут люди. Чингисхан печально осознал, что слух об устройстве облавы Джучи был ложным, велел разыскать того человека, но его не нашли, говорят.

В это время:

**Сотрясавший всюду землю
С булатным сердцем хан,
Суровый богатырь Чингис
Страдающий издал звук.
Сожалел об ошибке**

роковой,

**Скупые уронил слезы,
Покатились они по груди
Отца несчастного**

горемыки.

Джучи скончался от болезни в Западной стране в начале 1225 года на сорок седьмом году жизни. Он ушел в мир иной на земле кипчакской между Аральским и Каспийским морями. Позже его второй сын Батый занял эти земли, создал Кипчакское ханское государство, в 1243 году основал столицу в Сарае.

Второй сын - Цагадай. Он родился в год черного зайца - в 1183 году. Он был отважным полководцем с резким,

прямолинейным характером. Иногда показывал дерзкий, буйный нрав. Он старательно усердствовал в больших делах хана-отца.

Когда в 1211 году Чингисхан поехал завоевывать Золотую династию, Цагадай вместе со старшим братом Джучи и младшим братом Угэдэем

дэем он жил дружно, изо всех сил поддерживал его, чтобы посадить на ханский престол. В 1230 году, когда Угэдэй хан пошел войной на Золотую ди-

гистрировали количество семей Серединой страны. Когда распределяли их по родственникам, заслуженным людям и министрам, на долю Ца-

ем командовал войсками правого пути. Когда в 1219 году пошли на Хорезм, на него была возложена жестокая и трудная роль покорения городов Отгар и Ургенчи. Здесь одно обстоятельство требует упоминания. В восьмой главе данной книги говорилось, что в боях за крепость Бамиан от шальной стрелы погиб старший сын Цагадай - Мугадуган. Об этом случае Чингисхан потом говорил Цага-

Рис. Виктории Алагуевой

дайю с некоторым условием. Он наказал, чтоб «не разглашали этот случай, сказали, что Мугадуган ушел по другому случаю». Через день Цагадай, Угэдэй, Тулуй встретились с отцом и вместе приняли пищу. В это время Чингисхан был зол на сыновей, что они ослушались его повелений, особенно на Цагадайя смотрел «недобрыми» глазами, Цагадай очень смутился и страшился, покорно говорил, что «если даже умрет, не будет противоречить повелению хана отца».

В этот момент Чингисхан повторил свои недавние слова и спросил у Цагадайя: «Ты правду говоришь? Ты сможешь выполнить свои слова?». Цагадай ответил, что если и умрет, то не откажется от своих слов. В это время Чингисхан сказал: «Твой сын Мугадуган пал от несчастного случая, ты не должен страдать». Для любого отца какое может быть горе больше? Услышав об этом, Цагадай будто провалился в глубокую яму, в глазах у него потемнело, но, вспомнив повеление отца, держал себя крепко в руках, комок, подкативший к горлу, обратно проглотил, не уронил слезы, съев поставленную еду, вышел. Только выйдя наружу, дал волю своему горю, печалился до помутнения сознания. Это свидетельствует о его безграничной преданности хану-отцу, о почитании им отца.

Может быть, у него чувство неприязни к родному старшему брату исчезло. Но с Угэ-

настию, Цагадай со всеми своими войсками последовал за ним и в боях трех вершин в Жиюн Зеу особенно отличился и проявил заслуги. В 1235 году, когда господствующие круги Монголии предприняли второй поход на запад, Цагадай предложил отправить туда старших сыновей. Этот поход вошел в историю как «Завоевания старших сыновей».

Когда Угэдэй занял большой престол хана, Цагадай уважительно относился к младшему брату, как послушный хозяину министр. Есть легенда о том, как Угэдэй хан однажды со своим старшим братом Цагадаем пили водку, изрядно опьянели, рядышком ехали верхом на лошадях. Под Цагадаем был конь лучше, чем у Угэдэя, и поэтому он предложил скакать наперегонки. Поскакали, и Цагадай опередил. Отправились домой и легли спать.

Ночью Цагадай вдруг проснулся и стал думать. «С владыкой ханом скакал наперегонки, еще опередил хана, это потеря уважения к великому обычаю», - решил он. На следующий день с рассветом, взяв с собой сановников и чиновников, подошел к дворцу Угэдэй хана. Хан спросил: в чем дело? «Вчера я перед владыкой обычай нарушил. Пришел принять наказание. Бить или убить во власти владыки!» - сказал Цагадай. Угэдэй хан очень растрогался, упрекнул несколькими мягкими словами и ограничился. Цагадай очень признателен был хану за милость, поклонился перед дверью ханского дворца, потом поднес хану девять девять-восемьдесят одну лошадь, благодарные поклонны отвесил хану за милость, велел другому человеку громко сказать: «Хан освободил Цагадайя от смертного наказания».

И Угэдэй хан уважал Цагадайя как старшего брата, советовался с ним по важным государственным делам. Об этом есть соответствующие записи. В 1236 году от государственной власти Угэдэй хана ре-

гадайя выделили 47330 семей, подданных Дайюван Пу. Затем еще отдали тумен семей из Шан Зеу.

Цагадай весьма старательно соблюдал порядок и власть, установленный Чингисханом, сурово наказывал нарушителей закона. Сыну Ялавахи, который высоко и свято ценил нравов Чингисхана, по имени Масхуд поручил все хозяйственные дела. Масхуд был главным в сборе пошлин и дани с западной страны, потому возродил многие города, такие, как Бухара, и тамшнее население размножилось с каждым днем.

В 1241 году после кончины Угэдэй хана по предложению Цагадайя сначала государственные дела замещала Наймажин хатун. Цагадай скончался в 1242 году по болезни. Его заменил по указу Наймажин хатун второй сын Мугадугана - Хара Улэху.

Долевой землей Цагадайя являются старые земли Хара Кидана, Западная Уйгурия. К востоку границы ее подходят к реке Или, к западу уходят дальше истока реки Сырдарья, к югу достигают реки Амо, к северу по руслу реки Цуй доходят до Сибири. На основе доли Цагадайя создали Ханство Цагадайя, столицей сделали Алимар.

Здесь еще один вопрос заслуживает внимания. В большинстве исторических хроник нет записей о точном времени рождения Цагадайя. Некоторые записи, которые я нашел, таковы: «История Монголии» Пилано Карпини, изданная в 1957 году на русском языке в Москве (на самом деле это «Путевые заметки Пилано Карпини», о которых мы говорили). Книга Рубрука «Записки о путешествии по восточным странам». В комментарии к этой книге «68» Н.П. Шастина с вопросами отметила время рождения Цагадайя «1190(?) - 1242(?)» (206 стр. данной книги). Ясно, что это не подлинный факт. Еще одна запись в «Критической шаштре Чингисхана» Зан Зен Пей. В разделе о хронологии великих деяний Чингисхана указано: «В десятый год Цун Ши, год черного зайца, 1183 год, хану было двадцать девять лет. В этом году родился его второй сын Цагадай». В конце есть замечание: «Год его рождения, месяц не имеют подтверждения. Известно только, что он умер в 1241 году. Если сравнить с годами рождения Джучи и Угэдэя, то он родился между 1179 и 1184 годами по общепринятому летосчислению (88 стр. данной книги).

Перевел
со старомонгольского
Норпол ОЧИРОВ.

(Продолжение следует).

6 правил ЗДОРОВОГО ПИТАНИЯ

По статистике, 50 % россиян страдают гастритом, а желудочно-кишечные проблемы имеют 90 % горожан.

По мнению экспертов, виноваты мы сами: несоблюдаем элементарные правила, сохраняющие желудок здоровым.

ПРАВИЛО 1: ЗАВТРАК

Первая заповедь здорового желудочно-кишечного тракта (ЖКТ) - полноценный завтрак. Те, кто пытается на нем сэкономить, обкрадывают себя. Основа правильного ежедневного завтрака - крупы, зерновой хлеб. Не возбраняется кусочек колбасы (хотя лучше отварное мясо), сыра. Сливочное масло после 25 лет есть не стоит - это источник холестерина. Но женщинам немного можно, чтобы получить витамин А для молодости кожи. Кофе многие считают вредным, однако в нем содержатся уксусная, яблочная кислоты, минеральные вещества. Лучший способ заставить желудок потрудиться утром, выпить чашечку кофе со сливками (нежирными) или молоком. Молотый или растворимый - неважно, но в последнем меньше кофеина. А финские ученые выявили, что до 300 мг кофеина (3 чашки кофе) ежедневно защищают от инфаркта. Если завтрак «не лезет», прекратите есть на ночь. Тогда к утру точно проголодаетесь.

Второй прием пищи - около 12 часов. На Западе это ланч, у нас - просто перекус, идеальный вариант для которого - фрукты. В 2 часа - обед. Ешьте суп каждый день. Особенно полезны наши борщи (лучше без мяса). Свекла - прекрасный антиканцерогенный продукт. Последний прием пищи - не позже 19 часов. Это кажется трудным, но быстро входит в привычку, обеспечивает отличный сон и фигуру. Если хотите сбросить вес, то еш-

те 8(!) раз в день, при этом каждая порция пищи должна помещаться в чайную чашку. Здоровый человек должен выпивать 2 л воды в день.

ПРАВИЛО 2: ХОДЬБА

ЖКТ необходима физическая активность. Необязательно дорогой фитнес, идеальный вариант - обычная ходьба со скоростью 5 км/ч в течение часа в день. Лучше всего прогуливаться перед сном.

ПРАВИЛО 3: ОБСЛЕДОВАНИЯ

Чтобы понять, хорошо ли работает ЖКТ, сдайте в любой поликлинике самые простые анализы. Первый - на уровень глюкозы в крови. Если он повышен, возможно, это признак сахарного диабета. Второй - уровень холестерина. Нормы - 5 ммоль/л, а если есть ишемическая болезнь, гипертония, камни в желчном пузыре, то 4,5 ммоль/л. После 25 лет свой уровень холестерина должны знать все. После 40 лет каждому нужно один раз в год сделать колоноскопию (исследование прямой кишки) и гастроскопию.

ПРАВИЛО 4: НЕ КУРИТЬ

Доказано: курение - причина панкреатитов и заболеваний кишечника, не говоря уже о раке поджелудочной железы, печени, желудка... Что касается алкоголя, то некоторые считают, что разумные дозы (например, красного вина) полезны. Но многие ли в России могут ограничиться этими дозами? Если не уверены в себе, не рискуйте

поджелудочной железой, печенью и другими органами - не пейте совсем.

ПРАВИЛО 5: ДЕТСКИЕ ПРИВЫЧКИ

Привычки питания закладываются с детства.

Если давать ребенку морковь, он, и став взрослым, не будет любить булочки. Еда не должна быть вознаграждением: скажем, конфета за хорошую отметку. В семье нужна культура питания, когда все вместе садятся и едят. Если на столе изобилие, человек привыкает брать сколько надо, не более.

ПРАВИЛО 6: ДИСБАКТЕРИОЗ НЕ ЛЕЧИТЬ

Рекламные ролики внушают: нужно избавляться от дисбактериоза и пить таблетки, помогающие переваривать вкусную еду. Но такого медицинского термина, как «дисбактериоз», не существует. Есть синдром избыточного бактериального роста, и у каждого он имеет свою причину. Лечить какой-то абстрактный дисбактериоз - это стрелять из пушки по воробьям.

Некоторые предпочитают есть таблетки для профилактики, т. е. пить алкоголь, но «защищать» печень, принимая, например, препараты эссенциальных фосфолипидов. К самим препаратам отношение положительное, но нет смысла в одновременном разрушении органа и его восстановлении. Нельзя объедаться и потом пить таблетки. Умеренность - прежде всего.

Ягоды для сердца и сосудов

Каждая осень для меня - это праздник здоровья!

Именно сейчас поспевают ягоды, полезные при болезнях сердечно-сосудистой системы: калина, боярышник и рябина.

• **Калина** (как и черноплодная рябина) хорошо понижает давление. А еще снижает уровень холестерина в крови,

снимает спазмы кровеносных сосудов.

• **Боярышник** врачи уже давно называют кардиотоником - эта ягода как никакая другая полезна для сердца! Боярышник положительно действует на коронарные сосуды, укрепляя их стенки. С годами происходит дегенерация (процесс разрушения клеток) сердечной мышцы. Боярышник существенно замедляет этот процесс, поэтому чай из этих ягод должен быть на столе каждого пожилого человека!

• **Черноплодная рябина** уменьшает ломкость капилляров, укрепляет и делает эластичными стенки сосудов.

Поэтому я эти ягоды так и называю - «три моих сердечных друга»! Осенью они каждый день у меня на столе: боярышниковый чай, морс и пироги с калиной, варенье и ликеры из рябины.

А еще запасая ягоды на зиму: сушу и замораживаю. И всем советую: не упустите такую возможность поддержать здоровье своего сердца.

НАРОДНЫЕ РЕПЕПТЫ ОЗДОРОВЛЕНИЕ ЖЕЛУДКА

1 СЛИЗИСТАЯ ЖЕЛУДКА, ИЗЖОГА: с вечера залить 1 ст. л. с верхом овсяных хлопьев 1 стаканом холодной воды. Утром довести до кипения и варить 1 минуту. Съесть без сахара, соли и масла.

2 СЛИЗИСТАЯ ЖЕЛУДКА ПРИ ПОВЫШЕННОЙ КИСЛОТНОСТИ: смешать поровну траву зверобоя, кукурузные рыльца, корень валерианы, траву тысячелистника и цветки ромашки. 1 ст. л. сбора + 2 стакана воды, томить на водяной бане 15 минут, процедить.

Пить по 0,5 стакана за 30 минут до еды.

3 ВОССТАНОВЛЕНИЕ ВСЕГО ЖКТ (утренний завтрак): 1 ст. л. пшеничной муки крупного помола, 2 ст. л. пшеничных отрубей, 1 ст. л. изюма, 3 шт. инжира + 1 стакан воды, варить 3 минуты. Снять с огня, добавить 1 ст. л. молотого семени льна, настоять, добавить горячее молоко или размоченные сухофрукты.

ЦЕЛЕБНЫЕ НАСТОЙКИ

Я очень люблю лечиться разными спиртовыми настойками из растений. Это ведь так просто: накапал несколько капель, разбавил водой - и все. Замечательное средство для тех, у кого не хватает терпения готовить сложные настои трав.

Многие настойки продаются в аптеках, но их легко можно приготовить и дома.

• От мигрени вас спасет **апельсиновая настойка**, для приготовления которой 0,5 кг апельсинов надо измельчить вместе с кожурой, добавить 100 г кашицы корней хрена. Все это тщательно перемешать с 1 кг сахара и залить 1 л белого виноградного вина. Варить смесь

в закрытой посуде на кипящей водяной бане примерно час, настоять до охлаждения, процедить, остаток отжать. Принимать по трети стакана через 2 часа после еды.

• **Настойку из сирени** используют при ревматизме, отложении солей в суставах. Высушенные цветки сирени (1 часть) залить водкой (10 частей), настаивать 8-10 дней в плотно закрытом сосуде. Принимать по 20 капель 2-3 раза в день и одновременно натирать этой же настойкой больные места или делать с ней компрессы.

• **Кедровая настойка** применяется для лечения суставного ревматизма, подагры, авитаминоза, нарушения обмена

веществ. Толченые орехи кедрового, не очищая от скорлупы, заливают водкой так, чтобы над их уровнем был слой водки в 5-6 см. Смесь настаивают в течение недели, затем процеживают. Принимают по столовой ложке 3 раза в день.

НЕ ТЕРЯЙТЕ КАЛЬЦИЙ!

Каждая женщина должна заботиться о состоянии своих костей, хотя некоторые девушки считают, что это проблема только пожилых дам.

Действительно, количество кальция, необходимого костным тканям, зависит от уровня эстрогенов в организме, а во время менопаузы он снижается. Но ведь недостаток эстрогенов может быть и по другой причине в более молодом возрасте!

К сожалению, заметить остеопороз вовремя очень сложно. Рентген может его показать, только если потеря кальция в костях - 20%. А другие исследования дорогостоящи. Болезнь проявляется болями в костях и позвоночнике, сильной усталостью ног к вечеру. Однако такие симптомы характерны и для некоторых других заболеваний. Поэтому, чтобы не было остеопороза, нужна своевременная профилактика. Ешьте молочные продукты и больше двигайтесь. Физическая активность делает кости крепче и помогает сохранять в них кальций. Поэтому мой девиз - ни дня без физкультуры. Я хожу, бегаю трусцой, иногда даже с небольшими утяжелителями на ногах или руках. А еще, кроме молока и творога, ем зеленые листовые овощи, арахис, сою, фасоль, чеснок, в которых также есть кальций.

Подготовила Бэлигма ОРБОДОЕВА.

ХҮН ЖАРГАЛЫН САГААГШАН ТУУЛАЙ ЖЭЛ

НАМАРАЙ ДУНДА УЛААГШАН ТАХЯА ҺАРА

Буряад литэ	20 МХ	21	22	23	24 Д	25 Д	26 Д
Европын литэ	17	18	19	20	21	22	23
Гараг	ДАБАА	МЯГМАР	ҺАГБА	ПҮРБЭ	БААСАН	БИМБА	НИМА
Нэрэ	ҺАРА	МАРС	МЕРКУРИ	ЮПИТЕР	СОЛБОН	САТУРН	НАРАН
Үдэр	ПОНЕД.	ВТОРНИК	СРЕДА	ЧЕТВЕРГ	ПЯТНИЦА	СУББОТО	ВОСКР.
Үнгэ	хүхэгшэн	улаан	улаагшан	шара	шарагшан	сагаан	сагаагшан
Үдэр	Могой	Морин	Хонин	Бишэн	Тажья	Нохой	Гахай
Мэнгэ	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан
Һуудал	уула	модон	хиш	гал	шорой	түмэр	огторгой

Гарагай 2-то намарай дунда улаагшан Тахья харын октябрийн 17 (хуушанай 20).

Хүхэгшэн Могой, 5 шара мэнгын, уулада һуудалтай үдэр. «Модон хохимой» үдэр.

Бурхан, лусууд ба тэнгэри тахиха, дасан хийд һэргээхэ, арамнайлаха, лама болохо, сан таби-ха, хэшэг даллага абаха, номын үүдэндэ оро-хо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, эм найруул-ха, хүрэнгэ эһээхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, гэр байшан бариха, замда мур гаргаха, мал газаашань гаргаха, нүүдэл хэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, зээлээр аба-ха, гэр бүрихэ, мори, үхэр һургаха, ном номлохо-до һайн. Ехэ хэрэг үүдхэхэ, ном уншаха, худалдаа хэхэ, газар хахалха, нохой абаха, модо отолхо, зар-га бариха, холын замда ябаха, шэнэ дэгэл үмдэхэ, эд, юумэ үгэхэ, шарил шатаахада муу.

Хүнэй үһэ абабал, үлэсхэлэн байдал оршохо.

Гарагай 3-да октябрийн 18 (хуушанай 21).

Улаан Морин, 4 ногоон мэнгын, модондо һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, тэнгэри, 8 лусу-уд тахиха, тахилда үгэлыгэ үгэхэ, ханаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо тариха, һэеы гэр табиha, зам-да ябаха, ехэ хүндэ тангариг үгэхэ, нүхэртэй бо-лохо, худалдаа хэхэ, шэнэ ноёниие табиha, за-хирхы тушаалай ажал хэхэ, дайсаниие номгод-хохо үйлэнүүдтэ һайн. Эм найруулха, байра буу-са түбхинүүлхэ, мори худалдаха, бэри буулгаха, модо отолхо, тангариг үгэхэ, нялхые газаашань гаргаха сээртэй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, үбишэн хүрэхэ.

Гарагай 4-дэ октябрийн 19 (хуушанай 22).

Улаагшан Хонин, 3 хүхэ мэнгын, хийдэ һуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, дасан дуганай тахил зааха, лусууд тахиха, «Чавдор», «Уһан балин», «Лудор», «Лусын балин» үргэхэ, бэшэг зурхай зу-раха, тарни уншаха, ураг садан болохо, худалдаа хэхэ, өөрын амидаралда туһатай ажал эрхилхэ, хонинһоо ашаг шэмэ абаха, мал газаашань үгэхэ, ажалшание абаха, хурим найр хэхэ, урлаха уха-анда һуралсахада һайн. Газар һэндэхэ, харюулга хэхэ, модо отолхо, һубаг татаха, тээрмэ бодхохо, шууаа гаргаха, замда гараха, эм найруулха, хана-ха, төөнэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, лама болохо, ном со-носохые тэбшэгты.

Хүнэй үһэ абабал, эдэе хоол, ундан элбэгжэхэ.

Гарагай 5-да октябрийн 20 (хуушанай 23).

Шара Бишэн, 2 хара мэнгын, галда һуудалтай үдэр. Бурханда зальбарха, дасан шүтээн бодхохо, бэ-шэг зурхай зураха, санаар олгохо, арамнай хэхэ, номын хурал байгуулха, эрдэмдэ һураха, ном со-

носохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, эм найру-улха, модо тариха, хүрэнгэ эһээхэ, бэри буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, сээсэриг байгуулха, шэмэг зүүхэ, бүжэг наада табиha, туг дарсаг хийд-хэхэ, түмэрөөр урлахада һайн. Худалдаа хэхэ, ху-даг малтаха, шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, шэмэг оёхо, мал худалдахада тохиромжогүй.

Хүнэй үһэ абаа һаа, эд бараан, эдэе хоол, ундан олдохо.

Гарагай 6-да октябрийн 21 (хуушанай 24).

Шарагшан Тахья, 1 сагаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Дашииниматай (амгалан байдалай, зол жаргалай) үдэр.

Бурханда, лусуудта зальбарха, тахиха, лама бо-лохо, угаал үйлэдэхэ, эм найруулха, замда гараха, эрдэмдэ һураха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, бэри буул-гаха, үзэл үзэхэ, анда нүхэд бололсохо, тангариг үгэхэ, наад тодхор дарахада һайн. Гэрэй һуури табиha, нялхые хүлдэ оруулха, газаашань ябуул-ха, арамнай хэхэ, эд хүрэнгэ зээлээр үгэхэ, нэхэхэ, нүүдэл хэхэ үйлэнүүдтэ таарамжагүй.

Хүнэй үһэ абабал, үбишэн, хамшаг хүрэхэ.

Гарагай 7-до октябрийн 22 (хуушанай 25).

Сагаан Нохой, 9 улаан мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. Дашииниматай үдэр.

Бурханда зальбарха, хэшэг даллага абхуулха, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худаг мал-таха, модо һуулгаха, хэлсээнэй ажалшаниие аба-ха, урлаха үйлэдэ һуралсаха, ном заалгаха, суглаа зарлаха, замда гараха, худалдаа наймаа эрхил-хэдэ һайн. Хүүгэдые хүлдэ оруулха, газаашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, бэридэ хабаатай үйлэ бүтээхэ, аша туһатай ажал хэхэ, нүүдэл хэхэ, ар-салдаа хэрүүл үүдхэхэ, бэри буулгаха, хүрьгэ ору-улха үйлэнүүдтэ харша.

Хүнэй үһэ абаа һаа, нодэнэй хараа муудаха.

Гарагай 1-дэ октябрийн 23 (хуушанай 26).

Сагаагшан Гахай, 8 сагаан мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. Дашииниматай үдэр.

Бурханда зальбарал үйлэдэхэ, сан табюулха, хангал тахюулха, һахюуһанда үгэлыгэ үгэхэ, от-торгойн үүдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүнтэй уулзаха, буянай үйлэ бүтээхэ, газар хахалха, хүрэнгэ табиha, лама хубараг болохо, ном заалга-ха, эм найруулха, хурим хэхэ, адууһа мал һургаха, үрэ жэмэс тарихада һайн. Гэрэй һуури табиha, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнэхэ, шэнэ дэгэл эс-хэхэ, бэри буулгаха, модо отолхо, худаг малтаха, замда гараха, аралжаа наймаа хэхэ, дасан дуга-най һуури табиha, гэр бүрихэ, нүүхэ, нохой аба-хые хориглоно.

Хүнэй үһэ абабал, зол жаргал оршохо.

РАСПИСАНИЕ ХУРАЛОВ ИВОЛГИНСКОГО ДАЦАНА

"Начинайте с сегодняшнего дня практику десяти благих деяний немедленно".

XII Пандито Хамбо лама Итигэлов.

Молебны проводятся в Иволгинском дацане ежеднев-но. 8, 15 и 30 дня по лунному календарю проводятся молебны "Отошо", "Ламчог Нинбо" и "Мандал Шива". Каждый понедельник и пятницу проходит обряд по ушедшим "Лного намше".

На 29 день лунного месяца проходит хурал "Арбан Хангал", посвященный десяти Защитникам Учения.

Приглашаем всех желающих принять участие в молебнах.

СОГЧЕН ДУГАН

Чт. 13 октября (16) - Дашиинима Рамнай. Начало в 6:00.
Пт. 14 октября (17) - Пуга намши (за ушедших). Начало в 9:00.
Сб. 15 октября (18) - Заһалай найман ном. Начало в 9:00.
Вс. 16 октября (19) - Табан харюулга. Начало в 9:00.
Пн. 17 октября (20) - Пуга намши (за ушедших). Начало в 9:00.

Вт. 18 октября (21) - Бэрийн заһал (для молодоженов). Нача-ло в 9:00.

Ср. 19 октября (22) - Сагаан үбгэн (за домашний скот). Нача-ло в 9:00.

Чт. 20 октября (23) - Жадамба. Начало в 9:00.

Пт. 21 октября (24) - Пуга намши (за ушедших). Начало в 9:00.

Сб. 22 октября (25) - Юм, Нити, Додигалсан. Начало в 9:00.

Вс. 23 октября (26) - Алтан гэрэл. Начало в 9:00.

Вс. 23 октября (26) - Намсарай (за финансовое благополучие). Начало в 11:00.

САХЮУСАН СҮМЭ

Ежедневно с 8:00 в Сахюусан дугане проводится служба "Бал-дан Лхамо ба Жамсаран Сахюусан".

23 октября - Намсарай (финансовое благополучие). Начало в 11:00.

ЖУД ДУГАН

Ежедневно проводятся службы: «Ямандага». Начало в 9:00.
«Табан харюулга» (Сагаан Шүхэртэ, Хамчу Нагво, Дорже Нам-жом, Шераб Нимбу, Ногоон ба Сагаан Дара Эхэ) на бурятском языке. Начало в 14:00.

ГУНРИГ ДУГАН

Ежедневно проводится служба "Гунриг хурал". Начало в 10:30. (в Дара Эхын Сүмэ).

Гунригай ного намши – служба за ушедших. Основной целью её проведения является помощь ушедшему в достижении чистых измерений Будд или же обретение им благоприятного рожде-ния.

ЧОЙРА ДУГАН

Ежедневно проводится служба, посвященная Защитникам Учения Гомбо и Гонгор Сахюусанам. Начало в 9:00.

С понедельника по субботу проводится хурал на бурятском языке: "Табан харюулга" (Сагаан Шүхэртэ, Хамчу нагбо, До-ржо Намжом, Шэрнин, Ногоон ба Сагаан Дара Эхэ). Начало в 14:00.

Можно заказывать обряд: "Шэрнин Дуйдод", "Мандал Шива".

МААНИИН ДУГАН

Ежедневно Доржо Жодбо, Санжад Монлам. Начало в 11:00 ч.

Ежемесячно в Мааниин дугане Иволгинского дацана прово-дится ретрит Арьяа Баалын маани (Нюнэй хурал).

ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБЫН ОРДОН

Ежедневно проводится "Шалши Сахюусан". Начало в 8:00.

ДАРА ЭХЫН СҮМЭ

Ежедневно проводится служба "21 Дара Эхэ". Начало в 9:00.
Практика Зеленой Тары помогает преодолеть страх и беспо-койство; почитающие ее также верят, что она способна испол-нять желания, устранять все виды страдания и приносить сча-стье.

Телефон горячей линии: 8-800-100-3-108.

 Буряад ҮНЭН Дүхэриг Учредители: Президент, Народный Хурал, Правительство Республики Бурятия Гендиректор-гл. редактор - Э.Д.ДАГБАЕВ Редактор - Г.Х.ДАШЕЕВА Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В. Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С. Коренев, Ц.Б.Батыев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Ху- рал РБ), А.В.Махачкеев (замгендиректора - руководитель редакций газет), Т.В.Самбялова (замгендиректора - руководитель специализированных из- даний), Л.Г.Будаев (замгендиректора-директор по экономике и разви- тию), С.Б.Байминова (бильд-редактор), Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очинова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.	Телефоны: 21-54-54 - приемная 21-33-61 - замгендиректора - руководитель редакций газет 21-68-08 - замгендиректора - руководитель специализированных изданий 21-55-97 - замгендиректора - директор по экономике и развитию 21-64-36 - редактор 21-60-21 - бильд-редактор 21-67-81 - выпускающий редактор 21-66-76 - производственный отдел 21-55-97 - отдел экономических проблем, отдел фототехнологий 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-54-93 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, отдел оперативной информации 21-35-95 - редакция журналов «Байкал» и «Байгал» 21-55-97 - редакция журнала «Морин Хуур», редакционно-издательский отдел 21-62-62 - реклама 21-60-91, 21-35-95, 21-50-52 - подписка и распространение Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не возвращаются. Автор несет от- ветственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.	АДРЕС: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГУП «Издательский дом «Буряад унэн». Учредитель - Правительство Республики Бурятия Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад унэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография» тиражом 4800 экз. Объем 4 пл. Заказ №1545. 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 12.10.2011 в 16.00 - по графику; 12.10.2011 г. в 16.00 - фактически. Общий тираж изданий ИД «Буряад унэн» - 18900 экз. Цена свободная.	Подписной индекс 73877 Газета зарегистрирована ФГУ «Восточно-Сибирское межрегиональное территориальное управление». Регистрационный №60079 e-mail: unen@mail.ru
---	---	--	--

ВОСЬМОЕ
ЗАНЯТИЕ

УПРАЖНЕНИЯ

1. *Отработайте произношение и употребление новых слов для урока. Прослушайте и запомните речевые образцы.*

2. *Прослушайте и прочитайте несколько раз в парах следующие диалоги. Постарайтесь воспроизвести их по памяти.*

1. - Сайн байна.
- Сайн. Юу эдихэбта?
- Намда нэгэ табаг шүлэ, хартаабхатай шарахан мяха, хахад аяга зөөхэй, хилээмэ үгт.
- Юу уухабта?
- Хоёр аяга нүтэй сай. Хэдые түлэхэби?
- Гурбан түхэриг дала мүнэгэ.
- Баригты, хайн даа.
2. - Та ямар эдээ бэлдэхэ дуратайбта?
- Би бууза хэхэ дуратайб.
- Би буузада дурегүйб. Тарган эдээн бээдэ муу.
3. - Ши эдээлхээс ханана гүш?
- Үгы, минии ундан хүрэнэ.
- Юу уухаби - сай гү, али сок гү?
- Би яблокын сок уухаб.
4. - Хүбүүмнэй эдээлээ гү?
- Үгы, садхаланби гэнэ.
- Юу эдээ юм?
- Тохотой, хуруудтай хилээмэ эдээд, хоёр аяга хү уугаа юм ха.
5. - Энэ бариһан хилээмэ-нэй амтатай гээшэнь.
- Хэн барья гэжэ хананабиш?

- Эжытнай барья ёһотой.
- Үгы. Басагамни эдээ хэхэ ехэ дуратай.
- Үү, ямар бэрхэ басаган гээшэб!

3. *Разыграйте с партнером микродиалоги, заменяя выделенное курсивом словами из касс подстановки.*

- Зай, юу абажа эдихэм-найб?
- Та өөрөө мэдээд абагты. Намда хамаагүй.
- Тиигээ наа, намда нэгэ кг тоһо, хоёр бүүлхэ хилээмэ, хү гээд үгыт...

шанаһан хартаабха, нэгэ кг хурууд, хоёр аяга зөөхэй, халуун сай, шараһан мяха, нэгэ порци сагаан будаа.
- Бууза хэхэ эдихэмнай гү?
- Тиигээ. Үү, теэд манайда гурил үгыл.
- Аа, тиигээ наа, хартаабха шаража эдие...

мяха шаража, хү бусалга-жа, эзэгэй, тоһотой хурууд, зөөхэй, шүлэ шанажа.
- Шиний гэдэһэн үлдэнэ гү?
- Үлдэнэ.
- Тиигээ наа, столово ошо-жо эдээлээ...
- үлдэнэгүй, хүрэнэ, кафе, гэртээ, ундан хүрэнэ, ууха, сок.

- Ши, Дулма, эдээгээ бэлдэ.
- Ши юу хэхэшниб?
- Би гү? Би хилээмэ бари-хам...
- сай шанаха, бууза хэхэ, мяха шараха, будаа шанаха, хү бусалгаха, тоһо бусалгаха, хурууд, эзэгэй, даһан.
4. *Скажите, кто какую еду предпочитает?*
Образец: Аба тарган мяха эдихэ дуратай.
Аха, би, Дулма, эжы, үбгэн, баабай, Доржо, абай, минии дүү.

ПРОВЕРЬТЕ СЕБЯ

1. *Узнайте у соседа: какая его любимая еда?*
- Хүлисэгты, танай дуратай эдээн юун бэ?
- ...

- Та эдээ бэлдэхэ дуратай гүт?
- ...
- Бууза амтатай эдээн гү?
- Юун гэжэ хананабта?
- Би...

2. Найдите бурятско-русские соответствия:

1. эдихэ	а. крупа
2. табаг	б. вкусный
3. нэрээ	в. пить
4. шанага	г. горький
5. амтатай	д. варить
6. тарган	е. мука
7. садаха	ж. соль
8. шанаха	з. вилка
9. ууха	и. сметана
10. гурил	к. есть
11. будаа	л. молоко
12. зөөхэй	м. наестся
13. даһан	н. ковш
14. хүн	о. тарелка
15. гашуун	п. жирный

НА ДОСУГЕ

Отгадайте загадки.

1. Мүльһэн дээрэ - мүнгэн тобшо.
2. Хадхахада шуһагүй, ябахада мүргүй.

Комментарий

Слово «будаа» означает крупа, каша. В обиходе часто используется заимствованное из русского языка «хаа-ша» - каша. Если к слову «будаа» дать определение «шара» - желтый, «сагаан» - белый, то получим «шара будаа» - просо, «сагаан будаа» - рис.

Слово «архи» переводится «водка»; чтобы сказать «вино», нужно к нему дать определение «улаан» - красный, «улаан архи» - вино.

Что касается слова «хлеб», то у хоринских бурят оно обозначается заимствованным из русского языка «хилээмэн», а у иволгинских и селенгинских бурят «талхан» - это «хлеб». У последних «мука» обозначается словом «гурил», а у хоринских бурят «талхан». Суп с лапшой у хоринских бурят - «талхатай шүлэн», у иволгинских «лабшаа» от «лапша».

Л.НАМЖИЛОНОЙ
«Оюун түлхюур» номһоо.

«Бурятия» сониной октябрийн 7-до гараһан кроссворддо харюу:

Хажуу тээшээ: 1. Сад. 3. Аба. 4. Үүн. 6. Гай. 7. Сан. 9. Ага. 11. Гэм. 13. Аяг. 15. Хүл. 17. Эһэ. 18. Аза. 19. Бай.
Дээрһээ доошоо: 1. Саг. 2. Дүй. 3. Ара. 5. Наг. 7. Сэг. 8. Нам. 9. Ала. 10. Ааг. 12. Эхэ. 14. Яра. 15. Хэб. 16. Лай.

Монголоу оньһон үгэнүүд

Сайн хүний үр, суутай гүүний унага.

Хорошего человека сын, молочной кобылы жеребенок.

Золтой байвал зоволтой.

Счастье не бывает без проблем.

Сайн хүн явснаа, муу хүн идснээ.

Хороший человек — о делах, плохой — о еде.

Замаг сайтай нууранд загас цуглаж, зан сайтай айлд хүн цуглана.

В тихом озере рыба собирается, в гостеприимной семье люди собираются.

Ган гэх нохойгүй, газар гишгэх малгүй.

Ни собаки, чтоб залаять, ни скота, чтоб землю топтать. (Ни кола, ни двора).

Хулгай хара морьтой.

У вора черный конь. (На воре шапке горит).

Муу билүүний бас их, муу ламын багш олон.

У плохого оселка песка много, у плохого лампы учителей много.

Адгийн зарга арав хоног.

Ничтожная жалоба на десять дней.

Илжигний чихэн алт хийсэн ч сэгсэрнэ, ус хийсэн ч сэгсэрнэ.

Ослу в уши что золота положи, что воду налей, все равно трясти ими будет.

Цэргийн хүн, бусгүй хүн хоёр нутаггүй.

У военных и женщин нет родины.

Төрөө дагаж бөх төрдөг.

От орла ворона не родится.

Түрүүлэх бөхтэй битгий таараасай, муухан бөхийн шийдсэн мэхэнд битгий ороосой.

Не попадись чемпиону, не поддайся уловкам слабого.

Зуургүй үг байдаггүй, зүйдэлгүй дээл байдаггүй.

Нет разговоров без пауз, нет пальто без швов.

Авдар дүүрэн алт боловч дундардаг, аварга цуутай бөх боловч отолдог.

Сундук с золотом скудеет, силач с возраст том стареет.

Геннадий МАНЖУЕВАЙ
суглуулбарһаа.

Николай ДАМДИНОВ

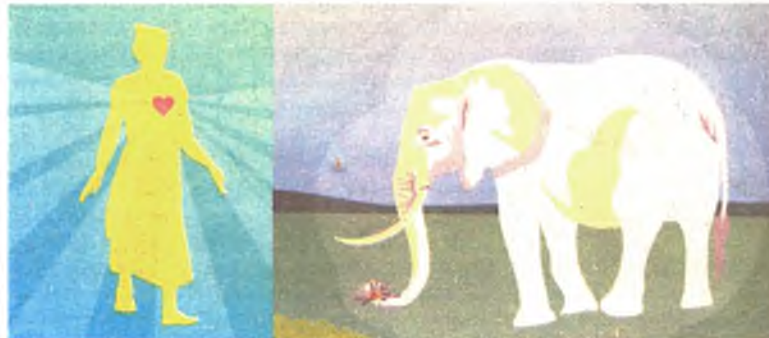
ТҮРЭЛ ХЭЛЭН,
ТҮРЭНЭН ДАЙДА

Түрэл хэлэн
түрэнэн дайда хоёроо
Түби дээгүүр
хаанаш яба - мартахагүйш.
Энэ хэлэн дээр
эжыгээ нэрлээш өөрөө,
Энэ дайдаар
нюсэгэн хүлөөрөө гүйгөөш.
Эхыншни хүнтэй хамта
үлгын дуунай шэмэ
Элүүр солбон
тэнжэхэдэшни туһалаа.
Асари хүсэтэй
ябахыншни тулада, дэбэрмэ
Аршаан булагаар
түрэл дайдаш туһалаа.
Ундын ургаһан модоной
зузаан хүрһэнтэйгөө
Үндэһөөрөө барилсаад
байдаг мэтэ, -
Тала дайдатайгаа,
тааруу хэлэнтэйгээ
Таһаршагүй
холбоотойлши,
мэдэ.
Хүгжэмтэ хэлээс хүгжөөхээс
оролдо,
Хүсэтэй хэлэн лэ,

Зүүн
зүзэй
зүнтэйхэн
зүзэй

зөөлэн, уян, тодо.
Удхагүй хоһон
абяануудые бү холбо,
Уран үгөөрөө
хүнүүдэй зүрхэ доһолго!
Мэргэн бодолоор
хэлээс хангажа
шадабалишни,
Мэтэр дороо зуугаад хэлэн
тодон абахал.
Ажалша арадшни,
түрэнэн дайда,
уһа голшни
Алас холуур нэрлүүлэн,
алдаршахал!

МАЛ АДУУЛАГША БОЛОН БУДДЫН ШАЖАНАЙ
СЭСЭН МЭРГЭН САНААРТАН НАГАРДЖУНА
ТУХАЙ ДОМОГЛОЛ

Сууга Нагарджуна урда Энэдхэгтэ буддын шажан ехээр дэлгэрүүлһэн юм.

Нэгэтэ тэрэ Брахмапутра гол хүрөөд, нүгөө эрьедэнь гараха арга бэдэржэ ябаба. Мал адуулагшад крокодилнуудай исалжа байһан гүйхэн руу заажа, энээгүүр гарыш гэжэ энээлдэбэ. Гэбэ-шье нэгэниниь замшаниие хайрлаад, Нагарджуные нюргандаа үргэлөөд, уһа руу оробо.

Нагарджуна тэрэнээ наадалхаяа ханаад, эльбэ шэдээрээ тойроод крокодилнууд байна гэжэ харуулба. Теэд мал адуулагша огто айнгүй, үсэд ябаһаар нүгөө эрьедэ хүрэшэбэ.

Тиин тэрэ мал адуулагшада хэлэбэ:
- Би Арьяа Нагарджуна гээшэб. Ши нам тухай дуулаа хэн гүш? Шамда юу хэбэлни, хайн гээшэб?

- Би хаан болохо дуратайб, - гэбэ мал адуулагша.
Нагарджуна оршон газарые сээрлээд, модо уһалба. Тэрэнэ заан болон хубилшаба.

- Энэ заан дээрэ хуугаад ябахаш. Заанай шангаар дуугархадань, арми бии болохо.
Иигэжэ мал адуулагша Салабханда хаан болоо хэн. Тэрэ Бхакхитана гэгээн томо хотые толгойлоо. Пүүлдэнь энэ хаан Нагарджунын Сансараһаа сүлөөрһэн гайхамшаг үзэгдэлэй гэршэнь болоһон түүхэтэй.

«Хүүгэдтэ Буддын шажанай номнол»
гэгээн Виктория АЛАГУЕВАГАЙ номһоо.

НАРАТЫН ЗАМЫЕ ДАБАМААР БАЙНА!

Үгэнь ба хүгжэмнэ Н.Жанцанноровын.
Монголһоо оршуулгань Николай Шабеевтай.

Хабарай халхин үлээн байна,
Хайрын сэдхэл жэгнээд байна,
Хайратай шамдаа нэнгэмээр байна.

Хорбоогой зоболон
дабамаар байна.
Хонгорхон шамдаа ошомоор байна.

Уулын оройдо гарамаар байна,
Ушарһан шамаяа харамаар байна.

Хайрын жолоо тэнийлгээ -
Ошомоор байна.

Уулзахын хүсэлэн бараглаа -
Харамаар байна.

Намарай бороон шэбэнгээд байна,
Наартай үглөө мандаад байна,
Наһаараа шамтай

Зунай наран халуун байна,
Зуура-зуурахан хүүдэрлээд байна,
Зүүдэндэ би шамтай

жаргалаар байна,
Наратын замые дабамаар байна,
Заяатай шамдаа нэнгэмээр байна.

ханилаад байнаб.
Зүрхэндөө би уяраад байнаб.

Яараһан сэдхэл шийдэнхэй -
Нэнгэмээр байна.